

અંશે કહી વતાવનારને કવિ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. તે કવિ રસ અને અલંકારના ચમત્કારથી પોતાની વાક્શક્તિને ફોરવે તે કવિતા કહેવાય છે. આવી રીતે કવિ અને કવિતાનો સંબંધ છે, તેને જે યથાર્થ રીતે જાણે છે, તે સહૃદય વાચક (વિદ્વાન્) કહેવાય છે. એ કાવ્ય રસતું દિવ્ય ગાન આસ્વાદ્ય શિશ્વમાં નિરંતર ચાલુ છે, અને દરેક ક્ષણે અને સ્થળે તેના અદ્ભુત આનંદનો આસ્વાદ સર્વ અધિકારીને મળ્યા કરે છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કાવ્યના કેટલાક જોડો આપેલા છે. તેમાં મહા કાવ્ય અને સ્વં કાવ્ય એવા બે જોડ પાળે દર્શાવ્યા છે, અને તેના જુદા જુદા લક્ષણો આપેલા છે. આ ' કુમારવિહાર શતક ' એ સ્વં કાવ્યમાં આવી શકે છે. આ કાવ્યના કર્તા મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણીએ પોતાની અસાધારણ નૈસર્ગિક કાવ્ય પ્રતિભાથી આ લઘુ કાવ્યને સર્વ રીતે અલંકૃત કર્યું છે. અને અગાધ સાહિત્યથી જરેલી મહા સંસ્કારી અનુપમ દેવગિરામાં ગ્રથન કરી તેને રસજરિત વનાવેલું છે. દરેક વર્ણનીય વસ્તુને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકતાં જાણે તેનું રહસ્ય પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિના તર્કોનું અને સ્વાનુજવના સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું મિશ્રણ કરી ઉપજાવી કાઢ્યું હોય એમ લાગે છે. વહી મનુષ્યના સ્વજાવની સૂક્ષ્મ લાગણીઓને, વિદ્વાનોની જિજ્ઞાસાઓને અને જૈન જત્તોની આંતર જાવનાઓને અનાયાસે આ મહા કવિ

પોતાની અકૃત્રિમ વાણીમાં જતારતા હોય અથવા તો તેમનું પવિત્ર હૃદય પોતેજ પોતાનું જાવના ચિત્ર આલેખતું હોય એવો જાસ થાય છે.

મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણીની અગાધ કાવ્ય પ્રતિજ્ઞા હોવાથી તે સમયના અનેક વિદ્વાનોએ અને કવિઓએ તેમના કાવ્યની જોરે પ્રશંસા કરેલી છે. સૂદૃઢ અવગોચર કરતાં એમ પણ સ્ફુરણ થાય છે કે, સંસ્કૃત લેખનાં કેટલાંક માન્ય શતકોના કર્તાઓ પણ આ કુમારવિહાર શતકની શૈલીથી મોહિત થઈ એવાં શતકો રચવા પ્રયાસી થયા હશે. કેટલાંક તો એ મોહને લઈને આ શતકની અવ-
ચૂરિ, ઘટ્ટિ વગેરે કરવાને તત્પર પણ વળ્યા છે.

ઘડી આથી સર્વને સવિશેષ સાનંદાશ્ચર્ય થશે કે આ મહાનુજાવ શ્રી રામચંદ્રગણી કવીશ્વરે પોતાના નિર્માણ કૌશલ્યથી જાણગારેલા અને સાક્ષરો અને પ્રાકૃતો સર્વના મનને રંજન કરનારા વીજા એકસો ગ્રંથો રચેલાં છે. તેઓમાં નિર્જય જીમવ્યાયોગ, રઘુવિદ્યાસ નાટક, હવ્યાલંકાર, રાઘવાન્યુદયમહાકાવ્ય, યાદવાન્યુદયમહાકાવ્ય અને નલવિદ્યાસ મહાકાવ્ય આદિ ઘણાં ગ્રંથો પ્રખ્યાત છે.

મહાનુજાવ રામચંદ્રગણીનું જીવનવૃત્ત જાણવા જેવું હશે, પણ તેમની સાંસારિક

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २ ॥

स्थितिनो इतिहास यथार्थ रीते जाणवामां आवी शक्यो नथी, मात्र तेमनी चारित्रावस्थानो
केटवोएक वृत्तांत आ प्रमाणे उपलब्ध थइ शक्यो ठे. महानुजाव रामचंद्रगणी विक्रमना वारमा
सैकाना अंतथी ते तेरमा सैकाना आरंज सुधीमां विद्यमान हता. तेओ कळिकाळ सर्वइ श्री हेमचं-
जसूरिना प्रख्यात शिष्य हता. तेमने ' प्रबंध शतक कचृ ' एवुं विरुद मळधुं हतुं. तेमनी व्याख्यान
करवानी शक्ति सर्वोत्तम हती अने तेयी तेओ लोकप्रिय थइ पड्या हता.

गुर्जरपति जैन महाराजा श्री कुमारपाले अणहिलपुर पाटणमां पोताना पिताश्री त्रिभुवन-
पादना नामयी रचावेळा प्रासादनी अंदर श्री हेमचंजसूरिए प्रतिष्ठित करेळा श्री पार्श्वनाथ प्रभुने
अष्ट नमस्कारात्मक स्तवन रुप वस्तु स्वरूपने उद्देशीने ते महानुजावे आ अद्भुत काव्य लेखनी यो-
जना करेळी ठे. अने तेनी अंदर ते कुमारविहार—चैत्यनी अद्भुत शोचानुं चमत्कारी वर्णन आ-
पेलुं ठे. जो के केटवोएक स्थळे अमर्याद अतिशयोक्ति दर्शावेळी ठे, तथापि कविताना ओज, प्रास
विंगेरे गुणोने लइने अने एक उत्तम कविओना संप्रदायने लइने ते अतिशयोक्ति सहृदय विद्वानोना
हृदयने आकर्षक अने वस्तु स्वरूपनी पोषक बनेळी ठे.

जे कुमारविहार चैत्यनुं आ महानुजावे वर्णन करेळुं ठे, तेने माटे अवचूरिकार पण वीर संवत

१६६६ માં આ પ્રમાણે લખે છે—“વીર સંવત ૧૬૬૬ ના વર્ષમાં કાર્તિક શુકલ દ્વિતીયાને દિવસે હસ્ત નક્ષત્રનો સૂર્ય થતાં શ્રી પાટણ નગરમાં જેમને ત્રીશ વર્ષ અને સત્યાવીશ દિવસ રાજ્ય કરતાં થયેલા છે,” એવા કુમારપાલે પોતાના પિતા ત્રિજીવનપાલના નામથી પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. તે પ્રાસાદને વોંતેર દેવ કુલ્લિકા હતી. તેમાં ચોવીશ રત્નની, ચોવીશ પિત્ત તથા સુવર્ણની, અને ચોવીશ રૂપાની—અતીત, અનાગત અને વર્તમાન જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓ હતી. મુખ્ય પ્રાસાદની અંદર એકસો પચવીશ અંગુલ પ્રમાણ ચંદ્રકાંતમણિની પ્રતિમા હતી. સર્વત્ર કદ્દશો અને સ્તંભો સુવર્ણના હતા. એકંદર ઝંનુ કોટી ડબ્બનો વ્યય કરી ગુર્જરપતિ કુમારપાલે તે પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો. તે મહારાજાએ મોટો ઉત્સવ કરી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની પાસે તે ચૈત્યમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

આ શતકની રચના કેવી રીતે થઈ તેને માટે અવચૂરિકાર આ પ્રમાણે લખે છે—એક વખતે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પોતાના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી રામચંદ્રગણી અને વીજા મુનિઓના પરિવાર સાથે નાગપુરમાં ચાતુર્માસ્ય રહ્યા હતા. તે ચાતુર્માસ્ય નિર્વિદ્ધે પ્રસાર થયા પછી મહારાજા કુમારપાલે તેમને પરિવાર સાથે પાટણમાં આવવાને વિનંતિ કરવાથી તેઓ પાટણમાં પધાર્યા હતા. આ વખતે આંબમંદે, વાં-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૩ ॥

હરુદે, ચાહરુદે અને સોલ્લ નામના ચાર જાડઝો, નવાણું લાલ ડબ્બના અધિપતિ ઢાળા પ્રમુખ, અ-
ઢારસો કોટીશ્વર વેશરીઝો અને વોંતેર સામંતોના પરિવારથી પરિવૃત્ત થઈ સૂરીશ્વરની પાટણમાં આવેલા
તે ત્રિજુવનપાલ પ્રાસાદમાં પથરામણી થઈ હતી. આ વચ્ચે કવીશ્વર રામચંડગણી સાથે હતા. તે સૂ-
રિશ્વર જ્યારે તે પ્રાસાદમાં વીરાજેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજુને વંદના કરતા હતા, તે અવસરે મહારાજા કુ-
મારપાલની પ્રાર્થનાથી તેમણે અષ્ટ નમસ્કારાત્મક આવ કાવ્યની યોજના કરી હતી. અને એકસો આ-
ઝ શ્લોકોથી તે પ્રાસાદનું વર્ણન કર્યું હતું. ”

આ પ્રમાણે અવચૂરિકાર શ્રી વિજુધોત્તમ સુધાનૂપણગણી અવચૂરિના આરંભમાં ગ્રંથકારનો
વૃત્તાંત આપે છે અને આ શતક કાવ્ય ઉપર થયેલી પોતાના હૃદયની પ્રસન્નતા પ્રગટ કરે છે. મહાનુ-
જાવ શ્રી વિજુધોત્તમ સુધાનૂપણગણી શ્રી સોમસુંદરસૂરિના પરિવારમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે અને તેમણે
આ કાવ્યપર અવચૂરિ વનાવી અજ્યાસીઝોની ઉપર મહાન્ ઉપકાર કરેલો છે.

એકંદર મહાનુજાવ રામચંડગણી આ શતકમાં જે કવિતાનું સૌંદર્ય દર્શાવ્યું છે, તે આજના
જૈન સાહિત્યનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ છે. પદ અને અર્થનું લાલિત્ય એટલું વધું ઉત્તમ છે કે, તેને સમજનારા
સહૃદયને પૂર્ણ રસ ઉપજાવે છે અને રહસ્યમાં ઉતરતાં ચિત્તને લીન કરે છે.

जेनामां पदनी प्रसन्नता होय, अने नवीन नवीन अर्थ उठता होय, एवी कविता के जेमां तादृश चित्र समान चित्र आलेख्युं होय, तेवी उत्तम कविता आ शतकमां आद्यंत जोवामां आवे डे. तेने माटे महानुजाव रामचंद्रगणीने पूर्ण धन्यवाद घटे डे.

ढेवटे आ प्रसंगे अमारे जणावुं जोइए के, ज्ञानरत्नवर्पना महोपकारी स्वर्गस्थ श्री विजयानंद सूरि (आत्मारामजी महाराज)ना प्रशिष्य महामुनिश्री हंसविजयजी महाराज तथा तेमना अनुयायी पंन्यास श्री संपत्तिविजयजी महाराजनी खास प्रेरणाथी अने सहायथी आ ग्रंथ प्रगट करवाने अमे शक्तिमान् थया डीए. ते महानुजावे केटवीएक शुद्ध प्रतो मेळवी आपी हती, एटवुंज नही पण आ ग्रंथनी शुद्धिने माटे पूर्ण कालजी राखी तेना देखने जाते तपासी ग्रंथना गौरवमां सारी वृष्टि थाय तेवी योजना करी आपी हती. निःस्वार्थ उपकार वृत्तिने धारण करनारा अने जैन साहित्यने खीलववानी अंतरंग इच्छा राखनारा ए महानुजाव मुनिवरो के जेओ पोताना गुरुना नामथी अंकित एवी अमारी संस्थाने पवित्रकार्यमां सहाय भूत थाय डे. तेनो अमे हृदयथी आचार मानीए डीए.

उक्त मुनि महाराजाओ ज्यारे कच्छ मांरवीमां चार्तुमास रहेला ते वखते मांरवीना श्री संघ

तरफथी ज्ञान खातानी उपजेद्वी रकम, तेमज अमदावादनी पांजरापोळना उपाश्रयना वहीवट कर-
नार शेठ जेसंगजाइ हठीसिंग तरफथी ज्ञान खाते उपजेद्व रकम, महाराज साहेब श्री हंसविजयजी
महाराजना सद उपदेशथी ते वंने तरफथी आ पुस्तकनी प्रसिद्धिनी सहायमां अर्पण करवामां आवेद्वी
ठे, तेने माटे ते वंनेनो आचार मानवामां आवे छे. ते रीतिनुं अनुकरण करी प्राचीन जैन साहि-
त्यना आवा आवा उत्तम ग्रंथो प्रगट करावा माटे बीजा पण स्वधर्म प्रेमी जैन गृहस्थो जो विशेष
जमंगी यशे तो आ संस्था तेवुं कार्य करवाने सदा वधारे उत्साही रहेशे.

आ ग्रंथनी एकेक प्रत मुनिराजने, साध्वीओने, तथा पुस्तकजंकारमां मुकवा माटे सजा
तरफथी जेट तरीके अर्पण करवानी ठे. आवा संस्कृत अने मागधी जापाना ग्रंथो मूळ, टीका
(अवचूरि) जावार्थ, विशेषार्थ, साधे अनेक शुद्ध यइने वहार पमे एवी अमारी अंतःकरणनी
इच्छा होवार्थी, तेना प्रथम प्रयत्नरुपे आ ग्रंथ प्रसिद्ध करवामां आव्यो ठे.

आ ग्रंथ खास करीने चकचकीत ठंचा आर्टिपेंपर उपर मोटो खर्चकरी ठपाववामां आवेद्व
ठे. परंतु आवा उत्तम कार्योमां खर्चनी गणना करवामां आवती नथी.

आ ग्रंथमां संपूर्ण सावधानी राखी मूळ अवचूरि, जावार्थ, अने विशेषार्थ दखवामां आव्या

उे, उतां मतिन्नमयी के प्रमादयी जो कांइ स्वन्नना थइ होय तो अमे मिथ्या पुष्कृत पूर्वक क्षमा मा-
गीए उीए. अने उेवडे इच्छीए उीए के आ शतकना माधुर्यतुं आस्वादन करनार गुर्जर वाचकोने
अने संस्कृत अन्यासकोने गुर्जरी गिराना नापांतरूपे आ शतक कंठानूपणरूप थाओ.

“ श्री आत्मानंद जुवन. ”
 वीर संवत १४३६ आत्म संवत १४
 विक्रम संवत १९६६ मार्गशीर्ष शुक्ल तृतीया. }

प्रसिद्धकर्ता.
 श्री जैन आत्मानंद सभा.
 जावनगर

श्री

कुमारविहारशतकम्.

तेजः पुष्पातु पार्श्वो दुरितविजयि वः शाश्वतानन्दबीजं
संक्रांतः सप्तरत्न्यां भुजगपतिफणाचक्रपर्यंकभाजि ।
कर्माण्यष्टौ समंतात्त्रिभुवनभवनोत्संगितानां जनानां
यच्छेत्तुं तुल्यकालं वहति निजतनुं कृप्तसप्तान्यरूपाम् ॥ १ ॥

अवचूर्णिः—स पार्श्वो दुरितविजयि शाश्वतानन्दबीजं तेजो वो युष्माकं पुष्पातु । भुजग-
पतिफणाचक्रपर्यंकभाजि सप्तरत्न्यां संक्रांतो यः त्रिभुवनजनतोत्संगितानां जनानां तुल्यकालं समंतात्
अष्टौ कर्माणि जेतुं कृप्तसप्तान्यरूपां निजतनुं वहति इत्यन्वयः । सप्तानां रत्नानां समाहारः 'उग्रा'

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २ ॥

अस्य ऊर्वाङ्गुलित्यनेन अद्वोपे' सप्तरत्नी तस्यां सप्तरत्न्यां किंविशिष्टायां ज्ञानपतिफणाचक्रमेव पर्यंकः
शय्या तं नजतीति । नजो विण् वृद्धौ अपयोगीदिति विण्द्वोपे नाज् इति सिद्धिः । दुरितं पापं
विजयत इत्येवंशीर्ष । अजातेः शीघ्रे णिडप्रत्ययः ० इन् । तेजः केवलज्ञानं परमब्रह्म वा पुष्पातु वृद्धिं
नयतु । उत्संग इवाचरिता उत्संगिताः । कर्तुः क्तिप् अवर्णेत्यद्वोपे क्ते सिद्धं । त्रिजुवनमेव जवनं गृहं
तत्र उत्संगितानां स्थितानां जनानां तुल्यकाङ्क्षं समकाङ्क्षं भेतुं विदारयितुं तनुः शरीरं स्त्रीलिंगः ।
कृप्तानि निष्पादितानि सप्त अन्यरूपाणि यस्यां सा तां तनुं वहति य इति संबंधः ॥ ? ॥

जावार्थ—सर्पपतिना फणाचक्ररूपपद्मंगनी अंदर रहेला सात रत्नोमां
प्रतिबिंबित थयेला श्री पार्श्वनाथ प्रभु पापनो विजय करनार अनै शाश्वत-
मोक्षना आनंदना बीजरूप एवा तमारा तेजनुं पोषण करो. जे प्रभु आत्रण
जुवनमां चारे तरफ रहेला लोकोना आठ कर्मो भेदवाने माटे प्रतिबिंब रूपे
बीजा सात रूपो कटपी पोतानी मूर्तिने एकी काळे वहन करे जे. ?

विशेषार्थ—ग्रंथकार आ प्रथम श्लोकथी आशीर्वचन रूप संगताचरण

કરે એ તેઓ કહે એ કે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ તમારા તેજનું પોષણ કરો. જે તેજ પાપનો વિજય કરનાર અને મોક્ષના આનંદનું મૂળ છે. શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રજ્ઞ સર્પની સાત ફણાઓના સમૂહની અંદર રહેલા સાત રત્નોની અંદર પ્રતિબિંબિત થાય છે. તે વચ્ચે તેમના સાત પ્રતિબિંબો પડે છે, તેથી પોતાના આઠ સ્વરૂપ થાય છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે એ કે, આ જગત્ની અંદર રહેલા લોકોના આઠ કર્મનો ભેદ કરવાને પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ આઠ રૂપ કરેલા છે, કારણ કે આઠ કર્મને ભેદવાને માટે આઠ રૂપ થવાં જોઈએ. ૧

તે વસ્તાપં હરંતાં નલમણિમુકુરજ્યોતિરંભશ્ચટાભિ—
 દ્વિક્ચક્રં પ્રીણયંતઃ કરિમકરભૂતઃ પાર્શ્વનાથસ્ય પાદાઃ ।
 પદ્મૈર્નિત્યપ્રવોધૈરધરિતસરસાં મૈત્ર્યમાસાદ્ય યેષાં

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ३ ॥

चित्रं विच्छिन्नतृष्णाः कति परममृतं प्राणभाजो न भेजुः ॥ २ ॥

अवचूर्णिः—श्री पार्श्वनाथस्य नखमणिमुकुटज्योतिरञ्जश्छटाजिः दिक्चक्रं प्रीणयंतः करिमकर-
भृतः ते पादाः वो युष्माकं तापं हरन्तां नित्यप्रबोधैः पद्मैः अधरितसरसां येषां मैत्र्यं आसाद्य प्राप्य चित्रं
आश्चर्यं यथास्यात्तथा विच्छिन्नतृष्णाः कति प्राणभाजः परं त्रामृतं न जेजुः । पदानां सरःसादृश्यं करिणो
गजाः मकरा मत्स्यास्तान् विजृम्भीति किप् तद्वोपे ह्रस्वस्यत इति तौते च भृत् चिक्चक्रं दशदिक्स्थान
प्राणिनः तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इतिन्यायात् प्राणिनो लज्ज्यन्ते उच्चमनरपादा अपि गजमकरद्वान्जिता जवं-
ति परं नित्यप्रबोधैः सदा विकसितपदकमलैः अधरितं अधर इव कृतं अधरितं कर्तुःकिपिति किपि
तद्वोपे क्ते इति अधरितं जितमित्यर्थः । मैत्र्यं संगं तृष्णा तृषा पक्वे लोचः अमृतं मोक्षः पक्वे नीरं जजी-
सेवायां परोक्षाजसि अनादेः स्यादेरिति एकारे द्वित्वाभावे जेजुः । आङ्सदण्णतौ इति धातुना आ-
साद्यरूपसिद्धिः । अन्ये पुरुषा विच्छिन्नतृष्णास्त्वमृतेच्छां न कुर्वन्ति । पादपक्वे विच्छिन्नतृष्णात्वे यथे-
च्छममृतं जजन्तीति चित्रं ॥ २ ॥

भावार्थ—दिशाओना समूहने प्रसन्न करनारा अने हस्ती तथा म-

ઘરના ચિન્હોને ધારણ કરનારા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના તે ચરણો નલ્લરૂપી મણિમયદર્પણના તેજરૂપ જલ્લના ઝાંટાથી તમારા તાપને હરણ કરો. નિત્ય વિકાશી ઇવાં કમલોથી સરોવરનો તિરસ્કાર કરનારા જે પ્રજ્ઞના ચરણોની મૈત્રી પ્રાપ્ત કરી કયા પ્રાણીઓ પોતાની તૃણાને ઢેદી પરમ અમૃતને નથી પ્રાપ્ત થયા ? એ આશ્ચર્યની વાત છે. ૨

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણનું વર્ણન કરેલું છે. ગ્રંથકાર કહે છે કે, “ તે પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણ તમારા તાપને હરો. ” તાપને હરવામાં જલ્લની જરૂર છે, તેથી ગ્રંથકારે તે ચરણના નલ્લરૂપી મણિદર્પણના તેજને જલ્લના ઝાંટાનું રૂપક આપે છે. સરોવરના કમલો સૂર્યવિકાશી હોવાથી રાત્રે સ્નાનિ પામનારા છે, અને આ પ્રજ્ઞના ચરણરૂપ કમલો નિત્ય વિકાશી છે : તેથી તે સરોવરનો તિરસ્કાર કરનારાં છે. જે પ્રાણીઓ, પ્રજ્ઞના

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४ ॥

चरणनी मैत्री प्राप्त करेदी छे, ते प्राणीओनी तृष्णा भेदायेदी छे अने तेओ
परम अमृत एटले मोक्षने प्राप्त थयेदा छे. २

विश्वेभ्यो भूर्भुवः स्वः शतमुखमुकुटश्लिष्टमुक्तामयूख—
स्नाताः पार्श्वस्य पादांबुजनखमणयो मंगलानि क्रियासुः ।
येषामुत्संगवेद्यां शुचिरुचिलहरीतांडवाडंवरायां,

संक्रामन् दुग्धसिंधोः स्मरति मुहुरसौ यामिनीकामिनीशः ॥ ३ ॥

अवचूर्णिः—पार्श्वस्य चूर्जुवः स्वः शतमुखमुकुटश्लिष्टमुक्तामयूखस्नाताः पादांबुजनखमणयो विश्वे-
भ्यो मंगलानि क्रियासुः । येषां शुचिरुचिलहरीतांडवाडंवरायां उत्संगवेद्यां संक्रामन् असौ यामिनीका-
मिनीशो दुग्धसिंधोः मुहुः स्मरति । पृथ्वीपातालस्वर्गाणां इंद्राः नृपजवनपतिदेवेंद्राः तेषां मुकुटाः
तेषु श्लिष्टा दग्ना ये मुक्ताः तासां मयूखास्तेषु नखमणिषु । उत्संगवेद्यां मध्ये इत्यर्थः ' वेदी वित-
दिरजिरं ' इति नाममात्रावचनात् वेदीशब्दः शोचार्थो वा उत्संगशब्देन मध्यं ब्रह्मणया यथाग्नि-

माणवकः । द्वाहयः कद्दोद्वास्तेषां तांस्वानि विद्वासाः तेषामान्वराणि यस्यां तस्यां । क्षीरार्णवं चिंतय-
ति, ' स्मृत्यर्थदयेशः पट्टी ' । यामिनीकामिनीशः चंडः प्रासादस्य पूर्वान्निमुखत्वात् श्रीवामेयम-
तिपायाश्वंद्रकांतमयत्वात् एवमुक्तिः ॥ ३ ॥ .

ज्ञावार्थ—इंद्रोना मुगटनी साथे मळेडा मुक्ताफळोना किरणोमां
स्नान करेडा श्री पार्श्वनाथप्रभुना चरणकमळना नखमणिओ आ व्रण ज-
गतना समग्रजनोनुं मंगळ करो. जेमनी उज्ज्वल कांतिनी द्दहेरोना तांस्वना
आनंवरवाळी मध्यवेदी उपर प्रतिविंबित थतो निशारूपी कामिनीनो पति चं-
ड वारंवार दूधनासमुच्चनुं स्मरण करे ठे. ३

विशेषार्थ—आ श्लोकमां ग्रंथकार श्री पार्श्वनाथप्रभुना चरणकमळना
नखने आशीर्भगद्वरूपे स्तवी वर्णवे ठे. जे श्री पार्श्वनाथ प्रभुना चरणकमळ-
ना नखमणिओ इंद्रोना मुगटपर जमेडा मुक्ताफळना किरणोमां स्नान करे-
डा ठे—अर्थात् इंद्रो आवी पोताना मस्तको नमावी तेमना चरणमां नमे

હે. તે નલ્લમણિ ઉપર ચંડનું પ્રતિલિંબ પડે છે, તેથી તે ચંડને દુધના સમુદ્ર-
નું સ્મરણ થાય છે. આ કહેવાનો જાવાર્થ એવો છે કે, લૌકિક કથામાં કહેવા-
ય છે કે ચંડ ક્ષીરસાગરમાંથી નીકળેલા ચૌદ રત્નો માંહેલું એક રત્ન છે. અને
પ્રજુના નલ્લમણિ દૂધના જેવા ઉજ્જ્વલ છે, તેથી તેમાં પ્રતિલિંબ રૂપે પડતા એવા
ચંડને પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપ ક્ષીરસમુદ્રનું સ્મરણ થાય એ સંજ્ઞવિત છે.
અને તેનું વર્ણન કરી કવિએ સ્મૃતિ અલંકાર દર્શાવેલો છે. આવા દિવ્ય નલ્લ-
મણિઓ સર્વ જગતનું મંગલ કરવાને સમર્થ થાય—એ પણ નિઃસંદેહ
વાર્તા છે. ૩

દેવઃ પાર્શ્વઃ શિવં વઃ પ્રથયતુ હરતાં કલ્મષં શર્મ દત્તા
માધત્તાં ધામ કીર્તિં ઘટયતુ દિશતાં ગૌરવં વૈભવં ચ ।
ભૂતસ્તિષ્ઠન્ ભવિષ્યન્ સદૃતિરપદૃતિર્દૂરસંસ્થઃપુરસ્થો

यद्ज्ञानादर्शशय्यां सममाधिवसति स्वेच्छया वस्तुसार्थः ॥ ४ ॥

अवचूर्तिः-स पार्श्वो देवोऽवः शुष्माकं शिवं प्रथयतु कश्मपं हस्तां शर्म दत्तां धाम आधत्तां कीर्तिं प्रथयतु
गौरवं च पुनर्वैजवं दिशतां । जूतस्तिष्ठन् जविष्यन् सवृत्तिः अपवृत्तिः दूरसंस्थः पुरस्थो वस्तुसार्थः
यद्ज्ञानादर्शशय्यां स्वेच्छया समं अधिवसति । सवृत्तिः पदाद्याच्छादितः अपवृत्तिः अनाच्छादितः
अतीतानागतवर्तमानवर्त्ती पदार्थः क्रिया सुगमा । 'अधेशीङःस्यामआधार' इति सूत्रेण यद्ज्ञाना-
दर्शशय्यां अत्र द्वितीया ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—आ जगत्ना जूत जविष्य अने वर्तमानकालना वनावो
तया पदार्थोत्तो समूह जे आवरणवालो होय, आवरणरहित होय, दूर रहेद्वो
होय अथवा नजीक रहेद्वो होय ते सर्व जेना ज्ञानरूपी दर्पणनी शय्यामां स्वेच्छाथो
साथेज वास करीने रहेद्वो जे, ते श्री पार्श्वनाथप्रभु तमाकं कट्याण विस्तारो,
पाप हरो, सुख आपो, तेज प्रसारो, कीर्ति वधारो अने गौरव तथा वैजव
आपो. ४

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની જ્ઞાનલક્ષ્મી
વર્ણવી આશીર્વચન રૂપ માંગલ્ય કહેલું છે. શ્રી પાર્શ્વનાથના કેવલ જ્ઞાનને દર્પણની
તુલ્યા આપી છે. જેમ દર્પણમાં વધા પદાર્થો દેખાઈ આવે છે, તેમ તેમના
કેવલ જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં વધા પદાર્થો દેખાઈ આવે છે. અર્થાત્ તે કેવલ
જ્ઞાનથી સર્વ જૂત, જવિષ્ય અને વર્તમાનના વનાવો જોઈ શકાય છે. જે વસ્તુ
આવરણવાળી હોય કે આવરણરહિત હોય, દૂર હોય કે નજીક હોય તે વધી
વસ્તુ કેવલ જ્ઞાની જોઈ શકે છે અને જાણી શકે છે. આવા ઉત્તમ કેવલ જ્ઞાનધારી
જગવંતની જાતિથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે, પાપ દૂર થાય છે, સુખ મળે છે,
તેજ વધે છે, સત્કીર્તિ વધે છે, અને ગૌરવ તથા વૈજય પ્રાપ્ત થાય છે—તેથી
ગ્રંથકાર એ ઉત્તમ પદાર્થો પ્રાપ્ત થવાની આશીષ આપે છે. અને તે સાથે સૂ-
ચવે છે કે, જેનામાં કેવલ જ્ઞાનનું સામર્થ્ય હોય, તે પ્રત્યુ કલ્યાણાદિ વસ્તુઓ

आपवाने समर्थ थइ शके छे. अने एवा समर्थ श्रीपार्श्वनाथ प्रभुज छे. ४

आस्थानी मंगलानां जलधिरनवधिः शर्ममय्याः सुधायाः
पार्श्वो देवाधिदेवः प्रवितरतु चिरं शाश्वतीं स श्रियं वः ।
जिष्णुः कुंदावलेपं फणिपतिरसनाक्रोडमासाद्य सद्यः
कांतिर्यद्गात्रयष्टेर्जनयति जगतः क्षीरधाराभिर्शंकाम् ॥ ५ ॥

अवतूर्णिः—मंगलानामास्थानी राजधानी शर्ममय्याः सुधायाः अनवधिरमर्यादः जलधिः देवाधिदेवः
स पार्श्वो चो गुप्ताकं चिरं शाश्वतीं श्रियं प्रवितरतु । सद्यः फणिपतिरसनाक्रोडमभ्यं आसाद्य कुंदा-
वलेपं कुंदस्य धवन्नपुष्पस्यावलेपं अहंकारं जिष्णुः जयनशीला यद्गात्रयष्टेः कांतिः जगतः क्षीरधारा-
भिर्शंकां जनयति । जिअजिजेवे 'जेःस्तुः' इति स्तुप्रत्ययः ॥ ५ ॥

ज्ञावार्थ—मोलरंना पुष्पना गर्वने जीतनारी जेमना गात्रनी उज्ज्वल-
कांति सपोंनी रसनाना मध्य जागमां आवी जगत्ने क्षीरनी धारानी शंका

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૭ ॥

ઉત્પન્ન કરે છે, એવા મંગલોના સ્થાનરૂપ અને સુખમય અમૃતના નિરવધિ સ-
મુદ્ર એવા દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુ તમને ચિરકાલ શાશ્વત દ્વદ્મી
[મોહદ્વદ્મી] ને આપો.   ૯

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુના શરીરની કાંતિનું વર્ણન
કરી મોહદ્વદ્મીની પ્રાપ્તિ રૂપ આશીર્વચનનો ઉદ્ગાર કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી
પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની શ્વેતકાંતિ ઉપર ઘંચકાર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્ર-
જ્ઞુની કાંતિ મોહરના પુષ્પ જે ઘણાંજ શ્વેત છે, તેના ગર્વને નાશ કરે છે. તેવી
શ્વેત કાંતિ શ્વેતકાંતિવાળા પ્રજ્ઞુની સાથે રહેલા સર્પની રસનાનો યોગ પામેલી
છે, તેથી એ કાંતિની ઝાંઝ એવી પ્રસરે છે કે, તે જોઈ જગત્ના લોકોને જાણે
પ્રજ્ઞુ ઉપર ક્ષીરની ધારા થતી હોય, એવી શંકા ઉત્પન્ન કરાવે છે. આવા શ્રી
પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુ મોહદ્વદ્મી આપવાને સમર્થ છે. જે મોહદ્વદ્મીને આપવાને સ-

मर्थ होय ते मंगळना स्थानरूप तथा सुखना समुद्र रूप होवा जोइए, तेथी
ग्रंथकार तेमने तेवा विशेषणो आपे ठे के, श्री पार्श्वनाथ प्रभु मंगळोना स्थान
रूप ठे अने सुखमय अमृतना निरवधि सागररूप ठे. ९

निश्रेणिर्मुक्तिधाम्नः स्फुरद्गुरुदुरितोदन्वदुत्तारसेतुः

केतुर्विघ्नोदयानां जडिमदिनपतिर्भूर्भुवः स्वः प्रदीपः ।

कुल्या कल्याणवह्याः कल्पसुरसरित् पुण्यपीयूषवृष्टिः—

दृष्टिः पार्श्वस्य तेजांस्युपनयतु सतां संहरंती तमांसि ॥६॥

अवचूर्णिः—मुक्तिधाम्नो निश्रेणिः स्फुरद्गुरुदुरितोदन्वदुत्तारसेतुः विघ्नोदयानां केतुः जडिमदिनपतिः
भूर्भुवः स्वः प्रदीपः कल्याणवह्याः कुल्या कल्पसुरसरित् पुण्यपीयूषवृष्टिः तमांसि संहरंती पार्श्वस्य दृष्टिः
सतां तेजांसि उपनयतु दृष्टिं नयतु । स्फुरंति च उरूणि च स्फुरद्गुरुणि तानि च दुरितान्येव उदन्वान्
समुद्रः तस्योच्चारः तत्र सेतुरिव सेतुः । जडिमनि जाड्ये पङ्के. मूर्खत्वे दिनपतिः । कुल्या नीका ॥६॥

કુમારવિહાર-
શતકમ્ ॥
॥ ૫ ॥

જાવાર્થ—મોક્ષ રૂપ મેહેલની નિસરણી રૂપ, સ્ફુરણાયમાન એવા મોટા પાપ રૂપ સમુદ્રને ઉતરવાની પાજ (પુલ) રૂપ, વિઘ્નોના ઉદયમાં ધ્વજા રૂપ જન્મતામાં સૂર્ય રૂપ, ત્રણ લોકમાં દીપક રૂપ, કલ્યાણ રૂપ લતામાં નીકરૂપ અને પાપ રૂપી મહા નદીમાં પવિત્ર અમૃતની વૃષ્ટિ રૂપ એવી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની દૃષ્ટિ સત્પુરુષોને અંધકારનો નાશ કરી તેજ આપો. ૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની દૃષ્ટિનો પ્રજ્ઞાત્ર દર્શાવ્યો છે. જે પ્રાણી ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુની દૃષ્ટિ પડે તેને કેટલો અને કેવો લાજ થાય ? તેને માટે તે દૃષ્ટિને જુદાં જુદાં રૂપક આપેલાં છે. તે દૃષ્ટિ મુક્તિ રૂપી મેહેલની નિસરણી છે એટલે જે પ્રાણી ઉપર પ્રજ્ઞુની દૃષ્ટિ પડે, તે પ્રાણીને મોક્ષ મળે છે. તેનાથી પ્રાણી પાપરૂપ સમુદ્રને ઉતરી જાય છે. તેને

વિદ્યો થતા નથી, જડતા રહેતી નથી, ત્રણ લોકનો પ્રકાશ થાય છે, કલ્યાણ-
નું પોષણ થાય છે અને પાપ રૂપ સરિતામાં પુણ્ય રૂપ અમૃતની વૃષ્ટિ થાય છે. ૬

યજ્ઞન્મસ્નાત્રપર્વણ્યનવરતચલચ્ચામરાલીમરુદ્ધિ—

વિક્ષિપ્તૈરંતરીક્ષે વિચકિલધવલૈર્દુગ્ધસિંધોઃ પયોભિઃ ।

આકીર્ણં શીતરશ્મેઃ ક્ષણમંધિતવપુર્નિષ્ફલંકામવસ્થાં

ત્રૈલોક્યારબ્ધસેવઃ સ હરતુ દુરિતં પાર્શ્વદેવશ્ચિરં વઃ ॥ ૭ ॥

અવચૂર્ણિઃ—ત્રૈલોક્યારબ્ધસેવઃ સ પાર્શ્વદેવશ્ચિરં વો યુષ્માકં દુરિતં હરતુ । યજ્ઞન્મસ્નાત્રપર્વણિ અનવરત-
ચલચામરાલીમરુદ્ધિઃ અંતરીક્ષે વિક્ષિપ્તૈઃ ઉત્સારિતૈઃ વિચકિલા મલ્લિકા તદ્રજ્જ્વલૈઃ દુગ્ધસિંધોઃ પયોન્નિ-
રાકીર્ણં વ્યાપ્તં શીતરશ્મેર્વેપુઃ ક્ષણં નિષ્કલંકાં અવસ્થાં અધિત ધૃતવત્ ॥ ૭ ॥

જાવાર્થ—જેમના જન્મ સ્નાત્રના પર્વમાં વારંવાર ચલાયમાન થયેલા

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ए ॥

चामरोनी पंक्तिना पवनोथी आकाशमां उबळेदा क्षीरसागरना मल्लिकाना वृ-
क्षना जेवा धोळा जळथी व्याप्त थयेळुं चंद्रनुं शरीर क्षणवार निष्कलंक अ-
वस्थाने प्राप्त थाय छे अने त्रण लोक जेनी सेवा करे ते एवा श्री पार्श्वनाथ
प्रभु चिरकाल तमारा पापने हरो. ७

विशेषार्थ—श्री पार्श्वनाथ प्रभुना जन्म स्नात्रना उत्सवनुं वर्णन आंणी
ग्रंथकार आशीर्भगळ करे ते. पार्श्वनाथ प्रभुना जन्म स्नात्रनो उत्सव एवो
मोटो थाय ते के, जेनी अंदर हजारो देवताओ चामर वीजे ते अने ते चा-
मरना एवा मोटा पवनो बुटे ते के, जेथी क्षीरसागरना जळ उबळीने आका-
शमां रहेदा चंद्र सुधी पोहोचे ते. क्षीरसागरनुं जळ श्वेत होवाथी चंद्रनी
अंदर रहेल कलंक ठंकाइ जाय ते एटवे तेथी चंद्रनी अवस्था निष्कलंक थइ
जाय ते. आवा प्रजाविक पार्श्वनाथ प्रभुनी सेवा त्रण लोक करे ते, तेथी ते

पापने दूर करवाने समर्थ ठे. ७

स्पष्टं दृष्ट्वापि कष्टं वपुषि विगलितभ्रांतिसृष्ट्या स्वदृष्ट्या
काष्ठक्रोडाद्विकर्षन् कमठमठशिखिम्लायितांगं भुजंगम् ।
यस्तथ्यां मुक्तिवीथीं कथयति करुणामेव देवाधिनाथ—
श्रेणीसंवाहितांग्रिर्विघयतु घटामापदां वः स देवः ॥ ८ ॥

अवचूर्णिः—देवाधिनाथा इंद्रास्तेषां श्रेणी तथा संवाहितौ सेवितौ अंग्रि यस्य स
देवाधिनाथश्रेणीसंवाहितांग्रिः स देवो वो युष्माकं आपदां घटां विघटयतु श्लथयतु विगलितभ्रांतिसृष्ट्या
स्वदृष्ट्याऽवधिज्ञानेन वपुषि स्पष्टं कष्टं दृष्ट्वापि काष्ठक्रोडात् काष्ठमभ्यात् कमठमखशिखिम्लायितांगं
भुजंगं सर्पं विकर्षन् यः करुणामेव तथ्यां सत्यां मुक्तिवीथीं मुक्तिमार्गं कथयति ॥ ८ ॥

इत्यष्टौ नमस्काराः पार्श्वस्य ।

ज्ञावार्थ—जे प्रभुए भ्रांतिनी उत्पत्ति वगरनी स्वदृष्टि (अवधिज्ञान)

રવિહાર નામે ચૈત્ય તેજને આપો. એ

વિશેષાર્થ—અહિંથી આ મહા કાવ્યની વસ્તુનું વર્ણન શરૂ થાય છે. અને તે વસ્તુને આશીર્વાદ રૂપે વર્ણવે છે—મહારાજા કુમારપાળે રચેલું ચૈત્ય કે જે કુમારવિહારના નામથી પ્રખ્યાત છે અને તે ઉપરથીજ આ કાવ્યનું નામ પણ કુમારવિહાર પમેલું છે; તે ચૈત્ય આ કાવ્યનાં વાચકોને તથા શ્રોતાઓને તેજ આપો. તે ચૈત્યને જોવાથી અનેક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે આશ્ચર્યનું મંદિર છે. તે ચૈત્યના દર્શનથી અનેક જાતના ગુણો થાય છે, તેથી તે ઉદાર ગુણોથી મનોહર છે. મનોહર અને ઝંચું એવું તે ચૈત્ય આ પૃથ્વી રૂપી સ્ત્રીનું તિલ્લક રૂપ છે. આવા ઉત્તમ વિશેષણોને લઈને તે ચૈત્ય તેજ આપવાને સમર્થ છે. એ

यस्मिन्नास्थानभाजः शशिमणिवपुषः पार्श्वनाथस्य गात्रम्

स्नात्रांभःसेकमात्रप्रणयविघटितास्तोकलोकाधिशोकम् ।

संक्रामद्भिस्तुरंगद्रुमशशिसुरभिश्चीगजैर्भित्तिचित्रैः

सौभाग्यं दुग्धसिंधोरविदितमथनोत्पातबाधस्य धत्ते ॥ १० ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे आस्थानजाजः शशिमणिवपुषः पार्श्वनाथस्य स्नात्रांजःसेक-
मात्रप्रणयविघटितास्तोकलोकाधिशोकं गात्रं भित्तिचित्रैः संक्रामद्भिः तुरंगद्रुमशशिसुरभिश्चीगजैः अवि-
दितमथनोत्पातबाधस्य दुग्धसिंधोः सौभाग्यं धत्ते । अविदितोऽज्ञातो मथनमेव उत्पातबाधो यस्य दुग्ध-
सिंधोः तस्य सेक एव सेकमात्रं तस्य प्रणयः संश्लेषः ॥ १० ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार नामना जिनालयमां स्थान करीने रहेला
अने चंद्रकांतमणिमय शरीरवाला श्री पार्श्वनाथ प्रभुनुं गात्र मात्र स्नात्र
जळना सिंचनथी नम्र एवा घणां दोकोना शोकने नाश करनाहं ठे, तेनी अं-
दर अश्व, कल्पवृक्ष, चंद्र, कामधेनु, वृद्धमी अने औरावतना भीतपर चित्रेलां

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૧૨ ॥

ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પરુવાથી મથન કરવાના ઉત્પાતની પીમાને નહિ જાણનારા
ક્ષીરસાગરના સૌજ્ઞાન્યને તે ધારણ કરે છે. ૧૦

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પ્રતિમા
ચંદ્રકાંતમણિમય છે તે પ્રતિમાને જ્યારે સ્નાત્ર કરાવે છે, ત્યારે તેમાંથી ચંદ્ર-
કાંત મણિના ઝરણાઓ ઝરે છે. જે જીવિપ્રાણી ઉપર એ સ્નાત્ર જલનું સિંચન
થાય છે, તે જીવિપ્રાણી શોકથી મુક્ત થઈ જાય છે. તે ચંદ્રકાંતમય પ્રતિમાને
જ્યારે સ્નાત્ર કરાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે સ્નાત્ર જલની અંદર મંદિરની જી-
તો ઉપર ચિતરેલા અશ્વ, કલ્પવૃક્ષ, ચંદ્ર, કામધેનુ, લક્ષ્મી અને ઐરાવતના
ચિત્રોના પ્રતિબિંબો પડે છે. આ દેખાવ ઉપરથી કવિ કલ્પના કરે છે કે, સમુ-
દ્રના મથનની વાર્તા લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. ને મથન કરેલા સમુદ્રમાંથી ચૌદ
રત્નો નીકળેલાં છે. તે ચૌદ રત્નોમાં અશ્વ, કલ્પવૃક્ષ, ચંદ્ર, કામધેનુ, લક્ષ્મી

अने औरावत ए रत्नो प्रख्यात ठे. प्रजुना स्नात्र जळ रूप समुद्रमां प्रतिवि-
 वित थयेद्वा अश्व, वगेरे रत्नो मथन करवानी पीमा वगर प्राप्त थयेद्वा देखा-
 य ठे. तेथी आं स्नात्रजळनो क्षीरसागर पेला क्षीरसागरथी विशेष सौजाग्य-
 वान् ठे. अहिं व्यतिरेकादंकार थाय ठे. १०

निर्गच्छत्कांतिवीचीनिचयधवलितभ्यर्णसौवर्णभित्ति—

र्यस्यांतश्चंद्रकांतोपलशकलमयी पुत्रिकांभः किरंती ।

वंदारूणां त्रिलोकीप्रसृमरयशसो देवदेवस्य पादान्

शौचाचारे गलंतीललितमविकलं नक्तमाविष्करोति ॥११॥

अवचूर्णिः—यस्य अंतर्निर्गच्छत्कांतिवीचीनिचयधवलितभ्यर्णसौवर्णभित्तिः अंजः कि-
 रंती चंद्रकांतोपलशकलमयी पुत्रिका त्रिलोकीप्रसृमरयशसो देवदेवस्य पादान् वंदारूणां जनानां शौ-
 चाचारे नक्तं रात्रौ गलंतीद्वद्वितं करकद्वद्वितं अविकलं आविष्करोति । आविष्पूर्वः करोतिः । ' निर्दु-

કુમારવિહાર-
સશતકમ્ ॥
॥ ૧૩ ॥

બૈહિરાવિઃપ્રાપ્તુશ્ચતુર્થા ' ઇતિ સૂત્રેણ પત્ત્વં ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર નીકળતી કાંતિના તરંગોના સમૂહથી પાસેની સુવર્ણનો ત્રીંતોને પ્રકાશ કરતી એવી ચંદ્રકાંત મણિના કટકાની પુતળી કે જેમાંથી જલના ઝરણા નીકળે છે. તે ત્રણ લોકમાં જેનું યશ પ્રસરી રહ્યું છે એવા દેવાધિદેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુના ચરણને વંદના કરનારા મનુષ્યોને સારી રીતે તેમના શૌચાચારને માટે પૂર્ણ એવી લજ્જા પ્રગટ કરે છે. ૧૧

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ચંદ્રકાંત મણિની પુતળીઓ આવેલી છે. તેની કાંતિ પાસેની દીવાલો ઉપર પડે છે, તેથી તે ધોળી થઈ ગયેલી છે અને તેમાંથી પાણીનાં-ઝરણાં ઝર્યાં કરે છે. આથી પ્રત્યુના ચરણને વંદના કરવા આવેલા લોકોને પોતાના શૌચાચારને માટે પૂર્ણ એવી લજ્જા પ્રગટ કરે છે. ૧૧

पर्यंतभित्तिषु विचित्रवितानरूप-

विंवांकितासु शशिरत्नमयीषु यत्र ।

आलेख्यकर्म शवलं लिखतो वृथैव-

संतर्जयन्ति खलु चित्रकरान्नियुक्ताः ॥ १२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र विचित्रवितानरूपविंवांकितासु शशिरत्नमयीषु पर्यंतभित्तिषु वृथैव शवलं आ-
लेख्यकर्म लिखतः चित्रकरान् नियुक्ता अधिकारिणः खलु संतर्जयन्ति । पर्यंतभित्तयो बहिर्भित्तयः विता-
नं उद्धोचश्चोदय इति यावत् । चित्रकर्म शवलं कर्तुं ॥ १२ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहारं चैत्यना पर्यंत जागमां चंद्रकांतमणिनी
दिवालो आवेझी ठे के, जे विचित्र चंदरवाना रूपना प्रतिविंबथी अंकित ठे,
तेनी अंदर नकामुं कावरचितरुं आलेखनुं काम करनारा चित्रकारोनो त्यां
नीमाएदा रङ्गकंपुरूपो तिरस्कारं करे ठे. १२

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર આવેલી દિવાલો ચંદ્રકાંત-
મણિની રચેલી છે, તેમાં વિચિત્ર જ્ઞાતના ત્યાં બાંધેલા ચંદરવાના પ્રતિબિંબો
પડે છે, તેથી તેની અંદર સ્વાજ્ઞાત્રિક રીતે ચિત્રકામ સ્વડું થાય છે. આ વચ્ચે
જે ચિતારાઓ તેમાં કાબરચીતરા રંગ પૂરી ચિત્રો કરતા હતા, તેમનો તે પ્રયત્ન
વૃથા જાણી ત્યાં રહેલા રક્તકપુરુષો તેઓનો તિરસ્કાર કરે છે. કારણ કે,
જ્યાં વિચિત્ર ચિત્રો પ્રતિબિંબથી થયેલાં છે, તે ઉપર બીજાં ચિત્રો કરવાં તે
વૃથા છે. ૧૨

નાનાહસ્તકશાલિનીઃ કચિદપિ ક્વાપિ ત્રિલોકીજન-
સ્તુત્યાકારવિરાજિનીઃ કચિદથ વ્યાલોલતાડંકિનીઃ ।
દૃષ્ટ્વા યત્ર ભવંતિ રત્નઘટિતાઃ પાંચાલિકાઃ પ્રાણિનઃ ।

केचिन्नाट्यविदः स्मरग्रहभृतः केचित्परे शिल्पिनः ॥१३॥

अवचूर्णिः—यत्र कचिदपि नानाहस्तकशास्त्रिणीः कापि कचिदपि त्रिलोकीजनस्तुत्याकार-
विराजिनीः अथ कचिद् व्यालोलतामंकिनीः रत्नघटिताः पांचाक्षिका दृष्ट्वा केचित्प्राणिनः नाट्यविदः केचित्
स्मरग्रहभृतः परे शिल्पिनः जवंति हस्तकाः हस्तचालनानि । व्यालोलतामंकाः कर्णचूपणानि
यासां ताः । 'अतश्चक्षुषां' नृतोतिङ्ग्यां तामंकिनी ॥ १३ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर कोइ ठेकाणे नानाप्रकारना
हाथना हावजावथी सुंदर, कोइ ठेकाणे त्रणलोकना मनुष्योमां स्तुति करवा
योग्य आकृतिथी विराजित अने कोइ ठेकाणे कानना चपळ आभूणोवाळी
रत्नोथी घमेद्वी पुतळीओ रहेद्वी तेओने जोइ केटलाएक प्राणीओ नाट्य
शास्त्रने जाणनारा थइ जाय बे, केटलाएक कामी थइ जाय छे अने केटला-
एक कारीगरो बनी जाय बे. १३

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ત્રણ પ્રકારની પુતલીઓ
ગોઠવેલી છે, તેઓને જોડેને માણસો પણ ત્રણ પ્રકારના બની જાય છે. જે પુ-
તલીઓ હાથના હાવચાવ કરનારી છે, તેઓને જોનારા નાટક કલામાં પ્ર-
વીણ થાય છે જે પુતલીઓ સુંદર આકૃતિવાળી છે, તેઓને જોનારા પુરુષો
કામી થઈ જાય છે અને જેઓ કાનના ચપલ આભૂષણોને ધારણ કરનારી છે,
તેઓને જોનારા પુરુષો કારીગર બની જાય છે. ૧૩

ग्राम्या दुग्धमयान् विलासिमनसः कर्पूरपूरात्मकान्
वादभ्रांतिभृतो रसस्थितिभवान् सौवर्णिका राजतान् ।
ज्योत्स्नाभिः कलधौतजां जनयतः स्वर्णस्य कुंभावलीं
स्तंभान् यत्र विकल्पयन्ति रभसादागतवो जंतवः ॥ १४ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર જ્યોત્સ્નાજિઃ કલધૌતજાં સ્વર્ણસ્ય કુંજાવલીં જનયતઃ સ્તંભાન્ રજસાત્

આગંતવઃ ગ્રામ્યા દુગ્ધમયાન્ । વિદ્વાસિમનસઃ કર્પૂરપૂરાત્મકાન્ વાદઞ્ચાંતિમૃતો ધાતુવાદિનઃ રસસ્થિતિ-
જવાન્ પારદસ્યાનોત્પન્નાન્ સૌવર્ણિકા રાજતાન્ વિકલ્પયંતિ । વેગાત્ આગચ્છંતી તિ આગંતવઃ અતુસ્પત્યયે
। ગ્રામે જવાઃ ગ્રામ્યાઃ યજ્ઞસ્પત્યયે કર્પૂરપૂર આત્મા યેષાં તે કર્પૂરપૂરાત્મકાઃ સ્વરૂપેકે ॥ ૧૪ ॥

જાવાર્થ—વાહેરથી વેગવડે આવેલા લોકો જે ચૈત્યની અંદર સુવર્ણની
કુંભાવળીને (કુંભીને) ચંડની કાંતિથી રૂપાની કરતા એવા કદ્દશોને જો-
ઈ જુદા જુદા તર્ક કરે છે. ગામનીઆ લોકો તેમને દુધના વનેલા ધારે છે. વિ-
લાસીહૃદયવાળા રસિકપુરુષો તેમને કપૂરના પૂરથી વનેલા માને છે. ધાતુ-
વાદની ઞાંતિને ધારણ કરનારા પુરુષો તેમને પારાના રસને સ્થિર કરી બનાવે-
લા જાણે છે અને સોની લોકો તેમને રૂપાના વનેલા માને છે. ૧૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી તે ચૈત્યની અંદર આવેલા કદ્દશોનું સૌં-
દર્ય વર્ણવેલું છે. સ્વરી રીતે તો તે થાંજલાઓની કુંજીઓ સુવર્ણની છે, પણ

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૧૬ ॥

તે ઉપર ચંદ્રની કાંતિ પડવાથી તેઓ ઇટલા વધા ધોળા દેખાય છે કે, જે-
મને જોનારા લોકો વિવિધ જાતની કલ્પનાઓ કરે છે. કલ્પના કરનારા લો-
કોએ જે જે કલ્પના કરી છે, તે તેમની જાતિને અનુસરીને કરેલી છે. ૧૪

यस्मिन्नालोक्य मर्त्यैर्विकटमपि कृतं संकटं रंगमध्यं
प्रेक्षोत्का नाकनार्यो रुचिरमणिशिलापुत्रिकाणां ललेन ।
आरूढाः काश्चिदुच्चैः प्रवलरभसया मंडपं काश्चिदुच्चं
स्तंभानां प्रांतमन्याः शिखरपृथुतटीमेखलां काश्चिदुच्चां ॥ १५ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ વિકટં વિસ્તીર્ણમપિ રંગમધ્યં મર્ત્યૈર્મનુષ્યૈઃ સંકટં સંકીર્ણં કૃતં આ-
લોક્ય રુચિરમણિશિલાપુત્રિકાણાં લલેન પ્રેક્ષોત્કાઃ વિલોકનીયોત્કંઠલાઃ કાશ્ચિન્નાકનાર્યઃ પ્રવલરભસયા
મંડપં સ્થાનં કાશ્ચિદુચ્ચં મંરુપં અન્યાઃ સ્તંભાનાં પ્રાંતં કાશ્ચિત્ ઉચ્ચાં શિખરપૃથુતટીમેખલાં આરૂઢાઃ
સંતીતિ ગમ્યં રજસાશઢ્ર આકારાંતોઽપિપુંસ્રીઙ્ગિગત્વાત્ ॥ ૧૫ ॥

જાવાર્થ—જોવાને ઉત્સુક એવી સ્વર્ગની દેવીઓ જેની અંદર આવી તે
 ચૈત્યના રંગ મંરુપનો મધ્ય જાગ વિકટ ઝતાં પણ દ્વોકોથી સાંકનો થયેલો
 જોડ સુંદર મણિશિલાની પુતલીઓના વહાનાથી કોડ પ્રવલ વેગવને ઝંચા
 મંરુપ ઉપર આરુઢ થઈ છે. કોડ સ્તંભોના ઝંચા પ્રાંત જાગ ઉપર આવી ગઈ
 છે અને કોડ શિખરની ઘણી વિશાલ અને ઝંચી મેઘદ્વા ઉપર ચમી
 ગઈ છે. ૧૫

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે ચૈત્યના રંગ મંરુપની અંદર ગો-
 ઠવેલી મણિશિલાની પુતલીઓને ઉત્પ્રેક્ષા અલંકારથી વર્ણવે છે. મંરુપ, તેના
 યાંત્રદ્વાઓ અને મેઘદ્વા ઉપર રહેલી તે પુતલીઓ નથી પણ તે ચૈત્યને જો-
 વાને આવેલી દેવીઓ છે. દ્વોકોની જીમ્મથી સાંકના થયેલા તે ચૈત્યના રંગ
 મંરુપને જોડ તેઓ જુદે જુદે સ્થાને ચમી ગઈ છે. તે ઉપરથી તે ચૈત્યની અંદર

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १७ ॥

घणी पुतळीओ गोठवेढी ठे, एम बताव्युं ठे. १५
साक्षेपं प्रेर्यमाणैरपि सरलपथे वैनतेयाग्रजेन
त्रस्तैर्भीष्माननेभ्यः शिखरगुरुतटीपीठकंठारवेभ्यः ।
उद्धृगं नीयमानः प्रसभमिह हयैरग्रतः पृष्टतो वा
यस्योत्तुंगस्य मूर्ध्नि व्रजति न तरुणेऽप्यङ्घ्रि पूष्णः पताकी ॥१६॥

अवचूर्णिः—उत्तुंगस्य यस्य मूर्ध्नि वैनतेयाग्रजेन अरुणेन सरलपथे आकाशे साक्षेपं प्रेर्य-
माणैरपि भीष्माननेभ्यः शिखरगुरुतटीपीठकंठारवेभ्यः त्रस्तैर्हयैरिह पत्तने तरुणेऽप्यङ्घ्रि मध्याङ्घ्रेऽपि
प्रसभं हठात् पृष्टतो वाग्रतः उद्धृगं नीयमानः पूष्णः सूर्यस्य पताकी रथः न व्रजति ॥ १६ ॥

ज्ञावार्थ—उंचा एवा जे कुमारविहार चैत्यना मस्तक उपर मध्यान्ह
काळे पण सूर्यनो रथ चाढी शकतो नथी. कारणके, अरुण सारथिए सरल
मार्गे आङ्घ्रेपथी हांकेढा अश्वो ते चैत्यना शिखरना मोटा तटना पीठ उपर

કોરીને ચિતરેલા જયંકર મુખવાળા સિંહોથી ત્રાસ પામતા હતા. અને તેથી તેઓ લગામને નહિં ગણી તે રથને વળાત્કારે આગળ અથવા પાઘળ લઈ જતા હતા. ૧૬

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યમાં કર્તાએ કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉન્નતિ અને તેની અંદર રહેલી કારીગરી દર્શાવી છે. તે કુમારવિહાર પ્રાસાદ ઘટલો વધો ઊંચો છે કે, સૂર્યનો રથ તેનો નજીક આવે છે. મધ્યાન્હકાળે જ્યારે સૂર્યનો રથ તેના શિખર ઉપર આવે છે, તે વખતે ત્યાં કરેલી સિંહની પ્રતિમાઓ જોઈ સૂર્યના રથના ઘોડા ચમકી જાય છે, તેથી સૂર્યના સારથિ અરૂણને તે ઘોડાને હાંકવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. આ વર્ણનમાં કવિએ અતિશયોક્તિ અર્થાંકાર દર્શાવ્યો છે અને તે સાથે પ્રસ્તુત વસ્તુનું મનોરંજન વર્ણન કરી વતાવ્યું છે. ૧૬

त्रिस्थानीसंनिवेशप्रयणसुरभिणो वल्लकीनादभाज-
स्तृष्णावेशादशेषस्वरलयघटनास्फीतगीतामृतस्य ।
उत्कर्णं व्योम्नि तिष्ठन् प्रतिपदरचनां रात्रियात्रास्वतंद्र-
श्वांद्रः कालत्रयेऽपि प्रथयति महतीं यत्रराकां कुरंगः ॥ १७ ॥

अवचूर्णिः—गीतनृत्यवादित्रयमिति त्रिस्थानी अथवा नाजिहृदयकंउत्रयं यत्र । रात्रि-
यात्रासु त्रिस्थानी संनिवेशप्रणयसुरभिणः वल्लकीनादभाजः अशेषस्वरलयघटनास्फीतगीतामृतस्य
तृष्णावेगात् प्रतिपदरचनां उत्कर्णं व्योम्नि तिष्ठन् अतंद्रश्वांद्रः कुरंगः कालत्रयेऽपि महतीं राकां प्रथयति
। तृष्णावेशः आटोपः त्रयाणां स्यान्नानां द्रुतविलंबितमध्यरूपाणां तेषांसमाहारः त्रिस्थानी तस्याः संनि-
वेशो रचना तत्र प्रणय आश्लेषः तेन सुरभि मनोज्ञम् ॥ १७ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमार चैत्यमां रात्रिनी यात्रामां आद्वस वगरनो अने
चंद्रनी अंदर रहेदो हरिण त्राणे काल मोटी पूर्णिमाने दर्शावे छे. कारणके,

તે ચૈત્યમાં ત્રણ સ્થાનના સ્નેહથી મનોહર સંગીતના નૃત્ય, ગીત અને વાદિત્ર-
રૂપ વીણાના નાદથી યુક્ત અને સર્વ સ્વરોના લયની ઘટનાથી વ્યાપ્ત એવા
ગાયન રૂપ અમૃતની તૃણાના આવેશથી તે ગાયનના દરેક પદની રચના સાં-
ભળવા ઝંચા કાન કરીને આકાશમાં ઝંચો રહે છે. ૧૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉન્નતિની સાથે
તેમાં થતી સંગીત પૂજાનું વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યમાં નૃત્ય, ગીત અને વાદિત્રથી
મળેલું તથા વીણાના નાદથી યુક્ત એવું સંગીત સદા કાલ થયા કરે છે. તે
સંગીતને સાંજળવાની ઇચ્છાથી ચંદ્રની અંદર રહેલો મૃગ તે સ્થળે સ્થિર રહે
છે એટલે ત્યાં સદા કાલ પૂર્ણિમાનો દેખાવ થઈ રહે છે. મૃગ જાતિને સંગીત
સાંજળવાનો ઘણોજ શોખ હોય છે. એ શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિને લઈને શીકા-
રીઓના પાશમાં સપમાય છે અને પોતાના પ્રાણને પણ ગુમાવે છે. અહિં અતિ-

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૧૯ ॥

શયોક્તિ અલંકાર છે. તે અલંકારથી કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉન્નતિ અને તેમાં થતી સંગીત પૂજાનું વર્ણન કરેલું છે. ૧૭

વિભ્રાણૈરક્ષરાલીં ત્રિભુવનજનતાક્ષેમરક્ષૈકપાલીં

મંત્રૈ વિઘ્નેશ્ચુયંત્રૈઃ સ્તપનવિધિભવૈર્નિત્યમાહૂયમાનાઃ ।

યાતાયાતાનિ ભૂયઃ પ્રથાયિતુમનલંભૂષ્ણવો યત્રદેવ્યો

વાહ્યાનાં દેવધામ્નાં વ્યધિષત વસતિં મંડપોર્ધ્વાગણેષુ ॥૧૮॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર ત્રિભુવનજનતાક્ષેમરક્ષૈકપાલીંમક્ષરાલીં વિભ્રાણૈઃ સ્તપનવિધિજવૈઃ વિઘ્નેશ્ચુયંત્રૈઃ મંત્રૈઃ આહૂયમાનાઃ જૂયઃ અલંજવંતીતિ અલંજૂષ્ણવઃ જૂજેસ્તુઃ સ્તુપ્રત્યત્યઃ । યાતાયાતાનિ પ્રથાયિતું અનલંજૂષ્ણવઃ દેવ્યઃ વાહ્યાનાં દેવધામ્નાં મંડપોર્ધ્વાગણેષુ વસતિં વ્યધિષત ન મધ્યે ન બહિઃ કિંત્વદ્દોષ-ચારઃ ॥ ૧૮ ॥

જાવાર્થ—ત્રણ ત્રુવનના લોકોના કુશલની રક્ષા કરવામાં મુખ્યપાઠરૂપ

એવી અક્કરોની શ્રેણીને ધારણ કરનારા અને વિઘ્નોનો નાશ કરવામાં શેલની
 પીલવાના યંત્ર જેવા સ્નાત્ર વિધિના મંત્રોથી હંમેશાં બોલાવવામાં આવેલી
 દેવીઓ વારંવાર ગમનાગમન કરી શકી નહિં એટલે તેઓ તે ચૈત્યની બાહર
 આવેલા દેવાલયોના મંરૂપના ઉપરના આંગણામાં સ્થાન કરીને રહેલી છે. ૧૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર થતા
 નિત્ય સ્નાત્રવિધિના મહિમાનું વર્ણન કરે છે. પ્રથમ તે સ્નાત્ર વિધિના મંત્રોને
 માટે કહે છે કે, તે મંત્રોમાં રહેલા અક્કરો ત્રણ જીવનના લોકોની રક્ષા કર-
 વાને સમર્થ છે. તેમ જ તે મંત્રો સર્વ પ્રકારના અંતરાયને દૂર કરવાને સમર્થ
 છે. એ મંત્રોની અંદર શાસનદેવીઓને બોલાવવામાં આવે છે. તે ચૈત્યમાં સ્નાત્ર-
 વિધિ હંમેશાં થવાથી તે દેવીઓને નિત્ય આવવું પડે છે. હંમેશાં જવા આવ-
 વાથી તે દેવીઓને શ્રમ પડે છે, તેથી તેઓ કુમારવિહાર ચૈત્યની બાહરના

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૨૦ ॥

દેવાલયોની અંદર આવી વાસ કરીને રહેલી હે. કહેવાનો આશય એવો હે
કે, તે ચૈત્યમાં હંમેશાં છાત્રવિધિ થયા કરે હે અને તેના પવિત્રમંત્રોના ઉચ્ચાર
ત્યાં થયા કરે હે. ૧૮

પશ્યન્ હાટકકુંભપંક્તિમતુલાં નિર્વર્ણયન્ પીઠિકામ્ ।
નિધ્યાયન્ વિવિધા વિતાનવિતતી વ્યાલોકયન્ પુત્રિકાઃ ।
યસ્મિન્ મધ્યમપૂર્વકૌતુકશતૈઃ ક્ષિપ્તાંતરાત્મા ચિરાદ્
દ્વારસ્થૈરિવ ધારિતઃ પ્રવિશતિ પ્રાયેણ સર્વો જનઃ ॥ ૧૯ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે હાટકકુંભપંક્તિ પશ્યન્ અતુલાં પીઠિકાં નિર્વર્ણયન્ વિ-
વિધા વિતાનવિતતીઃ નિધ્યાયન્ પુત્રિકા વ્યાલોકયન્ અપૂર્વકૌતુકશતૈઃ ક્ષિપ્તાંતરાત્મા પ્રેરિતાત્મા દ્વારસ્થૈ-
રિ વ ધારિતઃ પ્રાયેણ સર્વો જનઃ ચિરાન્મધ્યં પ્રવિશતિ ॥ ૧૯ ॥

જાવાર્થ—જેના મધ્યજાગમાં સુવર્ણના કુંજોની પંક્તિને જોતા, અનુ-

પમ પીઠિકાને નીરખતા, ત્રિવિધ પ્રકારનાં ઝલ્લેચની શ્રેણીઓને અને પુતળી-
ઓને અવલોકતા સર્વ માણસો અપૂર્વ એવા સૈકમો કૌતુકથી હૃદયમાં વિ-
ક્રેપ પામી જાય છે, તેથી જાણે દ્વારપાલોએ તેમને અટકાવ્યા હોય, તેમ પ્રા-
યે કરીને તેમાં ઘણી વિલંબે પ્રવેશ કરે છે. ૧૯

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ રાજદ્વાર વગેરેમાં પ્રવેશ કરવો હોય ત્યારે
દ્વારપાલના અટકાવવાથી ઘણી વિલંબે તેમાં પ્રવેશ થાય છે, તેમ કુમારવિ-
હાર ચૈત્યની અંદર પ્રવેશ કરવામાં વિલંબ થાય છે. કારણ કે, તેમાં પ્રવેશ
કરતાં માણસો ચૈત્યની કેટલીક શોજા જોવામાં રોકાય છે, તેથી તેમને
અંદર પ્રવેશ કરતાં ઘણી વાર લાગે છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, ચૈ-
ત્યની અંદર આવેલ સુવર્ણના કલ્લશની પંક્તિ, અનુપમ પીઠિકા, ઝલ્લેચ, અને
પુતળીઓની શોજા જોવામાં રોકાણલાં માણસો જાણે દ્વારપાલે અટકાવ્યાં

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २१ ॥

होय, तेम चिरकाळे तेमां प्रवेश करे बे. ते उपरथी सिद्ध थयुं के, ते चैत्य-
नी अंदर सुवर्ण कळशनी पंक्ति, पीठिका, उद्वेच अने पुतळीओ जोवा
दायक बे. १ए

सर्वत्र निर्मलतमोपलविंवितानि

स्वान्येव पुष्पबलिजूंषि वपूंषि वीक्ष्य ।

संघट्टकष्टचकिताः प्रतिपालयंतो

मध्यं चिरेण खलु यस्य विशंति मुग्धाः ॥२०॥

अवचूर्णिः—सर्वत्र निर्मलतमोपलविंवितानि पुष्पबलिजूंषि स्वान्येव वपूंषि वीक्ष्य
संघट्टकष्टचकिताः प्रतिपालयंतः मुग्धाः खलु यस्य मध्यं चिरेण प्रविशंति पुष्पाणि वदयश्च पुष्पवदयः पु-
ष्पवदानी जुषंतीति पुष्पबलिजूंषि जुषातुः किपिजुष् । घंटादोद्यान्यायेन वीक्ष्य प्रतिपालयंतः इति श-
तृत्काप्रत्यययोः कर्म वपूंष्येव ॥ २० ॥

જાવાર્ય—સર્વ સ્થળે રહેલા અતિ નિર્મલ સ્ફાટિક મણિના પાષા-
ણોની અંદર પુષ્પના વલ્લિ સાથે રહેલા પોતાના જ શરીરને જોઈ સંઘટ્ટ્યવાના
(જીન થવાના) કષ્ટથી જય પામી રાહ જોઈ ઉઝા રહેલા મુગ્ધ લોકો તે ચૈ-
ત્યની મધ્યમાં ચિરકાલે પ્રવેશ કરે છે. ૧૦

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર પુષ્પના વલ્લિને લઈ પૂજા કરવા આવે-
લા મુગ્ધ લોકો, પોતાના શરીરને અતિ નિર્મલ એવા સ્ફાટિક મણિમાં પ્રતિ-
બિંબિત થયેલાં જોઈ તેઓ મુગ્ધપણાને લઈને એમ સમજે છે કે, અહિં લોકો-
ની જીન ઘણી છે, તેથી જયપામી તેઓ જીન દૂર થવાની રાહ જોઈ ઉઝા
રહે છે અને તે કારણથી તેઓ ઘણીવારે ચૈત્યની અંદર દાખલ થાય છે આ
ઉપરથી એમ દર્શાવ્યું છે કે, તે ચૈત્યમાં નિર્મલ સ્ફાટિકમણિ જંડ્યા હતા
અને ત્યાં જિનપૂજા કરવાને ઘણા લોકો આવતા હતા. ૨૦

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ५५ ॥

विश्वं निर्दोषषट्कं किमपि विदधतो देवदेवस्य पादा-
नाश्लिष्यन् बाह्याभित्तिप्रतिहतिवलनप्राप्तमध्येः कराग्रैः ।
एणांकस्त्यक्तशंकः पतति मणिभुवि प्रांगणस्य क्षपायाम्
प्राप्तप्रौढिं कलंकं विघटयितुमना यत्र विबच्छलेन ॥ २१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र क्षपायां निर्दोषषट्कं विश्वं विदधतो देवदेवस्य पादान् बाह्याभित्तिप्रतिह-
तिवलनप्राप्तमध्येः कराग्रैः आश्लिष्यन् प्राप्तप्रौढिं कलंकं विघटयितुमनाः दूरीकर्तुमनाः त्यक्तशंकः एणांकः
विबच्छलेन प्रांगणस्य मणिभुवि पतति । काम १ क्रोध २ द्वाज ३ मान ४ दंज ५ रति ६ दोषषट्कं
दोषाणां षट्कं दोषषट्कं निर्गतं दोषषट्कं यस्मात्तत् । विघटयितुं मनो यस्य स विघटयितुमनाः
तुमश्चमनःकामं इति मकारद्वोषः ॥ २१ ॥

ज्ञावार्थ—जेना आंगणानी मणिमय भूमिमां चंद्र पोतानुं प्रौढ क-
लंक दूर करवानी इच्छाथी प्रतिविंबना मिषथी निःशंक थइने पने ठे. जे चं-

હ આ જગત્ને કામ ક્રોધાદિ ષ ડોષથી રહિત કરનારા શ્રી દેવાધિદેવના ચરણને વાંહેરની દીવાલોને સ્પર્શ કરી અંદર પેઢેલા પોતાના કિરણોના અગ્ર જાગથી આલિંગન કરે છે. ૩૧

વિશેષાર્થ—“ દેવાધિદેવ જગવંતે આ જગત્ને કામક્રોધાદિ ષ ડોષથી રહિત કરેલું છે, તેથી જો તેમના ચરણમાં વંદના કરી હોયતો હું પણ કલ્પકના ડોષથી રહિત થશ ” આવી ઇચ્છાથી ચંદ્ર તે ચૈત્યની દીવાલોને કિરણો વને સ્પર્શ કરી જગવંતના ચરણમાં પડે છે. ચૈત્યની આંગણાંની સ્ફાટિકમણિમય ભૂમિમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તે ઉપરથી કવિએ આ ઉત્પ્રેક્ષા કરેલી છે. ૩૧

અંતર્લબ્ધપ્રવેશૈઃ કરનિકરભરૈર્ભેશયન્નંધકાર—

પ્રાગ્ભારં દેવમૂર્તિં બહિરપિ નમતાં દર્શયન્ સપ્રકાશમ્ ।

कुमारविहार
रशतकम् ॥
॥ २३ ॥

उत्तुंगे संमुखायाः प्रतिनिदधदयं यत्र रत्नाश्मभित्तेः

सौवर्णस्यांशुमाली कलयति करणिं प्रत्यहं दर्पणस्य ॥२२॥

अवचूर्णिः—यत्र उत्तुंगे अंतर्द्वन्धप्रवेशैः करनिकरजरैः अंधकारप्राग्जारं भ्रंशयन् वहिरपि न-
मतां नराणां सप्रकाशं देवमूर्तौ दर्शयन् संमुखायाः रत्नाश्मभित्तेरुत्संगे प्रतिनिदधत् अयं अंशुमाली
सूर्यः सौवर्णस्य दर्पणस्य प्रत्यहं करणिं सादृश्यं कलयति । धाग्धातुः शतृप्रत्ययः ततः कृतद्धित्वे नो-
तेचअंतोनोद्गुणि प्रतिनिदधत् रूपम् ॥ २२ ॥

ज्ञावार्थ—सूर्य जे जेचा चैत्यनी अंदर प्रवेश अयेदा पोताना किर-
णोना समूहथी अंधकारना समूहने दूर करे छे, बाहेर रही नमस्कार करता
एवा पुरुषोने प्रकाश सहित दर्शावे छे. अने चैत्यना आगळ सन्मुख आवेली
रत्नमणिनी दीवादनना मध्यमां पोतानुं प्रतिबिंब पाडे छे, तेथी ते सूर्य हमेशां
सुवर्णना दर्पणनी तुलनाने प्राप्त करे छे. २२

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં સૂર્યને સુવર્ણના દર્પણની ઉપમા આપેલી છે. જે ચૈત્યની સન્મુખ આવેલી દીવાલની અંદર સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. તે વચ્ચે તેના કિરણો તેની અંદર પડે છે તેથી પ્રજ્વળી મૂર્તિને વાહેરથી નમન કરતાં એવા લોકોને પ્રકાશ મળે છે. આ ઉપરથી કવિએ ચૈત્યની અંદર રત્ન-મણિમય દીવાલો છે, એમ દર્શાવેલું છે. ૩૨

વૈદૂર્યાશ્મગ્રણાલીમુખમકરતટૈર્ઘ્રાણપાત્રૈકમિત્રમ્

યસ્માન્નિર્ગચ્છદચ્છં સ્ત્રપનવિધિભવં કેતકીપુષ્પપાથઃ ।

દિગ્લોલાનીલભાસો बहुलपरिमलकृष्टभृंगप्रसंग—

भ्रांत्या हस्तैः किरंत्यः पुरहरिणदृशो मौलिभिः संस्पृशन्ति ॥ २३ ॥

અવચૂર્ણિઃ—દિગ્લોલા દિક્ષુચપલા નીલજાસો નીલકાંતીઃ કર્મતાપન્નાઃ बहुलपरिमलकृष्टभृंग

प्रसंगत्रांत्या हस्तैः किरंत्यः क्षिपंत्यः पुरहरिणदशो नगरस्त्रियो यस्मात्प्रासादाघैर्दूर्याश्मप्रणाद्वीमुखमकर-
स्तटैर्निर्गच्छत् घ्राणपात्रैकमित्रं स्तपनविधिज्वं केतकीपुष्पपाथः पानीयं मौद्विज्जिः संस्पृशंति । नगर-
स्त्रियः किं केतकीपुष्पपाथः कीदक् पुष्पपाथः निर्गच्छत् कस्मात् वैदूर्याश्मनां प्रणाद्वीज्यः तासां मुखानि
तेषु मकरतटाः तैः तटशद्वः शोचार्थः घ्राणपात्रं नासिका कापि वैदूर्याश्ममयत्वात्प्रासादस्य दिग्बोद्धानी-
द्वजासः प्रासादविशेषणं युक्तं दिक्नु बोद्वाश्चपद्वा जासो यस्य सः तस्मात् ॥ २३ ॥

ज्ञावार्थ—वैदूर्यमणिनी मघरना आकारवाली खालमांथी नीकलतुं
स्नात्र विधिनुं केतकीना पुष्पवालुं निर्मलजल के सुगंधथी नासिकारूप पात्र-
नुं मित्ररूप हतुं. तेनी नीलकांतिओ दिशाओमां चपल थइ प्रकाशती हती
तेथी नगरनी स्त्रीओने एवी चांति थती हती के, अहिं घणां सुगंधने लइने
जमराओ खेंचाइ आव्या डे, तेथी तेओ पोताना हाथवमे तेने उगालती उग-
लती पोताना मस्तक वमे स्पर्श करती हती. २३

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर प्रचुने स्नान करावाना जलने नीकलवानी

खाल वैદूर्य मणिथी રચેલી હતી અને તે કાલના મુખ ઉપર મધરની આકૃ-
 તિ કરેલી હતી તેમાંથી સ્નાત્ર જલ જ્યારે બાહેર નિકળતું તે વખતે નગરની
 સ્ત્રીઓ તે જલને મસ્તકવર્મે વંદન કરવા આવતો, ત્યારે વૈદૂર્ય મણિની નીલ-
 કાંતિ તે જલ ઉપર પ્રસરીજતી. તેને તે સ્ત્રીઓ સુગંધને લઈ આવેલા ઝમરો-
 ને જાણી તેને ઉમારવા જતી તેથી જલને ઉગાલતી હતી. ઝમરની કાંતિ
 નીલ હોય છે, તેથી તે સ્ત્રીઓને ઝમ થતો હતો. અહિં ઇંતિમાન્ અલંકાર
 વર્ણવેલો છે. ૨૩

પ્રત્યારાવૈઃ સકેકાશ્ચલચમરમહોમાંસલં પૃષ્ઠપીઠે
 વિભ્રાણાશ્ચિત્રવર્ણં વિવિધમણિભવં કાંતિવીચીકલાપં ।
 નૃત્યંતો દ્વારવેદીતટભુવિ કૃતકં બર્હિણઃ પ્રેક્ષકાણાં

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २५ ॥

नेत्राण्याक्षिप्य नित्यं विदधति सरुषं यत्र शैलूषलोकं ॥ २४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र पृष्ठपीठे प्रत्यारावैः सकेकाः चक्षचमरमहोमांसद्वं चित्रवर्णं विविधम-
णिजवं कांतिवीचीकक्षापं बिज्राणाः द्वारवेदीतटञ्जुवि कृतकं नृत्यंतः बर्हिणः प्रेक्षकाणां नेत्राणि आ-
क्षिप्य शैलूषलोकं नाट्याचार्यलोकं नित्यं सरुषं विदधति द्वारवेदी (कोटनी) यस्य प्रासादस्य पृष्ठं म-
यूरः तत्प्रत्यारावाः केकाः चामराणि कक्षापाः ॥ २४ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां चक्षायमान एवा चामरना तेजथी पुष्ट चित्र
विचित्र वर्णवाद्या अने जातजातना मणिनी कांतिओना समूहने पोताना
पृष्ठ जाग उपर धारण करता अने द्वारनी वेदिकानी तटञ्जुमि उपर
नाचता एवा मयूरो पोताना शब्दोना प्रतिध्वनिथी प्रेक्षकोना नेत्रो-
ने पोतानी तरफ खेंचता तेथी त्यां नाटक करनारा नटल्लोकोने क्रोध उत्प-
न्न थतो हतो २४

વિશેષાર્થ—એ કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર દ્વારની વેદિકા ઉપર મ-
 યૂર પક્ષીઓ આવીને નૃત્ય કરે છે. અને મંદિરના મધ્ય જાગે નટ લોકો નૃ-
 ત્ય કરે છે. તે નટ લોકોનું નૃત્ય જોવાને લોકો આવેલા હોય છે, પણ તે વ-
 સતે દ્વારવેદી ઉપર નાચ કરતા મયૂરો કે જેમના પૃષ્ઠ જાગ ઉપર વિવિધ
 જાતના મણિઓથી ચિત્ર વિચિત્ર એવી કાંતિનો સમૂહ પડે છે અને તેમના
 કેકાધ્વનિના પ્રતિધ્વનિઓ થાય છે, એથી તે પ્રેક્ષકોની દૃષ્ટિને ઝેંચે છે, એ જો-
 ઇ નટ લોકોને રોષ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે, તેઓના નૃત્ય ને જોનારા
 માણસોની દૃષ્ટિ મયૂરો ઝેંચે છે. આ કહેવાનો જાવાર્થ એવો છે કે, તે કુમાર-
 વિહાર ચૈત્યમાં વિવિધ જાતના મણિઓ ઘણાં છે, તેની દ્વારવેદિકા ઉપર
 મયૂર-પક્ષીઓ તથા નટ લોકો આવીને સદા નાટ્યારંજ કરે છે. ૨૪

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ २६ ॥

जालीरंध्रप्रविष्ट्युतिचयखचिताच्चंद्रकांताश्मक्लृप्ता-
दूर्ध्वस्थाहुग्धमुग्धं जिनशिरसि पयः पातयंश्छत्रकुंभात्
कुर्वन्नक्षत्रविंवैरजिरमणिभुवां दिव्यपुष्पोपहारम्
यत्र व्योमस्थ एव स्वपनविधिमहो श्वेतरोचिः करोति ॥ २५ ॥

अवचूर्णिः—यत्र अहो आश्चर्यं जालीरंध्रप्रविष्ट्युतिचयखचितात् चंद्रकांताश्मक्लृप्ता-
त् ऊर्ध्वस्थात् छत्रकुंभात् जिनशिरसि हुग्धमुग्धं पयः पातयन् अजिरमणिभुवां नक्षत्रविंवैरजिरमणिभुवां
हारां कुर्वन् व्योमस्थ एव श्वेतरोचिः स्वपनविधिं करोति । मुग्धं रम्यं अजिरमणिभुवां ' वेयुवोस्त्रियां '
इति विकल्पेन आम् तेन भुवो भुवां ' छत्रकुंभात् छत्रयटात् ॥ २५ ॥

जावार्थ—जेमां आकाशमां रहेद्वो चंद्र प्रभुने स्नात्रविधि करे छे.
जालीना विष्टोमांथी प्रवेश थयेद्वी कांतिना समूहनी साथे जमेद्वी एवा चं-

ઢકાંતમણિના ઉપર રહેલા ઢત્ર રૂપ કલ્લશમાંથી ડુધના જેવું જલ પ્રત્તુના મસ્તકપર પામે ઢે. અને આંગણાની મણિમય ત્રૂમિમાં પમેલા તારાઓના પ્રતિવિંવથી દિવ્ય પુષ્પોનો ઉપહાર કરે ઢે. ૨૫

વિશેષાર્થ—આકાશમાં રહેલા ચંડ્રનું પ્રતિવિંવ પ્રત્તુના મસ્તકપર રહેલા છત્રકલ્લશમાં પમે ઢે. તે છત્રકલ્લશ ચંડ્રકાંત મણિનો રચેલ ઢે તેથી તેની ઉપર ચંડ્રની કાંતિ પડવાથી તે ઝરે ઢે, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે ઢે કે, ચંડ્ર આકાશમાં રહિને પ્રત્તુની ઉપર દૂધની ધારાથી સ્નાત્રવિધિ કરે ઢે. સ્નાત્ર વિધિ કરવામાં જેમ કલ્લશ વમે જલધારા કરવી જોણ અને પુષ્પનો ઉપહાર ચનાવવો જોણ તેમ અહિં ચંડ્રના કીરણો જાલીના ઢિડોમાંથી થઈને ચંડ્રકાંતમણિના ઢત્ર ઉપર પમે ઢે, તેથી ઢત્રમાંથી નીકલતા ઝરણા વમે ચંડ્ર

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૨૭ ॥

ઘટ્તરૂપ કલશમાંથી પ્રત્નુના મસ્તક ઉપર દૂધના જેવાં જલ્લની ધારા રેમે છે.
ચૈત્યના આંગણામાં મણિ જમેલા છે, તેની અંદર તારાઓના પ્રતિબિંબ પડવા-
થી તે દિવ્ય પુષ્પના ઉપહાર જેવા લાગે છે તેથી કવિએ તેને પુષ્પોપહારની
ઉપમા આપેલી છે. આ ઉપરથી પ્રત્નુના મસ્તકપર આવેલું છત્ર અને ચૈત્યના
આંગણાની ભૂમિ મણિમય છે, એ વાત જણાવી છે. ૨૫

यस्मिन् वितानगतरूपकविंबभाजः

स्तंभानुपेत्य विकटस्फटिकप्रकृष्टान् ।

दौवारिकभ्रमवशादनुकूलयंति

मध्यप्रवेशरभसैर्नगरस्य नार्यः ॥ २६ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે નગરસ્ય નાર્યઃ મધ્યપ્રવેશરભસૈર્વિતાનગતરૂપકવિંબજાજઃ વિ-

કઠ્ઠસ્ફટિકમકૃષ્ટાન્ સ્તંભાન્ ઉપેત્ય દૌવારિકચ્રમવશાત્ અનુકૂલયંતિ । ચંદ્રોદયગતરૂપર્થિવં નજંતીતિ
 ' નજોત્રિણ ' પ્રત્યયઃ અપયોગીદિતિ વિણ્લોપે વૃષ્ઠૌ ચ । ઉપેત્ય આગત્ય ઉપપૂર્વક ફણજ્ ગતૌ લ્ઠ્ઠા
 ક્વપિ તંતે ચ ઉપેત્યેતિ રૂપં । અનુકૂલં કુર્વેતીતિ અનુકૂલયંતિ ' ણિજ્વહુલ્લ ' ઇતિ ણિજિ અનુકૂલ-
 યંતિ આવર્જયંતીત્યર્થઃ ॥ ૨૬ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં આવેલા ઝંચી જાતના સ્ફાટિકમણિના ઉત્કૃષ્ટ
 સ્તંભોની અંદર ઉલ્લેચમાં કાઢેલા ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પમે છે, તે જોઈ નગરની
 સ્ત્રીઓ દ્વારપાલના ચ્રમને લઈને ચૈત્ય મધ્યે પ્રવેશ કરવાના વેગથી અટકાઈ
 જાય એ અને તેને અનુકૂલ રીતે વર્તે છે. ૨૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં દરેક સ્તંભો સ્ફાટિકમણિના છે. તેની અંદર
 ઉલ્લેચની અંદર રહેલા ચિત્રોના પ્રતિબિંબ પમે એ તે જોઈ પ્રવેશ કરતી નગર-
 ની સ્ત્રીઓને તેની ઉપર દ્વારપાલનો ચ્રમ પમે એ અને તેથી તેઓ અંદર પ્રવે-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ५९ ॥

यत्रावासमुपेयुषो भगवतः पार्श्वस्य पुण्याद्भुत
प्राप्यैः स्नात्रजलोर्मिभिः सकृदपि स्नाताः कुरंगीदृशः ।
काश्चित्पूर्णसमृद्धयः सतनयाः काश्चिच्चिरं काश्चन
क्षीणाशेषरुजो भवन्ति विलसत्सौभाग्यभाजः पराः ॥ २८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र आवासं उपेयुषः श्रीपार्श्वस्य पुण्याद्भुतप्राप्यैः स्नात्रजलोर्मिभिः स-
कृदपि स्नाताः काश्चित्कुरंगीदृशः पूर्णसमृद्धयः काश्चित्सतनयाः चिरं काश्चन क्षीणाशेषरुजः प्रविशस-
त्सौभाग्यभाजः भवन्ति । उपैति इति उपेयिवान् वावेत्तेः कसु वस् क सुष्मतां च उत्कृष्टः तस्य उपेयुषः
प्राप्तस्य आवासं स्थानं उपपूर्वकं इणकृताविति धातौ उपेयाय इति उपेयिवान् तत्र कस-
कानाविति सूत्रेण कसुप्रत्यये द्विर्धातुरितिसूत्रेण द्वित्वे इणइति इयादेशे समानानामिति दीर्घत्वे इवर्ण-
स्येति एत्वे कसुष्माविति कसोरुपादेशे उपेयुषि सिद्धं ईपदपि ॥ २८ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यमां वास करीने रहेत्ता जगवान् पार्श्व-

નાથ પ્રત્નના સ્નાત્ર જલના તરંગો કે જે અદ્વિત પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવા છે, તે વને એક વખત પણ ન્હાણી મૃગના જેવા નેત્રવાળી સ્ત્રીઓમાં કોઈ પૂર્ણ સમૃદ્ધિવાળી થાય છે, કોઈ પુત્રવતી થાય છે, કોઈ પોતાના લાંબા વખતના સર્વ રોગોનો ક્ષય કરનારી થાય છે અને કોઈ સૌજાગ્યના વિદાસ-ને જનનારી થાય છે. ૨૮

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રત્નના સ્નાત્રજલનો મહિમા વર્ણવે છે. તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નના સ્નાત્રજલ વને એકજવાર સ્નાન કરનારી સ્ત્રીઓને ઘણું ફલ મળે છે. તેનાથી સમૃદ્ધિ, પુત્ર, આરોગ્ય અને સૌજાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૮

जंघालैः किरणोर्मिभिः शितिमणीनाकल्पगान् मौक्तिक-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ३० ॥

च्छायान् मौक्तिकगुच्छकान् शितिमणिच्छायान् मुहुः कुर्वतः ।

देवाद्यत्र शशांककांतवपुषः शेषः समालंबते

शेषाद् गारुडरत्ननिर्मिततनोर्देवः पुनस्तां श्रियम् ॥ २९ ॥

अवचूर्णिः—यत्र जंघाद्वैः किरणोर्मिभिः आकट्टपगान् आजरणगान् शितिमणीन् मौ-
क्तिकच्छायान् मुहुः मौक्तिकच्छायान् शितिमणिच्छायान् कुर्वतः शशांककांतवपुषः देवात् शेषः पुनः
गारुडरत्ननिर्मिततनोः शेषात् देवः स्वां श्रियं समालंबते । श्वेतमूर्त्तेः श्रीपार्श्वात् शेषः स्वां श्रियं आश्रय-
ति शेषस्य धवन्नत्वात् पुनः गारुडरत्नात्मकत्वात् शेषात् पार्श्वः स्वां श्रियं समालंबते श्रीपार्श्वस्य नील-
त्वात् । जंघाद्वैः प्रसरणशीद्वैः ॥ २९ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां वारंवार वेगवाळा पोताना किरणोना तरंगो
आचूषणोमां रहेडा नीलमणिओने मोतीनी कांतिवाळा करता अने मोती-
ओना गुच्छोने नीलमणिनी कांतिवाळा करता एवा चंद्रकांतमणिना रचे-

લા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની શોજાને શેષનાગ ધારણ કરે છે અને ગારુડી
રત્નોની રચેલી મૂર્તિવાલા શેષનાગની શોજાને શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રત્યુ ધારણ
કરે છે. ૩૯

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની મૂર્તિ.
ચંદ્રકાંતમણિની રચેલી છે. અને તેમની પ્રતિમા ઉપર નીલમણિના આનૂષ-
ણો રહેલા છે, પ્રભુની પ્રતિમાના કિરણો પડવાથી નીલમણિ મોતીની કાંતિ-
વાલા થાય છે અને મોતીના ગુચ્છો નીલમણિની કાંતિવાલા થાય છે.
એમ પરસ્પર એકબીજાની કાંતિ એકબીજા તરફ પડે છે. તેમ વળી તે પ્રત્યુની
ઉપર ગારુડી રત્નો રચેલો નાગ રહેલો છે. તે નાગની શોજા ચંદ્રકાંતમય
મૂર્તિવાલા પ્રભુને પ્રાપ્ત થાય છે અને ગારુડી રત્નમય મૂર્તિવાલા નાગને તે પ્ર-

કુમારવિહાર
રસતકમ્ ॥
॥ ૩૧ ॥

જુની શોજા પ્રાપ્ત થાય છે. અહિં કવિએ તદ્ગુણાલંકાર દર્શાવ્યો છે અને
ચૈત્યની મહાન્ સમૃદ્ધિ વર્ણવેલી છે. ૨૯

દિક્ચક્રાક્રમણપ્રમોદિતજગન્નેતોભિરાચ્છોટિતા—

સ્તેજોભિર્બહલાંશુમાંસલમણિપ્રાલંબલંબાત્મભિઃ ।

શેષાહેરિવ દેવમૂર્ધનિકૃતચ્છત્રસ્ય સંદર્શનાત્

યત્ર સ્નેહભૂતોપિ વિભ્રતિ સદા મંદાં શિખાં દીપકાઃ ॥ ૩૦ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર દેવમૂર્ધનિ કૃતચ્છત્રસ્ય શેષાહેરિવ સંદર્શનાત્ દિક્ચક્રાક્રમણપ્રમોદિત-
જગન્નેતોજિઃ વહુલાંશુમાંસલમણિપ્રાલંબલંબાત્મજિઃ તેજોજિઃ આચ્છોટિતાઃ સ્નેહભૂતોઽપિ દીપકાઃ સદા
મંદાં શિખાં વિભ્રતિ । આચ્છોટિતાઃ આસ્ફાલિતાઃ । વહુલા વહવઃ યે અંશવઃ કિરણાઃ તૈર્માસલાઃ પુષ્ટા
યે મણયઃ તેષાં પ્રાલંબો માલા ॥ ૩૦ ॥

જાવાર્થ—દિશાઓના સમૂહને આક્રમણ કરવાથી જગત્ના હૃદયને હર્ષ કરનારા અને ઘાંટા કિરણોથી પુષ્ટ એવા મણિઓની માળા સાથે મળવાથી લાંબા વધેલાં એવા તેજથી વ્યાપ્ત થયેલા દીવાઓ તેલથી જરેલા છે, તથાપિ જ્યાં સદા મંદ શિખાને ધારણ કરે છે. તે જાણે પ્રચુના મસ્તકપર ઝવર કરી રહેલાં શેપનાગના દર્શનથીજ હોય તેમ દેખાય છે. ૩૦

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ ચૈત્યની અંદર આવેલા દીવાઓનું વર્ણન કરે છે. ચારે તરફ દિશાઓમાં વ્યાપેલા મણિઓના તેજથી વ્યાપ્ત થયેલા તે દીવાઓની અંદર પૂર્ણ રીતે તેલ જરેલું છે, પણ ત્યાં રહેલા મણિઓના તેજને લક્ષ્ને તે મંદ શિખાને ધારણ કરે છે. અર્થાત્ મણિઓના તેજની આગલ તે જાંઘા દેખાય છે. તે ઉપર કવિ વળી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. પાશ્વ.

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ३९ ॥

नाथ प्रचुना मस्तकपर उत्र करी रहेला शेषनागना दर्शनथी तेओ झांखा
थइ गया होय, तेम देखाय ठे. ३०

आवेशं संहरंतः शशिमणिवपुषः स्तंभवेदीविटंक-
स्थालीविश्रांतिभाजः प्रतिदिशमनिशं तामसं यत्र दीपाः ।
आतन्वंतः पतंगप्रथितमुभयमप्यात्महासप्रयासं
मुंचते वीतरागक्रमसविधवशादंजनस्नेहमैत्रीम् ॥ ३१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रतिदिशं अनिशं तामसमावेशं संहरंतः शशिमणिवपुषः स्तंभवेदी-
विटंकस्थादीविश्रांतिभाजः स्तंभानां वेद्यः अजिराणि तत्र या विटंकस्थाद्यो दीपस्थानानि तत्र विश्रां-
तिभाजः आत्महासप्रयासं उज्जयमपि पतंगप्रथितमातन्वंतः दीपाः वीतरागक्रमसविधवशात् अंजनस्ने-
हमैत्रीं मुंचते । तमसः अयं तामसस्तं । आवेशं आटोपं । पतंगः सूर्यः पक्षे पतंगः खद्योतः तमोहरणा-
त् स्थादीविश्रांतिभाक्त्वेन खद्योतचरितं प्रथितं । स्तंभस्य वेद्यः कोटरयः तासां विटंकाः स्थानानि

તત્ર સ્થાવ્યો જાજનાનિ તા જજંતીતિ વિણ્ । અંજનં કજ્જલં પદ્મે કમ્પલં સ્નેહસ્તૈલં પદ્મે સ્નેહોઽનુ-
રાગઃ ॥ ૩૧ ॥

જાવાર્થ—જ્યાં હંમેશા સ્તંજ વેદીના અગ્ર જાગે વિશ્રાંતિ પામેલા
ચંદ્રકાંતમણિના દીવાઓ પ્રત્યેક દિશાના અંધકારના આવેશને નાશ કરે છે
અને વંને રીતે પતંગે દર્શાવેલા પોતાના હાસ્યના પ્રયાસને વિસ્તારે છે. તે સા-
થે વીતરાગ પ્રજ્ઞના ચરણની સમીપને લક્ષ્મીને કાજલ તથા સ્નેહની મૈત્રીને
બોલી દે છે. ૩૧

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકાર તે ચૈત્યની અંદર આવેલા ચંદ્ર-
કાંતમણિઓના દીવાનું વર્ણન કરે છે. તે દીવાઓ પ્રત્યેક દીશાઓના અંધ-
કારને દૂર કરે છે. વંને રીતે પતંગના હાસ્યના પ્રયાસને વિસ્તારે છે. એક રીતે
પતંગનો અર્થ પતંગીયું અને વીજી રીતે પતંગનો અર્થ સૂર્ય થાય છે. સામાન્ય

કુમારવિહાર
સતકમ્ ॥
॥ ૩૩ ॥

દીવાઓ પતંગના નાશનું કારણ થાય છે, ત્યારે આ દીવાઓમાં પતંગનો નાશ થતો નથી. તે દીવાઓ શ્રી વીતરાગ—પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચરણની સમીપ રહેવાથી અંજન અને સ્નેહથી રહિત છે. બીજા સામાન્ય દીવાઓમાં કાજલ થાય છે અને સ્નેહ ઇટલે તેલ જોડે છે, ત્યારે આ દીવાઓથી કાજલ થતું નથી, તેમજ તેમાં સ્નેહ—તેલની જરૂર પડતી નથી. ૩૧

અસ્મિન્નાસ્થાં સ ધત્તાં ચિરમધિમનસં यस્ય સાક્ષાદિદક્ષા
સ્વર્ગસ્વર્ણાદ્રિકૂટસ્ફટિકગિરિતટીરોહણાંતઃસ્થલીષુ ।

આરુહ્યોત્તુંગશૃંગાં ગુરુશિખરાશિખાં યત્ર દેશાંતરસ્થા—

નિત્યં સંવોધયંતિ પ્રચલપટમયૈઃ પાણિભિઃ કેતુદંડાઃ ॥ ૩૨ ॥

અવચૂર્ણિઃ—અસ્મિન્ અધિમનસં ચિરં આસ્થાં સ ધત્તામ્ યસ્ય ઉત્તુંગશૃંગાં ગુરુશિખર-

શિખાં આરુહ્ય સ્વર્ગસ્વર્ણાધિકૂટસ્ફટિકગિરિતટીરોહણાંતઃસ્થલીષુ સાક્ષાત્ દિદ્ધા અસ્તિ યત્રેત્યં દેશાં-
તરસ્થાન્ પ્રચલ્લપટમયૈઃ પાણિજિઃ કેતુદંભાઃ સંવોધયંતિ દંષ્ટુમિચ્છા દિદ્ધા સનિ હિત્વે ચાપ્મત્યયે
દિદ્ધા ॥ ૩૨ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યને વિષે આવેલા ધ્વજદંરુ ઝંચા શૃંગવાળા મોટા શિખરની
શિખા ઉપર ચમી પોતાના ચપલ વાવટારૂપ હાથવમે કરીને દેશાંતરમાં રહેલા
લોકોને સંવોધી કહે છે કે, “ જે માણસને સ્વર્ગના સુવર્ણપર્વતના શિખરને
સ્ફટિકગિરિ—વૈતાલ્ય પર્વતના તટને અને રોહણાચલ પર્વતની અંદરના સ્થળોને
જોવાની મનમાં લાંબા કાલની ઇચ્છા હોય, તે આ ચૈત્ય ઉપર આસ્થા કરો.” ૩૨

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં તે ચૈત્યના ધ્વજદંરુ ઉપર ઉત્પ્રેક્ષા કરેલી
છે. ધ્વજાઓના વાવટાને હાથની ઉપમા આપેલી છે. જેમ કોઈ માણસ જોવા
લાયક વસ્તુને ઘટાવાને પોતાના હાથની સંજ્ઞા કરી બોલાવે છે, તેમ ધ્વજદંરુ

कुमारविहार-
रशतकम् ॥
॥ ३४ ॥

पोताना वावटारूपी हाथनी संज्ञा करी देशांतरना वोंकोने ते उंचा चैत्यनी उप-
र आवी सुवर्णगिरि, वैताढ्यगिरि अने रोहणगिरिनी शोजा जोवाने बोढावे
छे. जाणे ते एम-कहेता होय के, “जो मेरु पर्वत, वैताढ्य पर्वत, अने रोहणाचळ
पर्वतने प्रत्यङ्ग जोवानी तमारी इच्छा होय तो आ चैत्य उपर आस्था करो.
अर्थात् जो तमे आ कुमारविहार चैत्यमां आवशो, तो तमने मेरु, वैताढ्य,
अने रोहणगिरिनी शोजा जोवाने मळशे.” अर्थात् ते चैत्य एटहुं भोटुं उंचुं
छे. तेनो बीजो अर्थ एवो पण थाय के, जो तमे आ चैत्यनी अंदर रहेला श्री
पार्श्वनाथ प्रभु उपर आस्था राखशो, तो तमे स्वर्गमां जवाना अधिकारी
थशो. तेमज मेरु, वैताढ्य, अने रोहणगिरिमां अंतरी तमे तेने प्रत्यङ्ग जोइ
शकशो. ३३

यस्मिन् गांगेयकुंभव्रजवमितमहः कांडसंश्लेषदोषाद्

दिक्चक्राक्रांतिधीरैः शशिनि सहगते पीतिमानं करौघैः ।

निद्रालून् केलिकीरांस्तरलजललवांश्चंद्रकांतप्रकोष्ठान्

ज्योत्स्नालोलांश्चकोरान्नगरमृगदृशो वीक्ष्य रात्रिं विदंति ॥३३॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे गांगेयकुंजव्रजवमितमहःकांरुसंश्लेषदोषात् दिक्चक्राक्रां-
तिधीरैः करौघैः पीतिमानं गते सति शशिनि केलिकीरान् निद्रालून् चंद्रकांतप्रकोष्ठान् तरलजललवान्
ज्योत्स्नालोष्ठान् चकोरान् वीक्ष्य नगरमृगदृशः रात्रिं विदंति । वंमितानि उदगीर्णानि महांसि तेषां
कांरुं समूहः तस्याश्लेषः तस्य दोषात् ॥ ३३ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां रात्रे सुवर्णना कलशोना समूहे बाहेर काढेला
तेजना जथानी साथे मलवाना दोषथी दिशाओना चक्रपर प्रसरेला धीर
किरणोना समूहथी चंद्र-उपर पीलाश थइ जवाथी नगरनी स्त्रीओने दिवस-
नो चम पने ठे, तेथी तेओ, पोताना क्रीमा करवाना शुक्पद्मीओने निजा

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૩૫ ॥

કરતા જોડને, ચંદ્રકાંત મણિના ઓટલામાંથી જલ્લના બિંદુઓને ટપકતા
જોડને અને ચકોરપક્ષીઓને ચંદ્રનીકાંતિ તરફ ચપલ થયેલા જોડને રાત્રિ
પત્ની ગઈ એમ જાણે છે ૩૩

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની ઉપર સુવર્ણના કલ્પશો ઇટલા
બધા આવેલા છે કે તેમની કાંતિના કિરણો પડવાથી ચંદ્ર પીઠો થઈ જાય
છે. ઇટલે નગરની સ્ત્રીઓને સદા દિવસનોજ દ્રમ પડે છે. જ્યારે પોતાના ઘર-
માં રાખેલા શુકપક્ષીઓ નિદ્રા લેવા માંડે છે, ચંદ્રકાંતમણિના ઓટલા-
માંથી જલ્લનાં ટીપાઓ ટપકવા માંડે અને ચકોર પક્ષીઓ ચંદ્રનીકાંતિ તર-
ફ ચપલ થવા માંડે, ત્યારે તેઓના જાણવામાં આવે છે કે, ‘ આ દિવસ ન-
થી, પણ રાત્રિ પત્ની છે.’ આ ઉપરથી તે ચૈત્યના શિખરો ઘણાં ઊંચા છે અ-
ને તે ઉપર સુવર્ણના કલ્પશો ઘણા છે, એ વાત સિદ્ધ કરી છે. ૩૩

श्रुत्वा श्रुत्वा वहद्भिः पुलकवहलितां गात्रयाष्टिं समाजै-
ल्लोकानां वर्ण्यमानां गुरुविभवजितस्वर्णसौभाग्यलेखाम् ।

दृष्टुं स्वां रूपलक्ष्मीं स्तवकितकुतुकोत्ताननेत्रैकपेयां

प्रातः प्रातर्यदंतः प्रतिफलति बहिर्दर्पणोज्जासिभित्तेः ॥ ३४ ॥

अवचूर्णिः—पुलकवहलितां गात्रयाष्टिं वहद्भिः लोकानां समाजैः वर्ण्यमानां श्रुत्वा श्रुत्वा
गुरुविभवजितस्वर्णसौभाग्यरेखां स्तवकितकुतुकोत्ताननेत्रैकपेयां स्वां रूपलक्ष्मीं दृष्टुं बहिर्दर्पणोज्जासिभित्तेः
अंतर्मध्ये प्रातःप्रातः यच्चैतत् प्रतिफलति । अन्योऽपि नरः लोकैर्वर्ण्यमानं स्वं रूपं दृष्टुं दर्पणं विद्वोकयति
समाजः समूहः । पुलकेन रोमांचेन वहलितां पुष्टां ॥ ३४ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य दरेक सवारे पोतानी बाहेर रहेल
दर्पणथी प्रकाशित एवी भीतनी अंदर पोताना रूपनी लक्ष्मी—शोभा जो-
वाने प्रतिबिंबित थाय ते. जे रूपलक्ष्मी उत्पन्न थयेला कौतुकथी उंचां करे-

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૩૬ ॥

લાં નેત્રોવડે પાન કરવા યોગ્ય છે, મોટા વૈજવથી સુવર્ણના સૌજાગ્યની દે-
ખાને જીતનારી છે અને સાંજળી સાંજળીને શરીર ઉપર પુલ્કાવળીને ધારણ
કરનારા લોકોએ વર્ણન કરેલી છે. ૩૪

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની બાહેર રહેલી દીવાલોમાં દર્પણો
જમેલા છે. તેની અંદર તે ચૈત્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રે-
ક્ષા કરે છે કે, તે ચૈત્ય તે દર્પણની દીવાલોમાં પોતાના રૂપની શોજા જુવે
છે. તે શોજા અતિ કૌતુક જરેલાં નેત્રોથી જોવા લાયક છે અને તેનો વૈજવ
દટલોબધો છે કે, જે સુવર્ણના સૌજાગ્યની દેખાને જીતી લે છે. તેમજ એ શો-
જાને સાંજળી શરીર ઉપર રોમાંચ ધારણ કરી લોકોનાં ટોળાંઓ તેનું વર્ણ-
ન કરે છે. ૩૪

पापीयान् प्रत्यहं ते गुरुशिखरशिरः संस्पृशाम्यग्रपादैः ।

सूर्यग्रावस्फुलिगैर्यदपि विनमतस्त्रासमासादयामि ।

तन्मे सर्वं विसोढुं प्रभवति भगवान् विश्वलोकैकबंधु—

यत्रैवं तिग्मभानुर्जिनमनुनयते विंवितः प्रांगणोर्व्याम् ॥ ३५ ॥

अवचूर्णिः—ते तव गुरुशिखरशिरः अग्रपादैः पादाग्रैः प्रत्यहं पापीयान् अहं संस्पृशामि ।
यदपि विनमतः नरस्य सूर्यग्रावस्फुलिगैस्त्रासमासादयामि तत् मम सर्वं विश्वलोकैकबंधुर्नगवान् विसोढुं
प्रभवति एवं अनेन प्रकारेण यत्र प्रांगणोर्व्यां विंवितः तिग्मभानुः जिनं अनुनयते । प्रभवति समर्थो
भवति ॥ ३५ ॥

ज्ञावार्थ—“ अति पापी एवो हुं हंमेशां तमारा मोटा शिखरना म-
स्तकने मारा अग्रपाद (आगळना किरणो) श्री स्पर्श करुं हुं अने तमने
नमस्कार करनार मनुष्यने सूर्यकांतमणिना तणखाथी त्रास आपुं हुं. एवा
मारा सर्व अपराधने सहन करवाने विश्वलोकना बंधु एवा जिन नगवान्

કુમારવિહાર
સત્કમ્ ॥
॥ ૩૭ ॥

સમર્થ થાય છે. ” આ પ્રમાણે સૂર્ય જે ચૈત્યના આંગણાની જૂમિમાં પ્રતિવિં-
વિત થઈને પ્રજ્વળી પ્રાર્થના કરે છે. ’ ૩૫

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની આંગણાની જૂમિમાં સૂર્યનું પ્રતિ-
વિંવ પમે છે, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે સૂર્ય પ્રજ્વળે વિનંતિ કરે છે કે,
“ હે સ્વામી, હું મારા કિરણરૂપી ચરણથી હંમેશાં તમારા મંદિરનાં શિખરનો
સ્પર્શ કરું. તેમ વળી તમારા ચૈત્યની અંદર રહેલા સૂર્યકાંતમણિમાંથી
મારા સ્પર્શને લઈને તણાવા નીકળે છે, તેથી અંદર દર્શન કરવા આવેલા
લોકોને ત્રાસ આપું છું. એ મારા અપરાધોને આપ ક્ષમા કરો છો. કારણ કે
આપ વિશ્વજનના વંધુ છો. ” આ ઉપરથી તે ચૈત્યના આંગણામાં સૂર્યનું
પ્રતિવિંવ પમે તેવા મણિઓ છે અને અંદરના જાગમાં સૂર્યકાંતમણિઓ જમેલા
છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે. ૩૫

श्रीमान् देवाधिदेवस्त्रिजगदभयभूर्विश्वविश्वैकमित्रम्—
यत्रास्ते तत्र दौस्थ्यं किमिदमसुमतामाधितो व्याधितो वा ।
इत्युग्रं हंतुमंतश्चररिपुनिकरं पापपाथोधिसेतून्
प्रत्यूहव्यूहकेतून् वहति यदनिशं स्कंधबंधेषु दंडान् ॥ ३६ ॥

अवचूर्णिः—यत्र श्रीमान् त्रिजगदजयन्तः विश्वविश्वैकमित्रं देवाधिदेवः आस्ते तत्र असु-
मतां आधितो वा-अथवा व्याधितः इदं किं दौस्थ्यमस्ति इति हेतोः कारणात् यच्चैत्यं उग्रं अंतश्चररिपुनि-
करं हंतुं अनिशं स्कंधबंधेषु पापपाथोधिसेतून् प्रत्यूहव्यूहकेतून् दंडान् वहति ॥ ३६ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यं स्कंधना बंधनी अंदर हंमेशा दांमने धारण करे
जे. ते पापरूपी समुद्रना सेतुरूप अने विघ्नोना समूहना धूम्रकेतु रूप एवा
दांमाओ अंदरना उग्र शत्रु कामक्रोधादिकना समूहने हणवाने दंमरूप जे.

કારણકે, ત્રણ જગત્ને અંજય આપવાના સ્થાનરૂપ અને વિશ્વના સર્વ જનના મિત્રરૂપ એવા શ્રીમાન્ દેવાધિદેવ જ્યાં બીરાજે છે, ત્યાં પ્રાણીઓને આધિ કે વ્યાધિથી નઠારી સ્થિતિ કેમ થાય ? આથી તે અંદરના શત્રુઓને હણવાને દંડ ધારણ કરે છે. ૩૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યના સ્કંધના બંધની અંદર દાંડા રહેલા છે. તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષાથી તર્ક કરે છે કે, તે દાંડાઓ અંતરના કામક્રોધાદિ શત્રુઓને હણવાના દંડ છે, કારણકે, જે ચૈત્યમાં સર્વ વિશ્વજનોના મિત્ર અને જગત્ને અંજય આપનાર શ્રી દેવાધિદેવ પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુ રહેલા છે, ત્યાં આવનારા પ્રાણીઓને આધિ તથા વ્યાધિથી નઠારી સ્થિતિ ન થાય એટલે આધિ—મનની પીડા અને વ્યાધિ—શરીરની પીડા કરનારા ઉગ્ર એવા કામક્રોધાદિક શત્રુઓને શિક્ષા કરવાને ત્યાં દંડ રાખેલા છે, અર્થાત્ તે ચૈત્યમાં

आवनाराओने अंदरना कामकोधादिक शत्रुओ पीडता नथी. ३६

चंचच्चंद्रोदयाढ्यं सट्टपमुनिगणं चारुचित्रं सकुंभं

भास्वत्ताराभिरामं समकरमिथुनं दीप्तसिंहं सकेतुम् ।

स्वर्वत्मोद्भासिताशं सगुरुकविबुधं मंगलोद्बोधहेतुः

किं वा दष्टांतमुच्चैः सतुलमनुकरोत्यंबरस्य श्रियं यत् ॥ ३७ ॥

अवचूर्णिः—चंचच्चंद्रोदयाढ्यं सट्टपमुनिगणं चारुचित्रं सकुंभं भास्वत्ताराभिरामं समकर-

मिथुनं दीप्तसिंहं सकेतुं स्वर्वत्मोद्भासिताशं सगुरुकविबुधं मंगलोद्बोधहेतुः सतुलं यच्चैत्यं उच्चैरंबरस्य द-

ष्टांतं वा अथवा श्रियं अनुकरोति । अथवा यच्चैत्यं अंबरस्य आकाशस्य श्रियं किं वा पुनरर्थे अदृष्टं पा-

पं तस्य अंतो यस्मात् । पक्षे अदृष्टः अंतः प्रांतो यस्य तत् । चंचोदयो-वितानं पक्षे चंचस्य उदयः ।

ट्टपः पुण्यं । मुनयः सप्तर्षयः । चित्राणि पक्षे नक्षत्रं । कुंभो घटविशेषः । तारा दशः उच्चैः । मकरः मे-
त्स्यमिथुनं । स्वर्वत्मं स्वर्गद्वारः तद्वत्तुद्भासितौ अंसौ प्रासादस्तंभौ । तुल्यं तोलनयंत्रं । पक्षे ट्टपकुंभम-

કુમારવિહાર
સતકમ્ ॥
॥ ૩૯ ॥

કરમિથુનસિંહતુલારાશયઃ । ગુરુકવિબુધમંગલાઃ પ્રહાઃ ॥ ૩૭ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્ય આકાશની શોભાને ધારણ કરે છે. આકાશ ચલકતા એવા ચંદ્રના ઉદયથી વ્યાપ્ત છે, તો આ ચૈત્ય ચંદ્રવાના ઉદયથી યુક્ત છે. આકાશમાં સવૃષ એટલે વર્ષ રાશિ સહિત મુનિગણ એટલે સાત ઋષિઓના તારાઓ છે, તો આ ચૈત્યમાં સવૃષ એટલે ધર્મસહિત મુનિઓના ગણ દેવવંદન કરવાને આવે છે. આકાશમાં ચારુ એટલે સુંદર ચિત્રા નક્ષત્ર છે, તો તે ચૈત્યમાં સારાં સારાં ચિત્રો છે. આકાશમાં કુંજરાશિ છે, તો તે ચૈત્ય કુંજ—કલશવાળું છે. આકાશ પ્રકાશમાન એવા તારાઓથી સુંદર છે, તો તે ચૈત્ય પ્રકાશમાન તારાવને સુંદર છે. આકાશ મકરરાશિ અને મિથુન રાશિથી યુક્ત છે, તો તે ચૈત્યમાં મધરની આકૃતિવાળાં ચિત્રોનાં જોડતાં છે. આકાશમાં સિંહ રાશિ પ્રદીપ્ત છે, તો તે ચૈત્યમાં સિંહની પ્રતિમા પ્ર-

દીપ્ત છે. આકાશ કેતુના તારાથી યુક્ત છે, તો તે ચૈત્ય કેતુ—ધ્વજાથી યુક્ત
 છે. આકાશમાં સ્વર્ગના માર્ગથી દિશાઓ જ્ઞાસિત થયેલી છે, તો તે ચૈત્ય
 પોતાની જંચાઈથી સ્વર્ગના માર્ગને જ્ઞાસિત કરી દિશાઓને પ્રકાશિત કરે
 છે અથવા તેની આરાધના કરનારને તે સ્વર્ગનો માર્ગ મેળવવાની આશા જ-
 ઞાસિત કરાવે છે. આકાશ ગુરુ, કવિ ઇંદ્રે શુક્ર અને બુધના તારાથી યુક્ત
 છે, તો આ ચૈત્ય ગુરુઓ કવિઓ અને બુધજનોથી યુક્ત છે. આકાશ મંગલ
 પ્રદાના પ્રકાશનું કારણ છે, તો આ ચૈત્ય મંગલિક કાર્યોના પ્રકાશનું કારણ
 છે. આકાશમાં તુલારાશિ છે, તો આ ચૈત્ય તુલાસહિત (તુલાના ચિત્રે યુ-
 ક્ત) છે—એવી રીતે સતુલ—સમાન દૃષ્ટાંતરૂપ આ ચૈત્ય આકાશની લ-
 ક્ષ્મીને જંચે પ્રકારે અનુસરે છે. ૩૭

વિશેષાર્થ—કવિએ આ શ્લોકથી ચૈત્યને આકાશની સાથે સરખાવ્યું

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४० ॥

हे. नावार्थनी अंदरज विशेषार्थ आवी जाय हे, एटवे तेनो जुदो विशेषार्थ
लखवानी जरुर नथी. ३७

उन्मीलदृष्टितेजःशमितमनसिजं विष्टपारब्धसेवं
देवं प्राप्योरगेंद्रस्फुटमणिकिरणश्रेणिधौतोत्तमांगम् ।
अंवां विभ्रत्कुमारव्यतिकरसुभगां सिंहपृष्ठाधिरूढां
शोभां धत्ते हिमाद्रेर्यदिह शिखरभूकोटिलीढांबरस्य ॥३८॥

अवचूर्णिः—उन्मीलदृष्टितेजःशमितमनसिजं विष्टपारब्धसेवं उरगेंद्रस्फुटमणिकिरणश्रे-
णिधौतोत्तमांगं देवं प्राप्य कुमारव्यतिकरसुभगां सिंहपृष्ठाधिरूढां अंवां विभ्रत् यच्चैत्यं इह पृथिव्यां
शिखरभूकोटिलीढांबरस्य हिमाद्रेः शोभां धत्ते । उन्मीलन्ती विकसन्ती या दृष्टिः तथा शमितो मनसि-
जो येन स तं । अंवां अंबिकां पद्मे पार्वतीं । शिखरस्य चूः तस्याः कोटिः अग्रजागः तथा लीढं आश्लि-
ष्टं अंबरं येन तत् ॥ ३८ ॥

જાવાર્થ—જે જંઘાડેલી દૃષ્ટિના તેજથી કામદેવને શમાવનાર છે, ત્રણ જગતના લોકોએ જેની સેવા કરેલી છે અને સર્પોના ઇંડોના સ્ફુટ એવા મણિઓના કિરણોની પંક્તિથી જેમનું મસ્તક જ્વલતું છે એવા દેવને પ્રાપ્ત કરીને અને કુમારોના વ્યતિકરથી સુંદર તથા સિંહના પૃષ્ઠ ઉપર આરુઢ થયેલા અંબિકાને ધારણ કરીને જે કુમારવિહાર ચૈત્ય પોતાના શિખરોની જૂમિની કોટીથી આકાશને સ્પર્શ કરનારા એવા હિમાલય પર્વતની શોજાને ધારણ કરે છે. ૩૮

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં બે અર્થ રહેલા છે. એક પક્ષે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુનો અર્થ થાય છે અને વીજે હિમાલયને પક્ષે શંકરનો અર્થ થાય છે. જ્યારે આ ચૈત્ય હિમાલયની શોજાને ધારણ કરે છે ત્યારે હિમાલયની અંદર જે રહેલ છે, તે આ ચૈત્યની અંદર આવવું જોઈએ. હિમાલયમાં શંકર અને પા-

कुमारविहा
रसत्कम् ॥
॥ ४१ ॥

वर्तती बंने रहे छे, एम द्वाकिकमां कहेवाय छे, तो आ चैत्यमां पण शिव रूपे
पार्श्वनाथ देव तथा अंबिका रहेछे. शंकरे पोतानी दृष्टिना तेजथी कामदेवने जे-
म बाल्यो छे, तेम पार्श्वनाथ प्रभुए पण दिव्य ज्ञान दृष्टिथी कामदेवने शमा-
वेदो छे. जेम जगत्ना मिथ्यात्वी द्वाको शंकर देवनी सेवा करे छे, तेम सर्व ज-
गत्ना समकिती द्वाको श्री पार्श्वनाथ प्रभुनी सेवा करे छे. शंकरने सर्पना आ-
नूषणो होवाथी तेना मणिना किरणोनी श्रेणीथी तेनुं उत्तमांग उज्ज्वल छे, ते
वी रीते पार्श्वनाथ प्रभुना मस्तक उपर सर्प होवाथी तेमनुं मस्तक पण तेवी
रीते उज्ज्वल छे. शंकरनी पासे सिंह उपर वेण्डी अंबिका देवी पोताना कुमार
एटले कार्तिकेय स्वामी पुत्रवने युक्त छे, तेम पार्श्वनाथ प्रभुनी पासे
तेमनी अंबिका नामे शासनदेवी कुमारोना व्यतिकरथी सुंदर छे. आथी
ते चैत्य हिमालय पर्वनी शोचाने प्राप्त थयेहुं छे. ३७

धारानुकारिधवलाश्ममयूखपातै-
 धारागृहं तदिदमित्यवधार्य यत्र ।
 कौसुंभचीनवसनाः सुदृशो बहिःस्था
 व्याख्याविलाससदनश्रियमापिबन्ति ॥ ३९ ॥

अवचूर्णिः—धारानुसारिधवलाश्ममयूखपातैः तत् इदं धारागृहं इत्यवधार्य यत्र कौसुंभ-
 चीनवसनाः स्त्रियः बहिरेव स्थिताः व्याख्याविलाससदनं आपिबन्ति पश्यन्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

ज्ञावार्थ—जै चैत्यमां धाराने अनुसरनारा धवद्वमणिना किरणो प-
 डवाथी ' आ धारागृह (फुवारानुं गृह) ठे, एम धारीने कसुंवी चीनाइ व-
 स्त्रने धारण करनारी स्त्रीओ वाहेर एकठी थइने उची रहे ठे, तेथी तेओ
 व्याख्यान शाळानी शोजाने धारण करे छे. ३९

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४९ ॥

विशेषार्थ—आ श्लोकथी कवि धवदमणि—स्फटिकमणिनी शोभा-
नुं वर्णन करे छे. ते चैत्यमां जमेदा धवदमणिना किरणो एवी रीते पमे छे
के, तेमने जोइ त्यां दर्शन करवाने आवती स्त्रीओ तेने फुवारानुं गृहजाणी
उज्जी रहे छे. कारणके तेमणे चीनाइ कसुंबी वस्त्रो पेहेरेदां छे, जो तेओनी
उपर फुवाराना धाराना छांटा पमे तो तेओना रंगने हानि थाय. आथी फु-
वाराना भ्रमथी तेओ चैत्यनी बाहेर एकठी थइ उज्जी रहे छे ते जाणे व्याख्या-
न शास्त्रामां एकठी थयेदी होय तेवी ते देखाय छे. ३९

त्रातस्त्रातव्यमेतत्त्रिभुवनमपि ते किंतु तीव्रैर्महोभि-
नित्यं संतप्यमाने झटिति मयि कृपां नाथ कर्तुं यतेथाः ।
एवं देवं प्रवक्तुं तरणिमणिमयीर्दीपयन् धूपपात्री—

र्यस्याभ्यर्णेषु भानुभ्रमति वसुभरैः पूरयन् कोशदेशान् ॥४०॥

अवचूर्णिः—हेनाथ त्रातः ते तव एतत् त्रिजुवनमपि त्रातव्यं किंतु तीव्रैः महोजिः नित्यं संतप्यमाने मयि ऊटिति कृपां कर्तुं यतेयाः एवं अनेन प्रकारेण देवं प्रवक्तुं यस्य अभ्यर्णेषु तरणिमणिमयीः धूपपात्रीः दीपयन् वसुभरैः कोशदेशान् पूरयन् भानुभ्रमति । कोशदेशान् निधिदेशान् पद्मकोशदेशान् ॥ ४० ॥

भावार्थ—“हे नाथ हे रङ्गक, तमारे आत्रण जुवननी रङ्गा करवी जोइए, तो हुं हमेशां तीव्र एवा तेजथी संताप पामुं छुं, तेथी तमारे मारी उपर कृपा करवाने यत्न करवो जोइए. ” आ प्रमाणे श्री पार्श्वनाथ प्रचुने कहेवाने सूर्य जे चैत्यनी नजीकमां सूर्यकांतमणिओना धूपीआने प्रदीप्त करतो भूम्या करे. अने पोताना वसु—किरणोना समूहथी कोशना जागोने पूरे. ४०

विशेषार्थ—ते लंचा चैत्य उपर आवेझाः सूर्य उपर कवि उत्प्रेक्षा करे

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४३ ॥

हे. सूर्य प्रभुने विनंति करवाने चैत्यना उच्च प्रदेशमां नजीक आवे छे. ते ए-
वी विनंती करे छे के, “हे स्वामी, तमे आ त्रण जुवननुं संतापमांथी. रक्षण
करो ओ, त्यारे मारुं पण तमारे रक्षण करवुं जोइए, कारण के, हुं हमेशा मा-
रा पोताना तीव्र तेजथी संताप पामु बुं.” आवी प्रार्थना करवाने सूर्य ते चै-
त्यनी नजीक जम्या करे छे. प्रभुनी पासे सूर्यकांतमणिना धूपिआ छे. ते धूपि-
आ उपर सूर्यना किरणो पम्वाथी तेमांथी विशेषकांति निकले छे. वळी ते पो-
ताना वसु—किरणोना समूहथी चैत्यना कोश जागने पूरे छे. अहिं एवो पण
अर्थ थाय के, जेम कोइ माणस पोतानुं कार्य करवाने बीजा माणसने अव्य
आपे छे, तेम सूर्य संताप दूर करवानुं पोतानुं कार्य सिद्ध करवाने कोश ए-
टले खजानो तेमां वसु एटले अव्य पूरे छे. वसुनो अर्थ किरण अने अव्य
बने थाय छे. ४०

प्रेक्षामण्डपमूर्द्धगां शिखरगां दंडोर्ध्वगां कूटगां
दृष्ट्वा विवर्गतां तले मणिशिले स्वर्णस्य कुंभावलीम् ।
स्नानांभःकलशान् बहिर्विनिहितान् पश्यन् जरन् यामिको
मुग्धश्चौरभिया निषेधति जनान् यत्रादृतो भ्राम्यतः ॥४१॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रेक्षामण्डपमूर्द्धगां शिखरगां दंडोर्ध्वगां कूटगां स्वर्णस्य कुंभावलीं मणि-
शिखातले विवर्गतां दृष्ट्वा बहिर्विनिहितान् स्नानांभःकलशान् पश्यन् मुग्धो जरन् आदृतः यामिकः भ्राम्यतो
जनान् चौरजया निषेधति ॥४१॥

ज्ञावार्थ—प्रेक्षामण्डपनामस्तक उपर, शिखरनी टोच उपर, दंडना
उपरना भाग उपर, अने कूट उपर रहेला सुवर्णना कलशोनी श्रेणीना प्रति-
चिंबो मणिमय शिखावाळा तळीयानी अंदर पळेला जोड बाहेर मुकेला स्ना-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४४ ॥

न जलना कलशोने जोतो एवो वृद्ध अने मुग्ध एवो पेहेरेगीर चोरना जय-
थी त्यां फरता एवा लोकोने आदरथी अटकावतो हतो. ४१

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर प्रेक्षामंरुप, शिखर, दंरु अने कूट उपर
रहेला सुवर्णना कलशोना मणिमय जमीन उपर प्रतिबिंब पडे छे, ते प्रति-
बिंबोने जोइ त्यां रहेनारो वृद्ध चोकीदार तेने न्हावाना कलश धारे छे. ते-
थी ‘ रखेने ते चोराइ जाय ’ एवुं जाणीने त्यां हरता फरता लोकोने अट-
कावे छे. आ उपरथी ए चैत्यनी सुवर्णना कलशानी समृद्धिनुं कविए वर्णन
करेबुं छे. ४१

स्तंभेषु केतकदलग्रथितेषु हंत
भारो महान् कथममीषु निवेशितोऽयम् ।

इत्थं सविस्मयमनस्तरलानि यत्र

व्याख्यागृहं शिशुकुलानि विलोकयन्ति ॥ ४२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र केतकद्वयग्रथितेषु अर्पीषु स्तंभेषु अयं महान् नारः कथं निवेशितः
इत्थं प्रकारेण सविस्मयमनस्तरलानि शिशुकुलानि व्याख्यागृहं विलोकयन्ति । व्याख्यागृहं व्याख्या-
स्थानं ॥ ४२ ॥

ज्ञावार्थ—“ केतकीना पत्रोत्थी गुंथेला आ स्तंभोनी उपर आवो मो-
टो नार केम मुक्यो भे. ” एम विस्मय पामेला मनथी चपल एवा बालको-
नां टोलांओ ज्यां व्याख्यानगृहनुं अवलोकन करे भे. ४३

विशेषार्थ—ते चैत्यमां व्याख्यानगृहनी अंदर आवेला स्तंभो उपर
केतकीना पत्रो गुंथेलां भे, ते जोइ नाना बालको विस्मय पामी विचार करे-
भे के, “ आ स्तंभोनी उपर आटलो मोटो नार केम मुक्यो हशे ? ” आ

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ ४५ ॥

वर्णनथी कविष् चैत्यना स्तंजोनी अद्भुत कारीगरी दर्शावी ठे. ४२

क्रामत्युग्रान्वाप्य ध्वजपटपटलोद्भूतवाताभिघातान्
दिक्चक्रं चक्रवाले द्युमणिमणिभुवां जातवेदःकणानाम् ।
दुर्वर्णस्तंभरोचिः प्रचयपरिचयश्चेतितोष्णांशुमूर्त्ते
र्यस्योर्ध्वं चंद्रतारानिकरपरिकरा व्योमलक्ष्मीर्दिवापि ॥ ४३ ॥

अवचूर्णिः—दुर्वर्णस्तंभरोचिःप्रचयपरिचयश्चेतितोष्णांशुमूर्त्तेः यस्योर्ध्वं द्युमणिमणिभु-
वां दिवापि उग्रान् ध्वजपटपटलोद्भूतवाताभिघातान्अवाप्य दिक्चक्रं क्रामति जातवेदःकणानां च-
क्रवाले समूहे सति ऊर्ध्वं चंद्रतारानिकरपरिकरा व्योमलक्ष्मीः दिवाप्यस्ति । क्रामति वापुवाने । जा-
तवेदःकणानां अग्निकणानां ॥ ४३ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेला सूर्यकांतमणिओमांथी थयेला
अग्निना तणखाओनो समूह ध्वजाओना वावटाना समूहथी उत्पन्न थयेला

પવનના ઉગ્ર અગ્નિઘાતને પ્રાપ્ત કરી દિશાઓના સમૂહમાં વ્યાપ્ત થવાથી રૂ-
પાના સ્તંજોની કાંતિના સમૂહના પરિચયથી સૂર્યની મૂર્તિને શ્વેત કરનારા જે
ચૈત્યની ઉપર આકાશની લક્ષ્મી દિવસે પણ ચંદ્ર તથા તારાઓના સમૂહવા-
દી દેખાય છે. ૪૩

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાંતમણિઓની રચના ઘણી છે, તે-
થી દિવસે સૂર્યનો ઉદય થતાં તે સૂર્યકાંતમણિમાંથી અગ્નિના તણાવા જરે છે.
તેઓ ધ્વજાના વાવટાઓના પવનથી ઉગ્રથડ દિશાઓમાં વ્યાપી જાય છે,
અને સૂર્યની મૂર્તિ રૂપેરી સ્તંજની કાંતિ સાથે મલવાથી શ્વેત થઈ જાય છે,
ઘટલે આકાશમાં ચંદ્ર તથા તારાઓની શોજા દેખાય છે, તે ઉપરથી કવિ
કલ્પના કરે છે, કે, દિવસે પણ આકાશની લક્ષ્મી ચંદ્ર તથા તારાવાદી
દેખાય છે. ૪૩

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४६ ॥

अत्रास्ते देवराजः खलु मम न ततो राजराजस्य धर्तुं
लक्ष्मीः स्वास्मिन्निशांते समुचितमखिलस्वर्गिवर्गार्च्यपादः ।
इत्यौचित्यार्चनीयत्रिभुवनजनतामौलिरत्नं कुबेर-
श्रिक्षेपाक्षेपमुच्चैर्महसि निजनिधीन् यत्र कुंभच्छलेन ॥ ४४ ॥

अवचूर्णिः—अत्र प्रासादे खलु निश्चयेन अखिलस्वर्गिवर्गार्च्यपादः देवराजः आस्ते ।
ततो मम स्वस्मिन् निशांते गृहे राजराजस्य लक्ष्मीं धर्तुं न समुचितं न योग्यं इति औचित्यार्चनीयत्रि-
भुवनजनतामौलिरत्नं कुबेरः आक्षेपं यथा स्यात्तथा उच्चैर्महसि यत्र प्रासादे निजनिधीन् कुंभच्छलेन
चिक्षेप । देवराज इन्द्रः पक्षे जिनः । औचित्येन विवेकेन । अर्चनीयः पूजनीयः । त्रि० जगत्त्रयजन-
समूहस्य मौल्यिःमस्तकं तस्य रत्नानि यस्यकुबेरस्य । अखिलाः संपूर्णा ये स्वर्गिणो देवाः तेषां समूहः
तेन अर्च्यो पूज्यो पादौ यस्य देवराजस्य ॥ ४४ ॥

ज्ञावार्थ—“ सर्व देवताओना वर्गने पूजवा योग्य ते चरण जेना एवो

ઇંધ્ર અહિં રહે છે, માટે રાજાઓના રાજા રૂપ એવા મારે મારા ઘરમાં લક્ષ્મી રાખવી યોગ્ય નથી ” આવું વિચારી યોગ્યતાથી પૂજવા યોગ્ય એવા ત્રણ જુવનના લોકોનો મુગટમણિ રૂપ કુવેરે ઝંચા તેજવાલા એવા જે ચૈત્યની અંદર કલશના મિષથી પોતાના નિધિઓની સ્થાપણ મુકેલી છે. ૪૪

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ મોટા રાજાના રાજ્યમાં રહેનારો ઘણો ધનાઢ્ય માણસ પોતાની લક્ષ્મીની થાપણ બીજાને ત્યાં મુકે છે, તેમ કુવેરે પોતાના નવ નિધાનની થાપણ આ કુમારવિહાર ચૈત્યમાં મુકેલી છે. કુવેરે વિચાર કર્યો કે, “ સમર્થ એવા દેવતાના રાજાના રાજ્યમાં રહીને મારે મારા ઘરની અંદર મારી અતુલ લક્ષ્મી રાખવી ન જોઈએ. ” આવું વિચારી તેણે પોતાની લક્ષ્મીના નિધાન ચૈત્યમાં આવેલા સુવર્ણ કલશનાં મિષથી મુકેલા છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, એ કલશની મહાન્ સમૃદ્ધિથી કુમારવિહાર ચૈત્ય ઘણું

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४७ ॥

सुशोजित भे. ४४

शोणग्रावांशुजालैः क्रमकमलतले यावकश्रीर्ललाट-

प्रांते सिंदूररेखा मसृणघुसृणभूरंगभागेंऽगरागः ।

कौसुंभी चीनपट्टे द्युतिरधरदले हारि तांबूलमित्थं

यस्मिन् वैधव्यभाजोप्यविधववनितामंडनाः पौरनार्यः ॥४५॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् शोणग्रावांशुजालैः क्रमकमलतले यावकश्रीः ललाटप्रांते सिंदूररेखा
अंगनागे मसृणघुसृणचूः अंगरागः चीनपट्टे कौसुंभी द्युतिः अधरतले हारि तांबूलं इत्थं अनेन
प्रकारेण वैधव्यभाजोऽपि पौरनार्यः अविधववनितामंडना नवंतीत्यध्याहार्यं । शोणरक्ता ये ग्रावाणः
प्रस्तराः तेषां अंशुजालैः । यावकः अलक्तकः । मसृणं सुकुमादं । चीनपट्टे चीनदेशीयविशेषधव-
लवस्त्रे ॥ ४५ ॥

जावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेद्वी नगरनी विधवा स्त्रीओ सौजा-

ગ્યવતીના જેવાં આઞ્છૂપણોને ધારણ કરનારી દેખાય છે. પદ્મરાગ મણિઓના કિરણોના જાલથી તેમના ચરણંતલ ઉપર અલ્પતાની શોજા થાય છે, લલ્લાટ ઉપર સિંદૂરની રેખા પડે છે, ઘણાં કેશરના રંગના રાગથી અંગરાગ થાય છે, ચીનાઈ વસ્ત્ર ઉપર કસુંબી રંગ પડે છે અને અધર ઉપર મનોહર તાંબૂલ દેખાય છે. ૪૫

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં વિધવાઓ દર્શન કરવાને આવે છે, તે સધવાના જેવી દેખાય છે. કારણકે, તેની અંદર પદ્મરાગ મણિઓનાં કિરણો પડવાથી તે વિધવાઓના શરીર ઉપર સૌભાગ્યના આઞ્છૂપણો થઈ જાય છે. વિધવા સ્ત્રીઓને પગમાં અલ્પતાનો રંગ, લલ્લાટ ઉપર સિંદૂરની ધીલ, શરીરે અંગરાગ, ઓઢવા કસુંબી વસ્ત્ર અને તાંબૂલ હોતા નથી, પણ આ ચૈત્યમાં જમેલા પદ્મરાગમણિને લઈને વિધવાઓના શરીર ઉપર સૌભાગ્યના ચિન્હો દેખાય છે.

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૪૬ ॥

પદ્મરાગમણિના રાતા કિરણો પમ્વાથી તેમના ચરણમાં અલત્તાના જેવો દે-
ખાવ થાય છે, લલાટ ઉપર સિંદુરની રેખા પમે છે, અંગ ઉપર કેશરીઆ રં-
ગનો અંગરાગ થાય છે, ચીનાઈ વસ્ત્ર ઉપર કસુંબી કાંતિ પમે છે અને અધર
દલ ઉપર મનોહર તાંબૂલની શોભા દેખાય છે. ૪૫

પુષ્પં યસ્મિન્ કનકકમલાન્યંશુકં ચીનવાસઃ—

સ્નાનસ્યાંભઃ કુસુમરજસો દીપિકારત્નરોચિઃ ।

આકલ્પશ્રીર્વિવિધમણયો રક્ષકાઃ ક્ષેત્રપાલા

ધૂપક્ષોદો મૃગમદકણાઃ પૂજકાઃ ક્ષમાભુજશ્ચ ॥ ૪૬ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પુષ્પં કનકકમલાનિ અંશુકં પ્રસ્તાવાદ્ ધૌતવસ્ત્રં ચીનવાસઃ સ્નાનસ્ય
અંજઃ કુસુમરજઃ દીપિકારત્નરો ચિઃ આકલ્પશ્રીર્વિવિધમણ યઃ રક્ષકાઃ ક્ષેત્રપાલાઃ ધૂપક્ષોદો મૃગમદ-

કળાઃ ચપુનઃ પૂજકાઃ દ્વામ્નુજો રાજાનો વર્તેતે इत्यध्याहारः । આકલ્પઃ આજ્ઞરણં । મૃગમદઃ ક-
સ્તૂરી ॥ ૪૬ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર સુવર્ણ કમલના પુષ્પો છે, ચીનાઈ વસ્ત્રો
છે, સ્નાનનું જલ પુષ્પરજ છે, રત્નોની કાંતિરૂપ દીવીઓ છે, વિવિધ જાતના
મણિઓ પોશાકની આંગીની શોજા છે, ક્ષેત્રપાલો તેના રક્ષકો છે, કસ્તૂરી-
ના કળ તે ધૂપનું ચૂર્ણ છે અને રાજાઓ તેના પૂજકો છે. ૪૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની સાધન સામગ્રી
વર્ણવે છે. ચૈત્યની અંદર પુષ્પ, વસ્ત્ર, સ્નાત્રજલ, દીપિકાઓ, પોશાક (આંગી)
રક્ષકો, ધૂપ અને પૂજકો હોવા જોઈએ તો આ ચૈત્યને વિષે સુવર્ણ કમલરૂપ
પુષ્પ, ચીનાઈ વસ્ત્રો, સ્નાત્રજલરૂપ પુષ્પરજ, રત્નોની કાંતિરૂપ દીપિકા, વિવિધ
જાતના મણિરૂપ આંગી, ક્ષેત્રપાલરૂપ રક્ષકો, કસ્તૂરીરૂપ ધૂપ અને રાજાઓરૂપ

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ४८ ॥

पूजको हता. ते उपरथी चैत्यनी विशेष समृद्धि दर्शावी ठे. ४६

निर्मोकान् मन्यमानाः सरभसमनसः संहरंते मयूराः

कीराः कर्षति पाकप्रणयपरिणमद्दाडिमीबीजबुद्ध्या ।

ज्योत्स्नाच्चांत्या चकोराः प्रतिनिशमनिशं चंचुभिर्विक्षिपंते

मुक्तादामावचूळान् विविधमणिगृहद्वारदेशेषु यस्मिन् ॥ ४७ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् विविधमणिगृहद्वारदेशेषु मुक्तादामावचूळान् निर्मोकान् सर्पकंचुकान्
मन्यमानाः सरभसमनसो मयूराः संहरंते । कीराः पाकप्रणयपरिणमद्दाडिमीबीजबुद्ध्या मुक्तादामावचू-
ळान् कर्षति । चकोराः प्रतिनिशं प्रतिरात्रिं अनिशं ज्योत्स्नाच्चांत्या चंचुभिः विक्षिपंति । सरभसः
इति सर्वेषां विशेषणं । मुक्तादामावचूळान् मौक्तिकगुच्छकान् । पाकस्य प्रणयः संश्लेषः तेन परिणमंति-
पुष्टानि यानि दाडिमीबीजानि ॥ ४७ ॥

ज्ञावार्थ—चैत्यनी अंदर विविध जातना मणिमय गृहना द्वार उपर

લટકાવેલા મોતીઓની માંદાઓની જુદાંને હંમેશાં મયૂરપક્ષીઓ સર્પની કાંચલી માની મનમાં આવેશ લાવી તેનો સંહાર કરે છે, શુકપક્ષીઓ પાકેલા દામીમના ધીજની બુદ્ધિથી તેને ઝેંચે છે અને ચકોર પક્ષીઓ પ્રત્યેક રાત્રે ચંદ્રની કાંતિની ઝાંતિથી તેપર પોતાની ચાંચુથી તેને ઝગાડે છે. ૪૭

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર મણિમય ગૃહના દ્વારની ઉપર મોતીની માંદાની જુદો લટકાવેલી છે. તે જુદો ધોળી હોવાથી ત્યાં રહેલા મોર, પોપટ અને ચકોર પક્ષીઓને તેને વિષે જુદો જુદો સંગ્રમ થાય છે. મોર પક્ષીઓ તેને સર્પની કાંચલી માની તેપર પ્રહાર કરવા જાય છે, શુકપક્ષીઓ દામીમના દાણાની ઝાંતિથી તેઓને ઝેંચવા જાય છે અને ચકોરપક્ષીઓ ચાંદનીની ઝાંતિથી તેનીપર ચાંચો નાંચવા જાય છે. આ ઉપરાંત ‘તે ચૈત્યની અંદર મોતિઓની સમૃદ્ધિ ઘણી છે,’ એમ વતાવ્યું છે. અહિં ઝાંતિમાન અલંકાર

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ५० ॥

थाय ठे. ४७

यस्मिन्नारब्धनीडान् द्युमणिमणिशिलापुत्रिकाः पाणिपद्म-
प्रांतोन्मुक्तैः स्फुलिगैर्नवकनकमयीर्गोलिकास्तर्जयद्भिः ।
यातायातानि मध्ये किमपि विदधतस्त्रासयंत्यः शुकानाम्
पोतान्निर्व्याजशांतं मुनिनिकरमपि प्रत्यहं हासयन्ति ॥ ४८ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् मध्ये नवकनकमयीः गोलिकाः तर्जयद्भिः पाणिपद्मप्रांतोन्मुक्तैः स्फुलि-
गैः आरब्धनीडान् किमपि यातायातानि विदधतः शुकानां पोतान् त्रासयंत्यः द्युमणिमणिशिलापुत्रिकाः
निर्व्याजशांतमपि मुनिनिकरं प्रत्यहं हासयन्ति । किमपि कथमपि । निर्व्याजं गतच्छन्नं शांतं उपशांतं
मुनिनिकरविशेषणम् ॥ ४८ ॥

भावार्थ—जे चैत्यनी अंदर सूर्यकांतमणिनी शिलाओनी पुतत्रीओ

પોતાના હસ્તકમલના અગ્રજાગમાંથી નીકળતા તણાઓ કે જેઓ નવીન સુવર્ણની ગોળીઓને તિરસ્કાર કરનારા અર્થાત્ તેનાથી પણ વધારે સુંદર દે-
 ળાતા—તેવા તણાઓથી ત્યાં માઠા વાંધીને રહેલા અને તેમની વચ્ચે ગમનાગમન
 કરતા એવા શુકપટ્ટીઓના વચ્ચાંઓને ત્રાસ આપે છે, તે સૂર્યકાંતમણિની પુતલીઓ
 અને સ્વાજાવિકરીતે શાંત એવા મુનિઓના સમૂહને પણ દરરોજ હસાવે છે. ૪૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાંતમણિની પુતલીઓ આવેલી છે,
 જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થાય છે, એટલે તે પુતલીઓમાંથી સુવર્ણની ગોળીઓથી
 પણ વધારે સુંદર એવા તણાઓ પડે છે, તેથી ત્યાં માઠાકરીને રહેલા શુક-
 પટ્ટીઓના વચ્ચાંઓ તેનાથી ત્રાસ પામે છે. તે જોઈ શાંત એવા પણ મુનિઓ-
 ને હસવું આવે છે. ૪૯

દ્વેષોન્મેષં વહન્નિર્દિષતિ સુહૃદિ ચ પ્રેમસીમાનમન્યૈ—

देवैः कार्यं किमेभिस्तुलितजनपदाचारसंस्कारविस्त्रैः ।

देवः सेव्योऽयमेकः समसुहृदहितः प्राप्तसंसारपारो

यस्येत्थं केतुदंडः कथयति जगते किंकिणीनां निनादैः ॥ ४९ ॥

अवचूर्णिः—द्विपति द्वेपोन्मेषं जन्मेषः प्राकट्यं चपुनः सुहृदि प्रेमसीमानं बहद्भिः तु-
लितजनपदाचारसंस्कारविस्त्रैः अन्यैः एभिः देवैः किं कार्यं अस्ति । समसुहृदहितः प्राप्तसंसारपारः अ-
यं एको देवः सेव्यः इत्थं यस्य केतुदंरुः किंकिणीनां निनादैः जगते कथयति । तुलितः कृतः जनपदा
ग्राम्याः तेषां आचारः संस्कारश्च तैः विस्त्राः दुर्गन्धाः तैः ॥ ४९ ॥

ज्ञावार्थ—जेनो ध्वजदंरु घंटनीओना नादथी जगत्ने कहे ठे के,
मित्र अने शत्रु जेने समान ठे अने जे संसारना पारने पामेद्व ठे, ते आ
एकज देव सेव्य ठे, बीजा आ देवो शा कामना छे. कारणके, बीजा देवो

શત્રુમાં છેપજાવ અને મિત્રમાં પ્રેમજાવ ધારણ કરે છે અને વઢી તેઓ દેશ તથા લોકાચારના સંસ્કાર પ્રમાણે વર્તી મલ્લિન થયેલા છે. ૪૯

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની ઉપર ઝંચો ધ્વજદંડ છે. અને તેમાં રહેલી ઘંટનીઓના નાદ થાય છે. તે નાદ ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, તે ધ્વજદંડ પોતાની ઘંટનીઓના નાદથી લોકોને કહે છે કે, “ આ ચૈત્યની અંદર રહેલા એકજ દેવ તમારે સેવ્ય છે. કારણકે, તે મિત્ર તથા શત્રુમાં સમજાવથી વર્તનાર અને સંસારના પારને પામેલા છે. વીજા દેવતાઓ તમારે શું કામના છે અર્થાત્ વીજા દેવતાઓ સેવવા યોગ્ય નથી કારણ કે, તે દેશ તથા લોકોના આચાર તથા સંસ્કારોથી મલ્લિન થઈ ગયેલા છે તેમજ તેઓ શત્રુ ઉપર છેપ અને મિત્ર ઉપર પ્રેમને ધારણ કરનારા છે.” કહેવાનો આશય એવો છે કે, આ જગત્માં શત્રુ તથા મિત્ર ઉપર સમાન રીતે વર્તનાર અરિહંત દેવ એકજ

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ ५२ ॥

सेववा योग्य ठे, बीजा राग तथा छेपने धारण करनारा मिथ्यात्वी देवो से-
ववा योग्य नथी. ते देवाधिदेव श्री पार्श्वनाथ प्रभु आ कुमारविहार चैत्य-
मां बीराजे ठे. ४ए

यत्राभ्यर्णे कृतवसतयो गीतवादित्रनृत्य-

प्रेक्षाक्षिताः प्रथमवयसः पौरविप्रादिवध्वः ।

कर्मक्रुद्धश्वसुरगृहिणीवाग्भिर्मुखावचाभि

र्माद्यन्मन्युग्लपितमनसोऽप्यापतंत्येव भूयः ॥ ५० ॥

अवचूर्णिः—यत्र अर्च्यर्णे कृतवसतयः गीतवादित्रनृत्यप्रेक्षाक्षिताः उच्चावचाग्निः कर्म-
क्रुद्धश्वसुरगृहिणीवाग्निः माद्यन्मन्युग्लपितमनसोऽपि प्रथमवयसः पौरविप्रादिवध्वः जूय आपतन्ति ।
एवं कर्मणा क्रुद्धाः याः श्वसुरगृहिण्यः 'सासू' इतिद्वोकप्रसिद्धाः तासां वाग्निः माद्यन् मन्युः क्रोधः

તેન ગ્ધપિતં સવિપદં મનો યાંસાં તાઃ । પૌરવિષાદિપદમિતિ સાન્નિપ્રાયં યતઃ વિષાદિવધ્વઃ સરોપાઃ
સ્યુઃ ॥ ૫૦ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની નજીક વાસ કરીને રહેનારી તે નગરના બ્રાહ્મ-
ણ વગેરેની પ્રથમ વયની વધૂઓ તેમાં થતાં ગીત, વાદિત્ર અને નૃત્યને જોવા-
માં આક્રિષ્ત થાય છે, તેથી કામની અંદર ક્રોધ પામેલી સાસૂઓની ઝંચી
નીચી વાળીઓથી તેમનાં મન ઉત્પન્ન થયેલા શોકથી ગ્ધાન થયેલાં હોય છે,
તે બતાવે પણ તેઓ પાછી ફરીથી તે જોવાને આવે છે. ૫૦

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યમાં હંમેશાં નૃત્ય, ગીત અને વાદિત્રોનો
અલેખો મળ્યો રહે છે, તે વિષે કવિ યુક્તિથી વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની પત્નો-
શમાં નગરના બ્રાહ્મણ વગેરેની પ્રથમ વયની વધૂઓ રહે છે. તેઓ તે નૃત્ય,
ગીત અને વાદિત્રોને જોવામાં એવી તલ્લીન બની રહે છે, કે તેઓ તેથી પોતા-

ના ઘરના કામકાજ ચુકે હે. આથી તેમની સાસુઓ ગુસ્સો કરી તેમને કઠોર વાણી કહે છે. જે સાંજઠી તે વધૂઓના મનમાં ગ્લાનિ આવે હે, તથા-
પિ તેઓ પાઠી ફરીવાર તે જોવાને આવ્યા વગર રહેતી નથી. કહેવાનો આ-
શય એવો હે કે, તે ચૈત્યમાં નૃત્ય, ગીત અને વાજીત્રોની ક્રિયા એવી મજેની
થાય હે કે, જેને માટે તેના પત્નોશની વધૂઓ પોતાની સાસૂના કટુ વચ્ચેનો
સાંજઠે હે, તે છતાં તેનો દરકાર કરતી નથી. ૫૦

પ્રાપ્યાંસ્ત્રીવૈસ્તપોભિર્ભવશતવિહિતૈર્દેવલોકોપભોગાન્
શ્રદ્ધાલૂનાં જિનાંઘ્રિસ્તુતિરતમનસાં મર્ત્યભાવેઽપિ કર્તુમ્ ।
આરૂઢાન્ વ્યોમપીઠીં હઠહરણકૃતે સંપદાં સ્વર્ગજાનામ્
બાહુસ્તંભાનિવોર્ધ્વાન્ વહતિ યદલઘૂનંસદેશેષુ દંડાન્ ॥ ૫૧ ॥

અવચૂર્ણિઃ—મર્ત્યજન્મેઽપિ મનુષ્યત્વેઽપિ જિનાંઘ્રિસ્તુતિરતમનસાં શ્રદ્ધાલૂનાં જવશતવિ-
હિતૈઃ તીવ્રૈઃ તપોજિઃ પ્રાપ્યાન્ દેવલોકોપજોગાન્ કર્તું યચ્ચૈત્યં ંસદેશેષુ સ્વર્ગજનાનાં સંપદાં હઠ-
હરણક્રુતે વાહુસ્તંજાનિવ વ્યોમપીઠીં આરૂઢાન્ ઝઘ્વાન્ અલ્પધૂન્ દંઢાન્ વહતિ । ંસદેશેષુ શિ-
ખરેષુ ॥ ૫૧ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્ય પોતાના ંસ—ઉપરના જાગમાં મોટા દંડને ધા-
રણ કરે છે, તે જાણે સૈકમો જન્મે કરેલા તીવ્ર તપથી પામવા યોગ્ય એવા દે-
વ લોકના ઉપજોગને જિનજગવંતના ચરણની સ્તુતિ કરવામાં તત્પર હૃદયવા-
લા શ્રદ્ધાલુ પુરુષોને મનુષ્ય પણામાં પણ પ્રાપ્ત કરાવવા સ્વર્ગની સંપત્તિઓનું વ-
લાત્કારે હરણ કરવાને આકાશ પીઠ ઉપર આરૂઢ થયેલા ઝંચા વાહુસ્તંજ
હોય તેવા તે દેશ્વાય છે. ૫૧

વિશેષાર્થ—જેમ કોઈ માણસ વીજાની સંપત્તિ વલાત્કારે હરવાને સ્વં-

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૫૪ ॥

જા ઉપર દંડ લઈ તૈયાર થાય છે, તેમ આ ચૈત્યના ઉપરના જાગમાં આવેલા
દંડ ઉપર કવિ તેવીજ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે ચૈત્યની ઉપર ઝંચા રહેલા દંડો
જાણે પ્રજ્ઞના ચરણની સ્તુતિ કરનારા ભાવિક જત્તોને માટે સ્વર્ગની સંપત્તિનું
બદ્ધાત્કારે હરણ કરવાને ઝંચા બાહુસ્તંજ હોય તેવા દેખાય છે. દેવલોકના
ઉપજોગ સૈકમો જાવે કરેલા તીવ્રતપથી પામવા યોગ્ય છે, તેવા ઉપજોગ મ-
નુષ્યપણામાં મેલવવાને માટે બદ્ધાત્કાર કરવાની જરૂર છે. કહેવાનો આશય
એવો છે કે, તે ચૈત્યે પોતાની અંદર વિરાજમાન એવા પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞના ચર-
ણની સ્તુતિ કરનારા મનુષ્યોને માટે સ્વર્ગની સંપત્તિના ઉપજોગનું બદ્ધાત્કાર-
ે હરણ કરવા પોતાના ધંધા ઉપર દંડ રાખી હાથ ઝંચા કરેલા છે. ૫૧

કંપ્રાણાં વાતઘાતૈર્મહદપિ હરિતાં ચક્રવાલં સમંતા—

दाक्रामत्यक्रमेण प्रवरमरकतस्तंभधाम्नां प्रताने ।

कृच्छ्रादाकृष्य चंद्रं तृणकवलतृषा द्वारवेदीं प्रपन्न-

स्त्रस्यन् कंठीरवेभ्यः प्रथयति सुदृशां यत्र हास्यं कुरंगः ॥५२॥

अवचूर्णिः—यत्र वातघातैर्महदपि हरितां चक्रवाहं समंतादक्रमेण आक्रामति प्रवरमरक-
तस्तंभधाम्नां प्रताने तृणकवलतृषा कृच्छ्राचंद्रं आकृष्य द्वारवेदीं प्रपन्नः कंठीरवेभ्यः त्रस्यन् कुरंगः सुद-
शां हास्यं प्रथयति । कंपाणां कंपनशीघ्रानां । मरकतं नीलमणिस्तंभरुचीनां समूहे । हरितां नी-
लतृणानां चक्रवाहं समूहं आक्रामति व्याप्नुवति सति । तृणकवलतृषाहरितग्रासतृषया तृतीया ।
प्रतिविचच्छलेन चंद्रं आकृष्य द्वारजिरं प्राप्तः । कंठीरवेभ्यः सिंहेभ्यः त्रस्यन् । कुरंगो मृगः ॥५३॥

ज्ञावार्थ—वायुना आघातथी कंपायमान थयेली दिशात्रोना मोटा
समूहने श्रेष्ठ एवा मरकतमणिना स्तंभना तेजनो ससूह चारे तरफ क्रमवि-

કુમારવિહાર
રસતકમ્ ॥
॥ ૫૫ ॥

ના આક્રાંત થવાથી ચંદ્રની અંદર રહેલો મૃગ વાસના કોઢીયા લેવાની તૃ-
ણાથી ચંદ્રને મુસ્કેલીથી खेंची દ્વારવેદી ઉપર આવે છે, પળ ત્યાં રહેલા સિં-
હોની પ્રતિમાથી ત્રાસ પામે છે, તેથી જ્યાં સ્ત્રીઓને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ૫૧

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકાર એક નવીજ કલ્પના કરે છે. એ ચૈ-
ત્યની અંદર મરકતમણિઓ એટલાવધા જમેલા છે, કે, તેઓનું તેજ પવનના
આઘાતથી કંપાયમાન લાગતી એવી દિશાઓમાં ચારે તરફ પ્રસરે છે. મરકતમણિ
લીલા હોવાથી ચંદ્રની અંદર રહેલ મૃગ તેને ઘાસ ધારીને खाવાની તૃણાથી
ચંદ્રને खेंची ત્યાં જાય છે, પળ તે સ્થળે રહેલી સિંહની પ્રતિમાથી તે મૃગ
ત્રાસ પામે છે, આ દેખાવ જોઈ ત્યાં આવેલી સ્ત્રીઓને હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
આ ઉપરથી તે ચૈત્ય ચંદ્રના મંદુર સુધી ઝંચું છે અને તેની અંદર મરકતમણિ-
ઓ ઘણા છે એમ દર્શાવ્યું છે. ૫૨

आकीर्णां स्वर्णकुम्भैः शशिमणिशिखरोद्गीर्णरोचिःस्रवंती-
व्यालोक्य व्योमगंगामिव कनकपयोजन्मराजीविभूषाम् ।
स्थित्वा स्थित्वा व्रजद्विर्जलकनकधिया सप्तिभिर्नीयमानो
यन्मूर्ध्नि स्थानलीलां रचयति तरणेर्दीर्घकालं पताकी ॥ ५३ ॥

अवचूर्णिः—यन्मूर्ध्नि स्वर्णकुम्भैः आकीर्णां शशिमणिशिखरोद्गीर्णरोचिःस्रवंतीं कन-
कपयोजन्मराजीविभूषां व्योमगंगामिव व्यालोक्य जलकनकधिया स्थित्वा स्थित्वा व्रजद्विः सप्तभिः नी-
यमानः तरणेः सूर्यस्य पताकी रयः दीर्घकालं स्थानलीलां रचयति । आकीर्णां व्याप्तां । चन्द्रकांत-
शिखराद्गीर्णा निर्गता या रोचिः कांत्यः ता एव स्रवंती नदी तां । कलशानां कमलोपमानं कांतेर्ज-
लोपमानं । सप्तयस्तुरगाः ॥ ५३ ॥

जावार्थ—सुवर्णना कमलोनी श्रेणीरूप आचूषणवादी जाणे आका-
श गंगा होय तेवी सुवर्णना कुंजोत्री व्याप्त एवी चंद्रकांतमणिओना अग्रजाग-

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

માંથી નીકળતી કાંતિરૂપ મણિઓની નદીને જોઈ જેના ઘોમાઓ જલ્લકનકની
બુદ્ધિથી ઉજા રહેતા જાય છે. તેવા ઘોમાઓએ વહન કરેલો સૂર્યનો રથ જે
ચૈત્યના મસ્તક ઉપર લાંબા વચ્ચે સુધી સ્થાનની લીઝા રચે છે અર્થાત્ ઘણો
કાલ ઉજો રહે છે. ૫૩

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની ઉપર સૂર્યનો રથ ડ્યારે આવે છે, ત્યારે તે સ્થ-
લે તે ઘણીવાર ઉજો રહે છે, કારણકે, તેના શિખર ઉપર સુવર્ણના કલ્પશો
ઘણા છે, અને તેમાં ચંદ્રકાંતમણિઓમાંથી કાંતિના પ્રવાહ ઝર્યા કરે છે, એ-
ટલે તે દેખાવ સુવર્ણના કમલવાલી આકાશ ગંગાના જેવો થાય છે. તે જોઈ
સૂર્યના રથના ઘોડાઓ જલ્લની બુદ્ધિથી ઉજા રહી જાય છે એટલે તે રથ તે સ્થ-
લે લાંબોકાલ ટકી રહે છે. આથી પણ ચૈત્યની અતિ ઉન્નતિ દર્શાવી છે. ૫૩

गंधाकृष्टालिजालैस्त्रिदशपतिशिरःशेखरस्रस्तदाम—

स्तोमैरभ्यर्चितं ते पदकमलमहं नाथ नित्यं दिदृक्षुः ।

एणः किं त्वेष वैरी त्रसति हरिकुलाद्भद्रपीठीनिषण्णा—

दित्येवं यत्र देवं प्राणिगदति शशी विंवितो द्वारवेद्याम् ॥ ५४ ॥

अवचूर्णिः—हे नाथ गंधाकृष्टालिजालैः त्रिदशपतिशिरःशेखरस्रस्तदामस्तोमैः अभ्य-
र्चितं ते तव पदकमलं अहं नित्यं दिदृक्षुरस्मि किंतु एष वैरी एणः नभ्रपीठीनिषण्णात् हरिकुलात्
त्रसति यत्र द्वारवेद्यां विंवितः शशी देवं इत्येवं प्राणिगदति ब्रवीतीत्यर्थः । त्रसैव जये । विभ्रासूत्रास्-
त्रम्क्रम्त्रसीति सूत्रेण वा श्ये त्रसति इति रूपं । नभ्रपीठी सिंहासनं तत्र निषण्णाद्भद्रपीठात् हरिकु-
लात् सिंहसमूहात् ॥ ५४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी द्वारवेदिकामां प्रतिविंवित थयेदो
चंज ते पार्श्वनाथ प्रज्जुने प्रार्थना करे जे के, “ हेनाथ, सुगंधथी आकर्षण थ-

येत्वा जमरात्रोना जादवादा इन्द्रोना मस्तकोना शेखर-मुगटमांथी खरीपमे-
त्वा पुष्पमालाना समूहोथी पूजाएत्वा तमारा चरणकमलने जोवानी हुं नित्ये
इच्छा राखुं लुं, परंतु, आ मारो वैरी मृग तमारा जघ पीठ उपर बेठेत्वा सिं-
हनी प्रतिमाथी त्रास पामे ठे. ५४

विशेषार्थ—ते चैत्यनी छारवेदिकामां पमेत्वा चंद्रना प्रतिबिंब उपर
ग्रंथकार कल्पना करे ठे के, चंद्र प्रभुनी पासे आवीने प्रार्थना करे ठे के,
“हे नाथ नित्ये तमारा चरणकमलने जोवानी मारी इच्छा ठे, पण हुं शुं क-
रुं के, मारी पासे रहेत्तो आ मृग मारे वैरी थयो ठे. कारण के, ते तमारा
जघ पीठ उपर रहेत्वा सिंहथी ब्हीवे ठे. जो ते मृग सिंहथी जय पामतो न-
होततो हुं हमेशां तमारा चरणकमलना दर्शन करत. वज्री हे नाथ, तमारुं
ते चरणकमल इन्द्रोना मस्तक उपर रहेत्त पुष्पमादामांथी खरीपमेत्वा पुष्पो-

ए पूजाएलुं ठे. अर्थात् इञ्जो तमारा चरणकमलमां नमवाने आवे ठे, ते च-
खते तेमना मस्तकमांथी पुष्पो तमारा चरण उपर खरे छे. कहेवानो आशय
एवो ठे के, जेमना चरणमां मोटा इञ्जो नमे छे, ते चरणना दर्शननी इच्छा
कोने न थाय. ? ५४

यस्मिन् शृंगस्थलीनां वियति विलुलिते चंद्रकातांशुपुंजे
तिष्ठंतो वारवारं प्रविलुठनकृते सैकतस्य भ्रमेण ।
साटोपध्वानशुष्यन्मुखकुहरतलं व्योमपारं यियासो-
स्तीव्रांशोः सप्तयस्ते किमपि फणिरिपोरग्रजं हृदयंति ॥ ५५ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् शृंगस्थलीनां वियति चंद्रकातांशुपुंजे विवृद्धिते प्रसरिते सैकतस्य
तदस्य भ्रमेण प्रविलुठनकृते वारवारं तिष्ठंतः व्योमपारं यियासोः तीव्रांशोः ते सप्तयः फणिरिपोः अग्रजं

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

અરુણં અર્કસારથિં સાટોપધ્વાનેન સક્રોધશદ્ધેન શુભ્યત્ મુખકુહરત્વં યથાસ્યાત્તથા ક્રિયાવિશેષણં
યાતિ ॥ ૫૫ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યના શિખરની જૂમિઓમાં જમેલા ચંદ્રકાંતમણિના કિરણોનો સમૂહ આકાશમાં વ્યાપ્ત થતા તેને જોઈ આકાશની પેઢીપાર જવાને ઇચ્છનારા સૂર્યના ઘોમાઓ તેને રેતીનું તટ ધારી તેપર આલોટવાને માટે વારંવાર ઝાઝા રહે છે. અને તેથી આટોપ સહિત શહો કરવાથી જેનું મુખરૂપી ગુહાતલ સારથીનું સુકાઈ જાય છે, એવા ગરુડના મોટા જાઈ અરુણ સારથિને તેઓ કાંઈપણ શેવડ આપે છે. ૫૫

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યના શિખર ઉપર ચંદ્રકાંતમણિ જમેલા છે, તેના કિરણો આકાશમાં બઘાઈ રહે છે, તેને જોઈ સૂર્યના રથના ઘોમાઓ તેને રેતીનું તટ ધારી તેપર આલોટવાને માટે વારંવાર ઝાઝા રહે છે, આથી

સૂર્યના સારથિ અરુણને છેદ થઈ પડે છે. કારણ કે, તેઓને હાંકવામાં વધારે શ્રમ લેવો પડે છે. આ વર્ણનથી તે ચૈત્યની ઉંચાઈ અને ચંદ્રકાંત મણિની શોભા દર્શાવી છે. ૫૫

અંભઃશોભાહરાણાં મુહુરતિસરલં ભ્રામ્યતાં મંગજાલૈ-

રાકીર્ણં ચંદ્રકાંતપ્રભવતલશિલાદેહલીકુંભભાસામ્ ।

માન્યેભ્યઃ શંકમાનાઃ સચકિતચરણન્યાસમુત્કિષ્પ્ય વાસઃ-

પ્રાંતાન્ શ્રોણીવિલંબાન્ કુલકમલદૃશો યસ્ય મધ્યં વિશંતિ ॥૫૬॥

અવચૂર્ણિઃ—મુહુઃ વારંવારં અતિસરલં ભ્રામ્યતાં અંભઃશોભાહરાણાં ચંદ્રકાંતપ્રભવતલ-
શિલાદેહલીકુંભભાસાં મંગજાલૈઃ આવર્તજાતૈઃ આકીર્ણં યસ્ય પ્રાસાદસ્ય મધ્યં માન્યેભ્યઃ શંકમાનાઃ
શ્રોણીવિલંબાન્ કટિલગ્નાન્ વાસઃપ્રાંતાન્ ઉત્કિષ્પ્ય કુલકમલદૃશઃ સચકિતચરણન્યાસં યથાસ્યાત્તથા
વિશંતિ ॥ ૫૬ ॥

કુમારવિહાર
રજાતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

જાવાર્થ—તે ચૈત્યમાં ચંદ્રકાંતમણિની બનેલી તલીયાઓની શિલાઓ તથા
ઝંબરાઓ અને કદ્દશોની કાંતિઓ વારંવાર અતિ સરલ રીતે જમ્યા કરે છે, તેથી
તે જલની શોજાને ધારણ કરે છે. એવી કાંતિઓની ધુમરીના જાલથી તે ચૈત્ય-
નો મધ્ય જાગ વ્યાપ્ત છે, તેની અંદર કુદ્દીનકાંતાઓ માનનીય પુરુષોની શંકા
કરતી અને ચકિત થઈને પગલા મુકતી પોતાના કટી જાગ તથા નિતંબ ઉ-
પર લટકતા વસ્ત્રોના પ્રાંત જાગને ઝંચા લઈને તે ચૈત્યના મધ્ય જાગમાં પ્ર-
વેશ કરે છે. ૫૬

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યમાં તલીયાની શિલાઓ, ઝંબરાઓ અ-
ને કદ્દશો ચંદ્રકાંતમણિથી બનેલા છે, તેની કાંતિઓ એવી રીતે જમ્યા કરે છે,
કે જેઓ જલના જેવી દેખાય છે. તેથી ત્યાં દર્શન કરવાને આવતી કુદ્દીન
સ્ત્રીઓ તે ઠેકાણે જલ છે એવું ધારી ‘તે કેટલું ઝંચું હશે’ એવી શંકા કરે

હે અને તેને લફને તે પગ મુકતાં જય પામે હે. આવી રીતે જલ્લના માપની શં-
 કા રાખતી અને તેથી જય સહિત પગદ્યા મુકતી તે સ્ત્રીઓ તેની અંદર પ્રવે-
 શ કરે હે. આ ઉપરથી ચૈત્યના ઁબરાના કલશનો શોજા કેવી ઉત્તમ હે ?
 એ વાત દર્શાવી હે. ૧૬

યામિન્યાં યત્ર લોકાઃ પ્રતિકલવિગલચ્ચંદ્રકાંતાંબુપાતૈ-
 વ્યસ્તન્યસ્તાતપત્રાઃ શિરસિ મધુમયં ગીતમાકર્ણયંતિ ।
 સૂર્યાશ્મોચ્છાલિતેભ્યઃ પુનરહનિ લસજ્ઞાતવેદઃકણેભ્યઃ
 સંત્રસ્તાઃ પાણિપદ્મસ્થિતજલકરકાસ્તોરણં સજ્જયંતિ ॥ ૫૭ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર પ્રાસાદે યામિન્યાં રાત્રૌ પ્રતિકલવિગલચ્ચંદ્રકાંતાંબુપાતૈઃ શિરસિ વ્યસ્ત-
 ન્યસ્તાતપત્રાઃ લોકાઃ મધુમયં મધુતુલ્યં ગીતં આર્કર્ણયંતિ શ્રુણ્વંતિ । પુનઃ અહનિ દિને સૂર્યાશ્મોચ્છાલિતે-

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૬૦ ॥

જ્યઃ લસજ્ઞાતવેદઃકણેજ્યઃ સંત્રસ્તાઃ પાણિપદ્મસ્થિતજલ્પકરકાઃ લોકાઃ તોરણં સજ્જયંતિ સજ્જં કુર્વંતિ ।
વ્યસ્તાઃ અમિલ્લિતાઃ ॥ ૫૭ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં લોકો રાત્રે દરેક સ્થાને ગલ્પતા એવા ચંદ્રકાંત-
મણિના જલ્પના પદ્મવાથી મસ્તકપર અવલી ઢત્રીઓ ધરીને મધુર ગીતો સાં-
જલે છે. અને દિવસે સૂર્યકાંતમણિમાંથી જલ્પતા અગ્નિના તણખાને લક્ષ્ને
તેમના હસ્તકમલમાંથી યવસી પડેલા જલ્પના પાત્રોથી તોરણો રચે છે. ૫૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ એવું દર્શાવે છે કે, તે કુમારવિહાર ચૈ-
ત્યમાં ઇટલાબધા ચંદ્રકાંતમણિઓ છે કે, રાત્રે તેમાંથી જલ્પના બિંદુઓ ગ-
લ્પવાથી તેમને માથે ઢત્રીઓ રાખી ગીત સાંજલવા પડે છે અને તેમાં સૂર્યકાં-
તમણિઓ ઇટલાબધા છે કે, દિવસે તેમાંથી જ્ઞગતા અગ્નિના તણખા યવસા-

થી લોકોને હાથમાં જલના પાત્રો રાખવા પડે છે. તે પાત્રો શ્રેણીવંધ ધરવા-
થી તોરણની શોના બને છે. ૧૭

યસ્મિન્નીલાશ્મપૂરે તિમિર ઇવ પુરો લોલહસ્તં ભ્રમંત્યઃ

કાપિ સ્વચ્છાશ્મખિન્નાં કચિદલિકતટીં પાણિભિઃ પીડયંત્યઃ ।

આત્મીયં કાપિ વિંવં પરમનુજભિયાં દત્તફાલં વિલંઘ્ય

ક્રામંત્યઃ પણ્યનાયોં નિકટભવવિટાંસ્તન્વતે સ્મેરવક્ત્રાન્ ॥ ૫૮ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે કાપિ તિમિર ઇવ નીલાશ્મપૂરે પુરઃ અગ્રે લોલહસ્તં ભ્રમંત્યઃ
કચિત્સ્વચ્છાશ્મખિન્નાં અલિકતટીં પાણિભિઃ પીડયંત્યઃ મસલયંત્યઃ કાપિ પરમનુજભિયાં આત્મીયં વિંવં
દત્તફાલં યથાસ્યાત્થથા વિલંઘ્ય ક્રામંત્યઃ પણ્યનાયોં નિકટજટવિટાન્ સ્પેશવક્ત્રાન્ તન્વતે વિસ્તારયંતિ ।
ખિન્નાં આસ્ફાલિતાં । નિકટજટવિટાન્ આસન્નસુજટજારાન્ ॥ ૫૯ ॥

નાવાર્થ—જે ચૈત્યમાં આવનારી વારાંગનાઓ નીલમણિના સમૂહમાં

અંધકાર ધારી પોતાના ચપલ હસ્તને આગલ કરી જમે છે. કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિકમણિયી જુદી પડતી ટોટી દીવાલ ધારી તેને પોતાના હાથથી દબાવે છે. કોઈ ઠેકાણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પડેલું જોઈ તેને બીજું કોઈ માણસ છે, એવો જય રાખી મોટી ફાલ જરી તેને જલ્લંઘન કરી ચાલે છે, આથી તે વારાંગનાઓ પોતાની પાસે રહેલા વીર પુરુષોને મુખમાં હસાવે છે. ૫૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં નૃત્ય કરવાને વારાંગનાઓ આવે છે. તેઓ ત્યાં જમેલા નીલમણિને જોઈ તેમને અંધકારના જેવો દેખાવ લાગે છે, એટલે તેઓ આગલ હાથને જમાવે છે. કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિકમણિ આવે એટલે ત્યાં દીવાલના ચમથી તેની સાથે તેઓ હાથ દબાવે છે. કોઈ ઠેકાણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પડવાથી તેમને કોઈ બીજા માણસનો જય લાગે છે એટલે તેઓ ફાલ આપી તે જાગ જલ્લંઘન કરી ચાલી જાય છે, તેઓ પાસે રહેલા વીર પુરુષોને

हास्य उत्पन्न करे ढे. आ उपरथी ते चैत्यमां नीलमणि अने स्फटिकमणिनी
विशेष शोभा दर्शावी ढे. ६८

वद्धावासस्य यत्र त्रिजगदाधिपतेः पार्श्वनाथस्य पाथः—

कुंभैः श्राद्धाः शशाङ्कोपलरजतमयैर्मज्जनं कल्पयंतः ।

पश्यंतः कुंभगर्भाद्भुतिममृतसितां धारया देवमौलौ

भूयो भूयः पतंतीं न सलिलविरहेऽप्यावहंते विरामम् ॥ ५९ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे वद्धावासस्य त्रिजगदधिपतेः श्रीपार्श्वनाथस्य शशाङ्कोपलरज-
तमयैः पाथःकुंभैः मज्जनं कल्पयंतः कुंभगर्भाद्भुतिममृतसितां भुतिं देवमौलौ धारया भूयोभूयः पतंतीं पश्यंतः
श्राद्धाः सलिलविरहेऽपि विरामं न आवहंते जहटनं कुर्वति वद्धावासस्य कृतावासस्य ॥ ६० ॥

जावार्थ—जे चैत्यमां वास करीने रहेला एवा त्रण जगत्ना अधिप-

कृष्णारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६२ ॥

ति श्री पार्श्वनाथ प्रभुने श्रावको चंद्रकांतमणिना अने रुपाना जडना कद-
शोथी स्नात्र करावे छे ते वखते ते कदशनी अंदरथी अमृतना जेवी उज्ज-
व कांति प्रभुना मस्तक उपर धाराथी वारंवार पडे छे, ते जोइ जडविना प-
ण तेओ स्नात्र करवाथी विराम पामता नथी. एए

विशेषार्थ—ते चैत्यमां रहेला श्री पार्श्वनाथ प्रभुने श्रावको चंद्रकांत
तथा रुपाना जड कदशोथी स्नात्र करावे छे, ते वखते प्रभुना मस्तकपर ते क-
दशोनी उज्जव कांति पम्वाथी ते जड वगरना थया होय तो पण तेनी कां-
तिने दइने ते श्रावको कदशमांथी जड पने छे, एवुं धारी स्नात्र करतां वि-
राम पामता नथी. अर्थात्. कदश खात्री थइ गया होय तोपण तेओ तेने
मस्तकपर धरी राखे छे, कारण के, कदशनी उज्जव कांतिने तेओ जडनी
धारा पने छे, एम मानी प्रभुना मस्तकपर ते कदशो धरी राखे छे. ते चैत्य-

मां हंमेशां श्रावको तरफथी चञ्जकांत तथा रूपाना कद्वशोनी प्रचुने स्नात्र
कराववामां आवे ठे, एम दर्शाव्युं ठे. एए

सूर्यग्रावोत्थितानां चलचमरमरुद्विस्फुरच्चापलानां
खेलन्नार्चिःकणानां पणहरिणदृशां भालरंगे समूहः ।

यस्मिन् देवानुभावाज्ज्वलयति न परं वह्नरीः कुंतलानां
पुष्पाति स्वर्णपुष्पप्रकरपरिचितं किन्तु शोभाकलापम् ॥ ६० ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे सूर्यग्रावोत्थितानां चलचमरमरुद्विस्फुरच्चापलानां खेलन्
अर्चिःकणानां समूहः पणहरिणदृशां नाद्वरंगे परं केवलं कुंतलानां वह्नरीः न ज्वलयति किन्तु स्वर्णपु-
ष्पप्रकरपरिचितं शोभाकलापं पुष्पाति स्वर्णपुष्पप्रकरस्य शेखरस्य परिचितं सदृशं ॥ ६० ॥

भावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवतो वारांगनाओना द्वादह उपर सू-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६३ ॥

र्यकांतमणिमांथी जमेद्वा ज्वादाओना तणखा आवे ठे, केजे तणखाओ वीं-
जाता चामरना पवनथी चपद्वताने स्फुरणायमान करे ठे. तथापि ते तणखा-
ओ श्री पार्श्वनाथ प्रचुना प्रज्ञावथी वारांगनाओनी केशद्वताने दहन करतां
नथी, पण जलटा सूवर्ण पुष्पोना समूहना जेवी शोझाना कझापने पोषण
करे ठे. ६०

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर वारांगनाओ नृत्य करवा आ-
वे ठे, ते वखते सूर्यकांतमणिओमांथी अग्निना तणखाओ नीकझी तेमना
द्वझाट उपर पमे ठे. परंतु देवाधिदेवना प्रज्ञावथी तेमना केश बद्रीजता न-
थी, पण तेनाथी जलटा सूवर्ण पुष्पो तेनी उपर गुंथ्या होय, तेवो देखाव
थाय ठे, आ जयर सूर्यकांतमणिओनी समृद्धि, वारांगनाओनी नृत्यपूजा
अने देवाधिदेव श्री पार्श्वनाथ प्रचुनो प्रभाव वर्णव्या ठे. ६०

यस्मिन्नावर्त्तयन्त्याः सहृदयहृदयानन्दकान् दृष्टिभेदान्
तन्वंत्यास्तालगीतस्फुटपटहमृदंगानुगां लास्यलक्ष्मीं ।
नृत्यन् विवोपनीतैर्नवनवकरणैर्हस्तचारीप्रपञ्चै-
नर्त्तक्याः स्तंभ एकः स्पृशति रजतभूर्नर्त्तनाचार्यलीलाम् ॥६१॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे सहृदयहृदयानन्दकान् दृष्टिभेदान् आवर्त्तयन्त्याः कुर्वन्त्याः ता-
लगीतस्फुटपटहमृदंगानुगां सदृशीं लास्यलक्ष्मीं नाटकलक्ष्मीं तन्वंत्याः नर्त्तक्याः विवोपनीतैः प्रतिविवोप-
नैः नवनवकरणैः अंगादिवादनैः हस्तचारीप्रपञ्चैः नृत्यन् रजतचूः एकस्तंभः नर्त्तनाचार्यद्वीपां स्पृशति ।
“लास्यं नाट्यं च तांस्व” इति नाममात्रा ॥ ६१ ॥

ज्ञावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर एक रूपानो स्तंभ हतो. ते-
नी अंदर सहृदय पुरुषोना हृदयने आनंद आपनारा कटाक्षोने दर्शावती,

ताद्व, गीत, ढोलक अने मृदंगने अनुसरी नाचनी शोचाने विस्तारती एक
नर्त्तकीना नवनवा हाथना अभिनय—दृष्टका प्रतिबिंब यथा हता, तेश्री ते
स्तंज नृत्य करतो नृत्याचार्यनी द्वीवाने धारण करतो हतो. ६१

विशेषार्थ—आ श्लोकथी कविए कुमारविहार प्रासादमां थती नृत्य
क्रीडाने चमत्कारीरीते वर्णवी डे. ते प्रसादमां कोइ नाच करनारी स्त्री नृत्य
करती हती. नृत्यनी अंदर सहृदय पुरुषोना हृदयने आनंद आपनारा कटा-
झोने ते दर्शावती हती वली ताद्व गीत, ढोलक तथा मृदंगना नादनं अनु-
सरी पोतानुं नृत्य चढावती हती. ते साथे ते पोताना हाथना अभिनय कर-
ती हती. आ बधो तेणीनो देखाव ते प्रासादना एक स्तंजमां प्रतिबिंब थवा-
थी—ते स्तंज जाणे नृत्याचार्य होय तेवो देखातो हतो. रुपेरी स्तंजनी अं-
दर नाच करनारीनुं प्रतिबिंब परतुं हतु, तेश्री ते जाणे नृत्यनुं शिक्कण आ-

પનાર નૃત્યાચાર્ય હોય, તેવો દેખાતો હતો. નૃત્યાચાર્ય જેવી રીતે અજ્ઞિનય કરી વતાવે, તેવી રીતે તેની શિષ્યા નર્તકીઓ તેને અનુસરીને અજ્ઞિનય કરે છે. એ નૃત્યશિક્ષણની પદ્ધતી પ્રખ્યાત છે. ૬૧

વલ્ગામુન્મથ્ય રથ્યૈઃ પ્રતિહતગતિના ભાનુના નિંદ્યમાનો
યુદ્ધશ્રદ્ધૈઃ પ્રતીભપ્રભવરવધિયા દિગ્ગજૈર્નંદ્યમાનઃ ।
યસ્યાદ્વૈતં ત્રિલોક્યામુપરમવિમુખો ઘોષયન્નુચ્છઘોષં
શ્રદ્ધાલૂનાં ત્રિસંધ્યં પટુપટહરવો ધૂપવેલાં વ્રવીતિ ॥ ૬૨ ॥

અવચૂર્ણિઃ—વલ્ગાં મુન્મથ્ય ત્રોદયિત્વા રથ્યૈઃ રથસ્ય યોગ્યાથ્યૈઃ શ્રદ્ધા વાસના વિદ્યતે યે-
પાં તે શ્રદ્ધાલુઃ । શ્રદ્ધાયા આલુઃ । પ્રતિહતગતિના જ્ઞાનુના નિંદ્યમાનઃ પ્રતીભપ્રભવરવધિયા યુદ્ધશ્રદ્ધૈઃ
દિગ્ગજૈર્નંદ્યમાનઃ આનંદ્યમાનઃ ત્રિલોક્યાં યસ્ય પ્રાસાદસ્ય અદ્વૈતં એકત્વં ઉચ્છઘોષં યથાસ્યાત્તથા કથયન્

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૬૫ ॥

ઉપરમવિમુખઃ પદુષ્ટહરવઃ સ્ત્રીપુરુષાણાં ત્રિસંધ્યં ત્રિકાલં ધૂપવેદાં અર્થાત્ દેવપૂજાવેદાં બ્રવીતિ પ્રથ-
યતિ ॥ ૬૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર થતો મોટો નગારાનો અવા-
જ ઝુંચે પ્રમાણે ઘોષણા કરી શ્રદ્ધાવાદા લોકોને ત્રણેકાલ ધૂપ કરવાની વે-
દા જણાવે છે. અને અવિરતપણે ત્રણ લોકમાં તે પ્રાસાદની અદ્વિતીયતા પ્ર-
ગટ કરે છે. જ્યારે તે ધ્વનિ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે સૂર્યના ઘોમાઓ લગામને
તોમાવે છે, તેથી સૂર્યની ગતિ હણાંતા સૂર્ય તે ધ્વનિની નિંદા કરે છે. અને તે-
ને સાંજલી યુદ્ધની શ્રદ્ધાવાદા દિગ્ગજેંદ્રો પોતાની સામે આવેલા બીજા હા-
થીથી ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દની બુદ્ધિથી તેઓ આનંદ પામે છે. ૬૨

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં જ્યારે ધૂપ કરવાના વખતના ન-
ગારાનો ધ્વનિ થાય છે, ત્યારે ધૂપ પૂજા કરવાની ઇચ્છાવાદા લોકોને તે સમ-

યની સૂચના થાય છે. વદ્ધી તે ધ્વનિ ‘ આ પ્રાસાદ જગત્માં અદ્વિતીય છે ’
 એમ જણાવે છે. આ ધ્વનિનો અવાજ એટલો મોટો થાય છે કે જેથી આકાશ
 માર્ગે જતાં સૂર્યના ઘોળાઓ ઝરુકી પોતાની લગામ તોળાવે છે, એટલે સૂર્યની
 ગતિમાં ઝગ થવાથી સૂર્ય તેની નિંદા કરે છે. બીજી તરફ દશ દિશાઓમાં
 રહેલા દિગ્ગજો કે જેઓ હંમેશા યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેઓ તે વચ્ચે
 તે સમજે છે કે, પોતાની સામે થયેલા કોઈ વીજા ગર્જેન્નનો આ ધ્વનિ છે, તે-
 થી તેઓ સામે થવાને તૈયાર થાય છે, પણ જ્યારે કોઈ પ્રતિ ગર્જેન્ન તેમના
 જોવામાં આવતો નથી એટલે તેઓ નાચુશ થાય છે અને તેથી તેની નિંદા ક-
 રે છે. આ ઉપરથી તે પ્રાસાદમાં ધૂપ વાદ્યના ધ્વનિની પ્રાઉઠતા દર્શાવી છે. ૬૨

કૂપસ્તંભાનુકારં સ્પૃશતિ સિતપટોજ્ઞાસિતસ્વર્ણદંડે

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६६ ॥

तन्वाने कांतिदृष्टिं दिशि दिशि कलशे कर्णधारे शिरःस्थे ।
लावण्याद्वैतभाजि स्फटिकमणिशिलाराशिरोचिःपयोधौ
पूर्णं रत्नैरनन्तैर्वहति यदनिशं यानपात्रस्य लक्ष्मीम् ॥ ६३ ॥

अवचूर्णिः—अनन्तेः रत्नैः पूर्णं यच्चैत्यं कूपस्थं जानुकारं स्पृशति सति सितपटोऽज्ञासितस्वर्णं
दंमे दिशि दिशि कांतदृष्टिं तन्वाने शिरःस्थे कलशे एव कर्णधारे लावण्याद्वैतभाजः स्फटिकमणिशिद्वारा-
शिरोचिःपयोधेः यानपात्रस्य लक्ष्मीं शोभां अनिशं वहति कूपस्थं कुआयं न इति प्रसिद्धः । सित-
पटः ' सट ' इति प्रसिद्धः तेन उद्भासितः अलंकृतो यः सौवर्णदंरुः तस्मिन् । सौम्यदृष्टिं । कर्णं अरि-
त्रं धारयतीति कर्णधारः तस्मिन् । लावण्यं सौभाग्यं पद्मे लावण्यं पानीयं । स्फटिकमणिशिद्वाराशी-
नां रोचिषः कांतयः ता एव पयोधिः समुद्रः तस्मिन् यानपात्रस्य प्रवहणस्य ॥ ६३ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यं हंमेशां वहाणनी शोभाने धारण
करे जे. तेना शिखर उपर आवेद्व उज्ज्वल पताकाथी प्रकाशित एवो सुवर्ण

દંડ કૂપ સ્થંજ (મોઢા) ની તુલ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે અને મસ્તક ઉપર આવેલો કલ્પશ
 ચત્રાસીની જેમ પ્રત્યેક દિશામાં સુંદર કાંતિરૂપી દૃષ્ટિને વિસ્તારે છે. સ્ફટિકમણિ-
 ની શિલાઓના સમૂહની કાંતિનો સમુદ્ર સર્વત્ર લાવણ્યમય વની રહ્યો છે અને
 પોતે અસંખ્ય રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે. ૬૩

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર પ્રાસાદને વાહાણની ઉ-
 પમા આપે છે. વાહાણમાં જેમ જંચો મોઢા હોય છે, તેમ અહિં સફેત પતા-
 કાવાલો સુવર્ણનો ધ્વજદંડ છે. વાહાણ ઉપર અગ્રજાગે ચત્રાસી બેસે છે અ-
 ને તે પોતાની દૃષ્ટિ સર્વ દિશાઓમાં વિસ્તારે છે, તેમ આ પ્રાસાદ ઉપર કલ્પશ
 પ્રત્યેક દિશામાં પોતાની કાંતિરૂપી દૃષ્ટિને વિસ્તારે છે. વાહાણમાં જેમ સમુદ્રના
 અનેક રત્નો ઝરેલા હોય છે, તેમ આ પ્રાસાદ અનેક રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે. અને
 તેની અંદર સ્ફટિકમણિની શિલાઓની કાંતિનો સમૂહ રહેલો છે. આવી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६७ ॥

रीते ते प्रासाद एक सुंदर वह्णनी शोजाने प्राप्त करे डे. ६३

स्तुत्याभिर्मर्त्यसार्थैरनिमिषनयनांभोरुहाभिः समंतात्
पांचालीभिः समेतैः स्फुटमणिगुरुभिर्मेध्यमध्यं विमानैः ।

उन्मीलद्भद्रवेदीप्रणयिहरिहयोत्कृष्टमष्टापदाढ्यं

कृत्वाधः स्वर्गिधामस्थितममृतसमुत्पत्तिगुर्व्या यदुव्याम् ॥ ६४ ॥

अवचूर्णिः—मर्त्यसार्थैः स्तुत्याजिः स्तवनीयाजिः अनिमेषनयनांभोरुहाजिः पांचाली-
जिः पुत्रिकाजिः पद्मे देवीजिः समेतैः सहितैः स्फुटं प्रकरं अतिगुरुजिः विमानैः मेध्यं पवित्रं मध्यं ।
उन्मीलद् नभ्रवेदीप्रणयिहरिहयोत्कृष्टं अष्टापदाढ्यं स्वर्गिधाम सुराद्वयं अधःकृत्वा यच्चैत्यं अमृतसमुत्प-
त्तिगुर्व्या उर्व्या पृथिव्यां स्थितं अस्ति । अमृतं मोक्षस्तस्य समुत्पत्तिः समुद्रजवस्तेन गुर्वी पद्मे अमृतं
सुधा । मर्त्याः मनुष्याः । उन्मील्वंतो विनिजाः । नभ्रसिंहासनस्था ये हरयः सिंहाः हया अश्वास्तैरु-
त्कृष्टं प्रधानं ॥ ६४ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યનો મધ્ય જાગ મનુષ્યોના સમૂહ પ્રશ-
 સા કરવા યોગ્ય અને જેમના નેત્રકમલ નિમેષરહિત છે એવી પુતલીઓ વને
 યુક્ત અને અતિ મોટા એવા વિમાનોથી પવિત્ર છે, મંગલવેદી ઉપર પ્રકાશ પા-
 મતા સૂર્યથી જે ઉત્કૃષ્ટ છે અને જે અષ્ટાપદથી વ્યાપ્ત છે, તે ચૈત્ય અમૃતની ઉ-
 ત્પત્તિથી મોટી એવી પૃથ્વી ઉપર દેવતાઓના ધામ રૂપ સ્વર્ગનો તિરસ્કાર કરીને
 રહેલું છે. ૬૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકારે કુમારવિહાર ચૈત્યને વ્યતિરેકાલં-
 કારથી સ્વર્ગથી અધિકપણે વર્ણવ્યું છે. સ્વર્ગનો અંદર રહેનારી દેવીઓ નિર્નિ-
 મેષ દૃષ્ટિવાદી હોય છે અને તેઓ વિમાનમાં બેસી ફરે છે. તેમ આ ચૈત્યની
 અંદર નિર્નિમેષ દૃષ્ટિવાદી પુતલીઓ વિમાનમાં ચીતરેલી છે. જેમ સ્વર્ગમાં ઈ-
 સ્ર રહે છે, તેમ આ ચૈત્યમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ સૂર્યના ચિત્રો પણ છે.

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૬૮ ॥

સ્વર્ગના ધામ સમીપ અષ્ટાપદ છે, તેમ અહિં અષ્ટાપદનું ચિત્ર છે તેમજ અષ્ટાપદ જાતના મૃગલાના ચિત્રો છે. સ્વર્ગમાં અમૃતની ઉત્પત્તિ છે, તેમ આ ચૈત્યમાં અમૃત-મોક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી આ ચૈત્ય સ્વર્ગ લોકનો તિરસ્કાર કરીને ઉત્કૃષ્ટતાથી રહેલું છે. ૬૪.

નીતાન્યત્યંતરૂઢૈરવચનવિષયં સાત્ત્વિકૈર્વિક્રવત્વં
સાક્ષાદસ્તાનુષંગાન્યપિ નિકટવૃહલ્લોકલજ્ઞાવશેન ।
વિવાન્યન્યોન્યમચ્છસ્ફટિકમણિશિલાસ્તંભયાષ્ટિપ્રતિષ્ઠા—
ન્યાશ્લિષ્યાશ્લિષ્યયસ્મિન્ વિદધતિ મિથુનાન્યંગકંઠૂવિનોદમ્ ॥૬૫॥

અવચૂર્ણિઃ—યસ્મિન્ પ્રાસાદે અત્યંતરૂઢૈઃ સાત્ત્વિકૈઃ અવચનવિષયં વચનાગોચરં વિક્રવત્વં
નીતાનિ નિકટવૃહલ્લોકલજ્ઞાવશેન સાક્ષાદસ્તાનુષંગાન્યપિ અન્યોઽન્યં અચ્છસ્ફટિકમણિશિલાસ્તંભય-

ष्मिन्तिष्ठानि विंशानि मिथुनानि अन्योऽन्यमाश्लिष्याश्लिष्य अंगकंडूविनोदं विदधति । अत्यंतरूढैः
 अतिप्रौढैः सात्विकैः मदनोदीपकजावैः विक्रवत्वं क्लीवत्वं साक्षात् प्रत्यक्षं । पार्श्वस्थो महद्बोकस्तस्य वज्रा
 तस्या वशात् अस्तानुपंगान्यपि क्षिप्तसंगान्यपि । अंगकंडूविनोदं सुरतविनोदं । मिथुनानि
 पुंस्त्रीयुग्मानि ॥ ६५ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेला स्त्री पुरुषोनां जोरुदां अति आ-
 सक्त एवा सात्विक ज्ञाववने अनिर्वचनीय एवी आतुरताने पामेला पण पासे
 जता आवता दोकोनी शरमने दडने परस्पर साक्षात् संगेने नहिं पामेला, तथापि
 निर्मल स्फटिकं मणिनी शिलाना स्तंभमां पमेला परस्पर पोताना प्रतिबिं-
 बोने आद्विगन करी करी पोताना शरीरनी खुजलीनो विनोद करे ठे. ६५

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर आवता स्त्रीपुरुषोना जोरुं
 सात्विकज्ञाव उत्पन्न थवाथी आतुर थड जतां पण त्यां नजीक जता आवतां

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६९ ॥

द्वोकोनी शरमने दृश्ने तेओ परस्पर साक्षात् मळता न हता; तथापि त्यां
जडेद्वी स्फटिकमणिनी निर्मळ शिद्वाना स्तंभमां तेमना प्रतिबिंबो परतां
हतां, ते प्रतिबिंबोने आद्विगन करी करी तेओ पोताना शरीरनी खुजळी
नो—जोगनो विनोद देता हता. आ उपरथी ते चैत्यमां स्फटिकमणिओनी
समृद्धि दर्शावी ठे. ६९

भित्तिस्तंभप्रकोष्ठान् स्फुटरुचिपटलीमैत्र्यरोचिष्णुदेहान्
चक्षुःसान्मुख्यभाजः प्रतिनिधितरलान् सादरं वीक्षमाणः ।
कोणादिच्छादितानामपि मुदममुदं तुष्टरुष्टाननानां
यस्मिन् गंधर्वलोकः कलयति बहिरप्यासितो मध्यगानाम् ॥६६॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे स्फुटरुचिपटलीमैत्र्यरोचिष्णुदेहान् चक्षुःसान्मुख्यभाजः

प्रतिनिधितरुद्वान् जित्तिस्तंजप्रकोष्ठान् सादरं वीक्षमाणः बहिरपि आसितो गंधर्वलोकः कोणादिच्छा-
दितानामपि तुष्टरुष्टाननानां मध्यगानां पुरुषाणां मुदं अमुदं कक्षयति जानाति । प्रकोष्ठान् कोणान् ।
प्रतिनिधिः प्रतिबिंबं । स्फुटरुचिपटव्या मैत्र्यं सूर्यत्वं तद्वदरोचिष्णुदेहान् ॥ ६६ ॥

ज्ञावार्थ—स्फुट एवी कांतिना समूहनी तुल्यताथी जेमना देह प्रका-
शमान थइ गयेला ठे, जेथो नेत्रोनी सगमुख रहेला ठे अने जेथो प्रतिबिं-
बोने लक्ष्णे चंचळ देखाय ठे, एवा जीतोना स्तंजोना प्रकोष्ठने आदरथी अव-
लोकन करतो गंधर्वलोक जे चैत्यनी बाहेर बेसारवामां आवेलो छे, तोपण
चैत्यना मध्य जागे रहेला मनुष्यो के जेथो खूणा विगेरेथी ढंकाइ रहेला छे,
तेथी तेमना मुख संतोष तथा रोषथी युक्त थयेला छे, ते तेमना आशयने
जाणे ठे. ६६

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर गंधर्वलोक तेनी बाहेर बे-

કુમારવિહાર-
રશતકમ્ ॥
॥ ૭૦ ॥

ઠેલા છે, તોપણ તે ચૈત્યની મધ્ય ભાગે બેઠેલા લોકોના આશયને જાણે છે. કારણ કે, જેઓ ચૈત્યના खूणा વિગેરેથી આच्छાદિત થયેલા છે, તેમના મુખ ઉપર રોષ उत्पन्न થયેલો છે, પણ તેઓ ગંધર્વલોકને ચૈત્યની બાહરે બેઠેલો જાણી મુખ ઉપર સંતોષ ધારણ કરે છે. વળી તે ગંધર્વલોક ચૈત્યની દીવાલોના સ્તંભના પ્રકોષ્ટને આદરથી જોવે છે—જે પ્રકોષ્ટની સ્ફુટકાંતિથી તેમના દેહ પ્રકાશમાન થઈ રહ્યા છે અને તેઓ તેમના નેત્રોની સમીપે આવેલા છે, તેથી તેમના પ્રતિબિંબો તેઓની અંદર પડે છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, કુમારવિહાર પ્રાસાદની અંદર હમેશાં ગંધર્વલોક આવી ગમત કરે છે. ૬૬ ॥

गीतज्ञैर्वार्यमाणैरपि किमपि जिनस्याज्ञया श्राद्धलोकै-
र्घटानां ताडितानां प्रतिरवमुखरस्तारटंकारपूरः ।

તાંસ્તાન્ ક્લેશોપનીતાન્ શ્રુતિષુ મધુમુચો ગેયવાદ્યપ્રભેદાન્
વ્યર્થકિર્વન્ સશોકં વિરચયતિ ચિરં યત્ર ગંધર્વલોકમ્ ॥ ૬૭ ॥

અવતૂર્ણિ:—યત્ર ગીતજ્ઞૈઃ ગેયશાસ્ત્રજ્ઞૈઃ કિમપિ કિંચિદપિ વાર્યમાણૈરપિ શ્રાદ્ધલોકૈઃ જિન-
સ્ય આજ્ઞયા જિનજત્કયા તામિતાનાં ઘંટાનાં પ્રતિરવમુસરઃ શ્રુતિષુ શ્રવણેષુ મધુમુચઃ ક્લેશોપનીતાન્ તાં-
સ્તાન્ ગેયવાદ્યપ્રભેદાન્ વ્યર્થકિર્વન્ તારટંકારપૂરઃ ગંધર્વલોકં ચિરં સશોકં રચયતિ ॥ ૬૭ ॥

જાવાર્થ—સંગીતને જાણનારા લોકોએ વારેલા ઊતાં પણ જિનજગવં-
તની આજ્ઞાને—જક્તિ લક્ષને શ્રાવકોએ વગામેલી ઘંટાઓના દીર્ઘ ટકોરાનો સમૂહ
કે જે પ્રતિધ્વનિથી વાગતો હતો. તે ઘણીમેહેનતથી કરવામાં આવેલા અને શ્ર-
વણની અંદર માધુર્યને આપનારા ગીત તથા વાદ્યના જ્ઞેદને વ્યર્થ કરે છે, તે-
થી તે ચૈત્યની અંદર રહેલા ગંધર્વ લોકોને તે ઘંટાના ટકોરાનો સમૂહ ચિર-
કાલ શોકસહિત કરે છે. ૬૭

કુમારવિહાર
રશતકમ્ ॥
॥ ૭૧ ॥

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકાર કુમારવિહાર ચૈત્યના દર્શનના માહાત્મ્યને દર્શાવે છે, તે ચૈત્યની અંદર ઇટલાવધા જાવિક શ્રાવકો દર્શને આવે છે કે, તેમણે કરેલા ઘંટાઓના નાદોનો સમૂહ ત્યાં ગાયન કરનારા ગંધર્વોને શોકસહિત કરી નાખે છે. કારણકે, ઘંટાઓના શબ્દોથી અને તેમનો પ્રતિધ્વનિ સંગીતના માધુર્યનો જંગ કરે છે. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, તે ચૈત્યની અંદર ઘણાં દર્શન કરનારા અને ગાયન કરનારા ગંધર્વો આવ્યા કરે છે. ૬૭

મુહ્યંત્યો નીલભાસિ દ્રુતતરગતયો દ્વારિ સૂર્યોપલાનાં
હૃષ્યન્ત્યઃ પુત્રિકાસુ પ્રચકિતમનસઃ પીઠપંચાનનેભ્યઃ ।
હ્રામંત્યઃ શ્રાદ્ધવાધૈઃ પુલકિતવપુષો વલ્લભાંગાનુષંગૈ—

नृत्यंत्यस्तूर्यनादौर्विदधति सुदृशो यत्र यूनां प्रमोदम् ॥ ६८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे नीलजासि मुह्यंत्यः सूर्योपलानां द्वारि द्रुततरगतयः पुत्रि-
कासु हृष्यंतः पीठपंचाननेज्यः प्रचक्षितमनसः श्राप्त्वाधैः क्लामंत्यः बद्धजानुपंगैः पुलकितवपुषः तूर्यना-
दैः नृत्यंत्यः सुदृशः स्त्रियः यूनां प्रमोदं विदधति । द्वाःशब्दः स्त्रियां व्यंजनांतः । यूनां तरुणा-
नां ॥ ६८ ॥

ज्ञावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर आवनारी सुंदरीओ नील-
मणिनी कांतिवाला द्वारमां मुंजाश्ने उतावली चालती, सूर्यकांतमणिओनी
पुतलीओने जोइ खुशी थती, पीठ उपर आवेला केशरी सिंहनी प्रतिमा जो-
इ मनमां जय पामती, श्रावकोनी ज़ीरुनी बाधाथी संकोचाती, पोताना प-
तिओना अंग साथे मल्लवार्थी शरीरे पुलकावली धारण करती अने वाजि-
त्रोना नादोथी नृत्य करती युवान पुरुषोने हर्ष आपती हती. ६८

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી અંથકાર તે પ્રાસાદના ઔશ્વર્યને અલંકારિક જાણાથી વર્ણવે છે. અને તે પ્રાસાદમાં દર્શન કરવાને આવતી સ્ત્રીઓની વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ વર્ણવે છે. નીલમણિ, સૂર્યકાંતમણિ, સિંહની પ્રતિમાઓ, શ્રાવકોની જીરુ, પતિઓના અંગનો સ્પર્શ અને વાજિત્રોના નાદથી તે સ્ત્રીઓની વિવિધ ચેષ્ટાઓ થાય છે. અને તે જોઈ ત્યાં આવનારા યુવાન પુરુષોને આનંદ ઉપજે છે. ૬૮

સ્વાં સ્વાં નિર્વર્ણ્ય ભિત્તૌ પ્રતિકૃતિરચનાં પ્રેયસીવિભ્રમેણ
ભ્રાંત્વા ભ્રાંત્વા પ્રરોહન્નવનવપુલકં યત્ર નૃત્યંતિ સઘઃ ।

આરાવૈસ્તારમંદ્રૈર્વિધુરિતહરિતાં કેકિપારાપતાનામ્

વૃંદાન્યાલોક્ય કસ્કઃ કલયતિ ન મુદં તીવ્રશોકોઽપિ લોકઃ ॥૬૯॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे जितौ भेयसीविभ्रमेण स्वां प्रतिकृतिरचनां निर्वर्ण्य ज्ञात्वा
 ज्ञात्वा ज्वमरीर्दत्वा प्ररोहन्वपुलकं यथा स्यात्तथा सद्यः नृत्यन्ति । तारामंडैः आरावैः विधुरितहरितां
 केकिपारापतानां दृढानि आलोक्य सशोकोऽपि कस्को लोकः मुदं न कञ्चयति । प्रतिविम्बरचनां ज्ञात्वा
 उदगच्छन्नवरोमांचं मुखस्तिदिशाम् ॥ ६९ ॥

ज्ञावार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर दीवालोनी अंदर पोतपोता-
 ना प्रतिविम्बोनी रचना जोइ पोतानी प्रियाओना ज्वमथी जमी जमी नवीन
 रोमांचने धारण करी नृत्य करता अने लांबा तथा मंद स्वरोथी दिशाओ-
 ने गजावता एवा मयूर तथा परेवाना टोलाओने जोइ कया लोको तीव्र
 शोकवाला होय तोपण हर्षने नथी धारण करता ? अर्थात् सर्वे लोको हर्षने
 धारण करे ठे. ६९

विशेषार्थ—आ श्लोकमां कुमारविहारचैत्यनी दीवालोनी शोभा द-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७३ ॥

शांवी ठे. ते दीवालोनी अंदर एवा सुंदर रत्नो जमेला हता के, जेनी अंदर
त्यां आवनारा मयूर तथा पारेवा पङ्कीओना प्रतिबिंबो पमता हता. ज्यारे
ते पङ्कीओ पोताना प्रतिबिंबोने जोतां त्यारे तेओने पोतानी मादाओनो ब्र-
म थइ आवतो, तेथी ते शरीरे रोमांचने धारण करी नाचता अने पोताना
लांबा तथा मंद स्वरोथी दिशाओने गजावी मुकता हता. आ देखाव जोइ
शोकवादा लोको पण खुशी थइ जता हता. ६९

यस्य श्रोतुं गुणौघं त्रिभुवनमहितं शंसितुं चारिमाणं
नंतुं पूजां च कर्तुं यदधिनिवसतो देवदेवस्य भूयः ।

जंभारातिः सदैव स्पृहयति मनसा लोचनानामिवोद्यद्-

बाष्पास्नातः सहस्रं श्रुतिरसनशिरःपाणिपंकेरुहाणाम् ॥ ७० ॥

अवचूर्णिः—यदधिनिवसतो यस्य देवस्य त्रिजुवनमहितं गुणौघं श्रोतुं चारिमाणं शं-
 सितुं नंतुं पूजां च कर्तुं सदैव जंजारातिः उद्यद्वाष्पस्नातः द्वाचनानां सहस्रमिव जूयः श्रुतिरसनशिरः
 पाणिपंकेरुहाणां स्पृहयति । यस्मिन्नधि यदधि प्रासादमध्ये इत्यर्थः । विजक्तिसमीपेति सूत्रेणाव्ययी-
 ज्ञावः । जंजारातिः इन्द्रः । निर्गन्धेनायुक्तपितं सहस्रमित्यत्र स्पृहेर्वाच्यंवेति द्वितीया । रसनाशब्दः
 पुंस्त्रीभिर्गः ॥ ७० ॥

भावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर वास करीने रहेला देवाधि-
 देव प्रचुनो त्रण जुवनने पूज्य एवो गुणोनो समूह वारंवार सांभलवाने, तेम-
 ना सौंदर्यनी प्रशंसा करवाने, तेमने नमवाने, अने तेमनी पूजा करवाने उत्प-
 न्न थंयेला प्रेमाश्रुथी न्हाएलो इन्द्र हंमेशां पोताना नेत्रोनी जेम हजार कान,
 जिह्वा, मस्तक अने हस्त कमलोंनी सदा स्पृहा राखे ठे ७०.

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर रहेला श्रीपार्श्वनाथ प्रचुना

कुमारविहार
रशतकम् ॥
॥ ७४ ॥

गुणोने सांजदवाने, तेमना सौंदर्यनी प्रशंसा करवाने, तेमने नमवाने अने ते-
मनी पूजा करवाने इंद्र एटवोबधो उत्सुक बे के, तेने माटे जेम पोताने ह-
जार नेत्रो छे, तेवी रीते हजार कान, हजार जिह्वा, हजार मस्तक अने ह-
जार हाथनी इच्छा करे छे. अर्थात् ते मनमां एवुं धारे बे के, “ जेम मारे
हजार आंखो बे, तेम जो हजार कान, हजार जिभो, हजार मस्तको अने
हजार हाथो होय तो वधारे सारुं. तेनाथी हुं आ पार्श्वनाथ प्रभुना गुणो-
नुं श्रवण, तेमना सौंदर्यनी प्रशंसा अने तेमनी पूजा करी मारा आत्माने कृ-
तार्थ करु. कहेवानो आशय एवो बे के, ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर रहेदी
श्री पार्श्वनाथ प्रभुनी प्रतिमा एवी महिमावंत हती, के जेने माटे इंद्र आ-
वी उत्तम स्पृहा राखतो हतो. ७०

श्राद्धाः पुण्यविधित्सया गुरुजो रोगापहारेच्छया

दक्षाः शिल्पदिदक्षया कुवपुषः सौभाग्यभाग्याशया ।

क्षीणार्था धनकाम्यया रसजुषः संगीतकश्रद्धया

भृत्याः प्राभवलिप्सया तनुभृतो यत्रासते संततम् ॥ ७१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे संततं श्रद्धाः तनुभृतः पुण्यविधित्सया गुरुजो महज्जोगाः
रोगापहारेच्छया दक्षाः शिल्पदिदक्षया कुवपुषः सौभाग्याभाग्याशया क्षीणार्था धनकाम्यया रसजुषः सं-
गीतकश्रद्धया भृत्याः प्राभवलिप्सया आसते तिष्ठन्ति । विधित्सा चिकीर्षा । दिदक्षया दृष्टुमिच्छया । आ-
शया वाञ्छया । धनकाम्यया धनवाञ्छया । रसः श्रृंगारादिः तं जुषन्तीति तज्जुषः किप् संगीतकं नाटकं
तस्य श्रद्धा जावस्तया तनुभृतः सर्वत्र प्रयोज्यं । प्रजोर्जाविः प्राजवं ॥ ७० ॥

जावार्थ—श्रावको पुण्य करवानी इच्छाथी, महारोगीयो रोगोने दूर
करवानी इच्छाथी, चतुर पुरुषो कारीगरी जोवानी इच्छाथी, कुरूपी लोको सौ-
दर्यना जाग्यनी आशाथी, निर्धन पुरुषो जव्यनी कामनाथी, रसिक पुरुषो सं-

गीतनी श्रद्धाथी अने सेवको स्वामीपणुं मेदववानी इच्छाथी जे चैत्यनी अं-
दर हमेशां रह्या करे बे. ७१

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार जणावे बे के, ते चैत्य एटदुंबधुं
उत्तम बे के, घणा लोकोने तेमांथी विविध प्रकारना आनंद मत्ते बे. श्राव-
कोने पुण्य मत्ते बे, रोगीओ पोताना रोगने दूर करी शके बे, चतुर पुरुषो ते-
नी कारीगरी जोड़ खुशी थाय बे, कुरूपी लोको तेनी सेवाथी सौंदर्यने प्राप्त
करी शके बे, निर्धन पुरुषो अव्यनी कामना मेदवी शके बे. रसिक पुरुषोने
त्यां संगीतनो आनंद मत्ते बे अने सेवा वृत्ति करनारा पुरुषो ते चैत्यनी से-
वाथी स्वामिपणानो लाभ प्राप्त करी शके बे. ७१

देवोऽयं कलधौतजः शशिशिलास्तंभा अमी पुत्रिका

सेयं चंचलकंकणा गृहमिदं नाट्यस्य दृश्यावधिः ।
 व्याख्यासंसदियं विराममकरोन्निर्माय यां सूत्रकृत्
 त्रैलोक्याद्भुतमीक्षतां पुनरमुं राजेव चित्रालयं ॥ ७२ ॥
 एतान् पश्यत चीनचीररचितांश्चंद्रोदयान् मौक्तिक-
 प्रालंबः पुनरेष यस्य घटने ब्रह्मापि जिह्मायते ।
 यक्षेन्द्रश्च महाबलः पुनरयं सत्यावपातो नृणां
 यत्रैवं द्रविणाशया विवृणुते स्त्रैणाय देवार्चकः ॥ ७३ ॥

अवचूर्णिः—कलधौतजः अयं देवः अमी शशिशिखास्तंजाः चंचलकंकणा सा इयं पु-
 त्रिका दृश्यावधि नाट्यस्य इदं गृहं यां निर्माय सूत्रकृद् विराममकरोत् सा इयं व्याख्यासंसद् पुनः राजेवामुं
 चित्रालयं एतान् चीनचीररचितान् चन्द्रोदयान् पश्यत यस्य घटने ब्रह्मापि जिह्मायते स एष मौक्तिकप्रा-

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૭૬ ॥

લંબઃ પુનર્યદ્દેષો મહાબલઃ પુનરયં નૃણાં સત્યાવપાતઃ એવં અનેન પ્રકારેણ યત્ર પ્રાસાદે દેવાર્ચકઃ સ્ત્રીણાય સ્ત્રીસમૂહાય હ્રવિણાશયા વિઘ્નુતે વ્યાખ્યાનયતિ । વિરામો નિવૃત્તિઃ । રાજા ચૂપઃ સ ઇવ । ચિત્રાલયં । ચિત્રગૃહં । મૌક્તિકપ્રાલંબઃ મુક્તાહારઃ શ્રીપાર્શ્વસ્પેતિ ગમ્યં । શ્રીહેમાચાર્ય ગુરવઃ તત્ર સત્ત્યાઃ કુમારપાદ્માદયઃ શ્રીમંત્ ઇતિ વ્યાખ્યાસન્ના । સત્યાવપાતઃ સત્યનિશ્ચયઃ ॥ ૭૧—૭૨ ॥ યુગ્મમ્ ।

જાવાર્થ—‘ આ દેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞ સોનાના છે, ’ ‘ આ સ્તંજો ચંદ્રકાંતમણિના છે, ’ ‘ આ પુતલી ચંચલ કંકણવાલી છે, ’ ‘ આ દર્શનીય વસ્તુની અવધિ રૂપ નાટ્યગૃહ છે, ’ ‘ આ વ્યાખ્યાનશાલા છે, કે જેને રચીને સૂત્રધાર (સુથાર) વિરામ પામી ગયો છે. ‘વલી ત્રણ લોકમાં અદ્ભુત એવું આ ચિત્રાલય રાજાની જેમ જુવો, ’ ચીનાઈ વસ્ત્રોના રચેલા આ ચંદરવા વિલોકો, આ મોતીઓના ચંદરવાની ઝુલ કે જેને રચવામાં બ્રહ્મા પણ વક્ર થઈ જાય છે, અને આ મહાબલ નામે યદ્દેષ (પાર્શ્વયદ્ધ) છે કે, જેને દેખી લોકોને તે સત્ય છે,

एवुं ज्ञान थाय ठे. “ आ प्रमाणे जेमां ते पार्श्वनाथ प्रभुनी पूजा करनार
पुरुष स्त्रीओने डव्यनी आशायी वर्णन करी बतावे ठे. ” ७२—७३

विशेषार्थ—ते कुमार विहार चैत्यनी अंदर प्रभुनी पूजा करनार
पुरुष स्त्रीओनी आगळ डव्य लेवानी आशायी वर्णन करे ठे—एटले तेओ-
ने डव्य मळे एवी आशायी स्त्रीओने ते चैत्यना जाग वर्णन करी बतावे ठे.
तेमां प्रभुनी मूर्ति, स्तंभो, पुतळीओ, नाटयगृह, व्याख्यानशाळा चित्रगृह,
चीनाइ वस्त्रना चंदरवा, मोतीओना चंदरवानी झुल, अने महावत्स यक्षेज
(पार्श्वयक्ष) ए वधा पदार्थो बतावे ठे. ७२—७३

आत्मीयं वीक्ष्य कांताप्रतिनिधिसविधे विंवमाक्रीडमानं
तत्कालोद्बुद्धकंपां परपुरुषधिया गात्रयाष्टिं वहंतः ।

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७७ ॥

आध्नंतश्चंचुकांडैरथ नखकुलिशैरत्नाभिक्तीः सचित्रा
बाधंते रक्षकाणां गणमरुणदृशो यत्र नित्यं विहंगाः ॥ ७४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे कांताप्रतिनिधिसविधे आक्रीरुमानं आत्मीयं विवं वीक्ष्य त-
त्कादोद्बुधकंपां गात्रयष्टिं वहंतः अथ पुनः चंचुकांमैः नखकुलिशैः सचित्रा रत्नजिक्तीराध्नंतः अरुण-
दृशो विहंगाः रक्षकाणां गणं बाधंते । कांता विहंग्यः तासां प्रतिनिधिः प्रतिविवं तस्य समीपे आत्मी-
यं प्रतिविवं आक्रीरुमानं विद्वोक्य 'अयं परपुरुष' इति तत्कादोद्बुधः उत्पन्नः कंपो यत्र एवं वि-
धां गात्रयष्टिं वहंतः अतएव रूपा अरुणदृशः अत एव जिक्तीराध्नंतः रक्षकाणां आरक्षकाणां समूहं
बाधंते उच्चाटयंति । नखानां तीक्ष्णत्वेन वज्रोपमानं । चंचुकांमैः चंचुसमूहैः ॥ ७४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर पक्षीओ पोतानी मादाओ-
ना प्रतिविंबनी पासे पोतानुं क्रीमा करतुं प्रतिविंब जोइ परपुरुषनी बुद्धिथी
पोतानी गात्र रूप यष्टिने (लाकरीने) तत्काद्व कंपायमान करता नेत्रोने

રાતા કરતા, અને પોતાની ચંચૂઓથી તથા નખ રૂપ વજ્રોથી તેની ચિત્રસ
હિત રત્નમય દીવાલોપર તામન કરતા તે ચૈત્યના રક્તકોના ગણને હેરાન
કરે છે. ૭૪

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યની રત્નમય દીવાલો-
નું યુક્તિથી વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર એવી સુંદર રત્નમય દીવાલો આ-
વેલી છે કે, જેમાં પક્ષીઓના નરમાદા આવી ક્રીમા કરે છે. નરપક્ષીઓ તે ર-
ત્નમય દીવાલની અંદર પોતાના પ્રતિવિંવને માદાઓની સાથે ક્રીમા કરતાં
જોઈ વીજા નરની શંકા લાવે છે, તેથી તેઓ પોતાના શરીરને કંપાવી અને
ક્રોધથી રાતા નેત્રોકરી ચાંચોથી અને નખોથી તે દીવાલો ઉપર પ્રહાર કરે
છે, આથી તેના રખવાલોને ઘણી હેરાનગતિ જોગવવી પડે છે. ૭૪

अस्ति स्वस्तिप्रशस्तिः शिवपुरसरणिः कर्मणं लोचनानां

तंत्रं मंत्रोऽथ लक्ष्म्या हठहरणविधौ नाथ चैत्यं पृथिव्याम् ।
एवं यस्य स्वरूपं सदसि निशमयन् जंभभेदी सुरेभ्यः
प्रत्यूहव्यूहमंतः कलयति मधुरां तुंबुरोर्गानकेलिम् ॥ ७५ ॥

अवचूर्णिः—हेनाथ स्वस्ति कट्याणानां प्रशस्तिः वर्णपट्टिका शिवपुरस्य सरणिः मार्गः
द्वोचनानां कार्माणं वशीकरणं लक्ष्म्या हठहरणविधौ तंत्रं अथ वार्धे मंत्रः पृथिव्यां चैत्यं प्रासादोऽस्ति
एवं अनेन प्रकारेण सदसि यस्य प्रासादस्य स्वरूपं सुरेभ्यः सुरसकाशात् निशमयन् श्रवन् जंभभेदी इ-
न्द्रः अंतर्मनसि तुंबुरोर्गन्धर्वस्य गानकेलिं प्रत्यूहव्यूहं कलयति जानाति ॥ ७५ ॥

ज्ञावार्थ—‘ हे नाथ, कट्याणानी प्रशस्तिरूप, मोक्ष नगरना मार्ग रूप,
नेत्रोने कामण रूप अने लक्ष्मीने हठथी हरण करवामां तंत्र तथा मंत्र रूप
एवुं एक चैत्य पृथ्वी उपर ठे ’ आ प्रमाणे इन्द्र पोतानी सज्जामां देवताओ-

ની પાસેથી જે કુમારવિહાર ચૈત્યનું સ્વરૂપ સાંજલી ત્યાં ચાલતી તુંબુરુ ગંધર્વ-
ની મધુર ગાયનકલાને પણ તેની અંદર અંતરાયના સમૂહ રૂપ જાણે છે. ૭૫

વિશેષાર્થ—ઈંડ્ર જ્યારે પોતાની સજામાં બેસી તુંબુરુ ગાંધર્વની મધુર
ગાયન કલા સાંજલે છે, તે વખતે દેવતાઓ તેની આગલ કુમારવિહાર ચૈત્ય-
ની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે—“હે સ્વામી, પૃથ્વી ઉપર કુમારવિહાર નામે એ-
ક એવું ચૈત્ય છે કે, તે કલ્યાણની પ્રશસ્તિ (પ્રશંસાપત્ર) રૂપ છે, મોક્ષમાર્ગ-
માં જવાનો માર્ગ છે, નેત્રોનું કામળ છે, અને લક્ષ્મીને વદનાત્કારે હરણ કરવા-
નો મંત્ર તંત્ર છે. ” આ પ્રશંસા સાંજલી ઈંડ્ર ઇંદ્રલોચનો તે સાંજલવાને ઈંતે-
જાર થાય છે કે, તેને પછી તુંબુરુ ગાંધર્વનું મધુર ગાયન તેમાં અંતરાય રૂપ થ-
ઈ પડે છે. ૭૫

तांस्तान् दृश्यावतंसांस्तुहिनगिरिकुबेराद्रिहेमाचलादीन्

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७९ ॥

भूयो भूयोऽवलोक्य प्रशममुपययौ कौतुकं चेत्तदास्व ।
नोचेत्कांचिद्विभूषां कुरु हृदयहरीं तां व्रजामो धरित्री—
मित्थं स्वां स्वां पुरंध्रीमभिदधति मुहुर्यत्र यात्रासु देवाः ॥ ७६ ॥

अवचूर्णिः—दृश्यावतंसान् दर्शनीयपदार्थेष्ववतंसान् मुकुटसमान् तान् तान् तुहिनगिरि
कुबेराजिहेमाचलादीन् नूयो नूयः पुनः पुनरवलोक्य चेद्यदि कौतुकं प्रशमं उपययौ तदा आस्व नोचेत्
कांचित् हृदयहरीं विभूषां कुरु तां धरित्रीं व्रजामः इत्थं अनेन प्रकारेण यत्र प्रासादे यात्रासु देवाः स्वां
स्वां पुरंध्रीं प्रति मुहुर्वारंवार अजिदधति कथयंति । तुहिनगिरिः हिमाजिः । कुबेराजिः कैलाशः । हे-
माचलो मेरुः ॥ ७६ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर यात्राने विषे देवताओ पोतपोतानी स्त्रीने वारं-
वार आ प्रमाणे कहे ठे—दर्शनीय पदार्थोंमां मुगट रूप एवा ते ते तुहिनगिरि,
कुबेराजि अने हेमाचल वगेरेने वारंवार जोड्ने जो तारुं कौतुक शांत थयुं होय तो

अहिं देवलोकांज वेशी रहो अथवा जो न थयुं होय तो कोइ हृदयने ह-
रनार आजूषण करो आपणे ते चैत्यनी जूमिमां जइए. ७६

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकारे देवजूमिमां पण ते कुमारविहार
चैत्यनी यात्रानुं माहात्म्य दर्शवेलुं ठे. देवजूमिमां देवताओ पोतानी स्त्रीओ-
ने कहे ठे के. ' जो हिमालय, कैलास अने मेरु पर्वत वगैरे पर्वतोने वारंवार
जोइ तमारुं कौतुक शांत थयुं होयतो आ देवजूमिमां वेशी रहो, नहींतो
कोइ मनोहर आ जूषण धारण करी ते मर्त्य लोकमां आवेला ते कुमारवि-
हार चैत्यनी यात्रा करवाने आपणे जइए, अर्थात् ते एटलुं वधुं जोवा लायक
ठे के, तमने कौतुक उत्पन्न थयाविना रहेशे नहीं. जे दर्शनीय पदार्थो तमे
स्वर्गमां जोवो ठो, तेनाथी ते अधिक दर्शनीय ठे. ७६

यस्यालोकादशेषाद्भुतसलिलनिधेरुग्रमाहात्म्यतो वा

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ८० ॥

नासौ प्राणी न योऽभूत्प्रमदपरमना भूर्भुवःस्वस्त्रयेऽस्मिन् ।

शेषे पार्श्वस्य पार्श्वं सततमधिगते भूतधात्रीमधस्ता-

देकः शश्वदधानो मनसि यदि परं दुःस्थितः कूर्मराजः ॥७७॥

अवचूर्णिः—अशेषाद्भुतसद्विद्वनिधेः यस्य प्रासादस्य आलोकात् वा अथवा उग्रमा-
हात्म्यतः अस्मिन् चूर्जुवःस्वस्त्रये प्राणी नास्ति यः प्रमदपरमना न अचूत् परं केवलं पार्श्वस्य पार्श्वनाथ-
स्य पार्श्वं समीपं सततं निरंतरं अधिगते प्राप्ते शेषे सति भूतधात्रीं पृथ्वीं अधस्तात् निरंतरं दधानः एकः
कूर्मराजः मनसि यदि दुःस्थितः अस्ति । अद्भुतानि आश्चर्याणि तेषां सद्विद्वनिधिः समुद्रः । प्रम-
देन हर्षेण परं प्रकृष्टं मनो यस्य प्राणिनः ॥ ७७ ॥

जावार्थ—समग्र अद्भुतोना समुद्ररूप एवा जे चैत्यना जोवाथी अ-
थवा तेना मोटा माहात्म्यथी आ त्रणे लोकमां एवो कोइ प्राणी न हतो के,
जेनुं मन ते जोइ हर्षित थयुं न होय. परंतु ते चैत्यमां रहेला श्रीपार्श्वनाथ

પ્રજ્ઞુની પાસે સતત શેષનાગ રહેતો, તેથી આ પૃથ્વી નીચે તેને સતત ધારણ કરી રહેલો કૂર્મરાજ (કાચબો) એકજ જો પોતાના મનમાં ડુઃખી રહેતો હોય તો વચ્ચે સંજ્ઞે બે. ૭૭

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ તે ચૈત્ય અને તેની અંદર બિરાજમાન થયેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુનો અદ્ભુત મહિમા દર્શાવ્યો છે. તે ચૈત્ય એવા અદ્ભુતનો મહાસાગર હતું, કે તેને જોનાર દરેક માણસ હૃદયમાં અતિ આનંદ પામ્યા વિના રહેતો નહીં. તેમાં કવિ એક કલ્પના કરે છે કે, દરેક માણસ તે ચૈત્યને જોઈ આનંદ પામતો પણ વચ્ચે દ્વૈતિકતામાં કહેવા પ્રમાણે આ પૃથ્વી નીચે રહેલો કૂર્મ એક નાલુશ થતો હશે કારણ કે, પૃથ્વીને ધારણ કરવામાં સાથે રહેનાર શેષનાગને શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુએ પોતાની પાસે રાખ્યો છે, તે વાત પૃથ્વીને એકલા ધારણ કરી રહેલા કાચબાથી સહન થઈ શકતી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ७१ ॥

नहीं होय. श्रीपार्श्वनाथ प्रचुना मस्तकपर शेषनाग (धरणेंद्र) ठत्र करी
रहे ठे, ए वात सर्वने विदित ठे. ते उपर कविनी आ कटपना ठे. ७७

यत्र स्नात्रस्य मंत्रैस्त्रिजगदसुमतां क्षोभयंत्रैकमित्रै-

र्विभ्रत्प्रेखामकांडे विविधमणिमयं भद्रपीठं निरीक्ष्य ।

आयुःसीमाभिशंकी मनसि स भगवान् पाककांतालकश्री-

कीनाशः शेखरस्थैर्विकसितकुसुमैर्लभ्यते स्वास्थ्यमिन्द्रः ॥ ७८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे त्रिजगदसुमतां क्षोभयंत्रैकमित्रैः स्नात्रस्य मंत्रैः अकांढे अपस्तावे प्रे-
खां बिभ्रत् धरत् विविधमणिमयं नद्रपीठं सिंहासनं निरीक्ष्य पाककांतालकश्रीकीनाशः स जगवान् इं-
द्रः मनसि आयुःसीमाभिशंकी शेखरस्थैः विकसितकुसुमैः स्वास्थ्यं लभ्यते प्राप्यते । पाको दैत्यः त-
स्य कांता कलत्रं तस्या अलकश्रीः वेणी तस्यां कीनाशः यमः । स्वास्थ्यं मनः समाधिं । विकसित-
कुसुमैः कर्तृभिः ॥ ७८ ॥

જાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર ત્રણ જગતના પ્રાણીઓને ઢોળ કરવામાં યંત્રના જેવા સ્નાત્રના મંત્રોથી અવસર વગર અકસ્માત્ કંપને ધારણ કરતા પોતાના વિવિધમણિના સિંહાસનને જોઈ પાક નામના દૈત્યની સ્ત્રીની કેશવેળીને નાશ કરવામાં યમરાજ જેવો જગવાન્ ઇંદ્ર પોતાના આયુષ્યનો ઢેમો આવવાની શંકા કરે છે, પણ પોતાના મુગટ ઉપર રહેલા વિકાશી પુષ્પોથી તે સ્વસ્થતાને પામે છે. ૭૮

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યમાં કવિએ કુમારવિહાર ચૈત્યમાં થતા લ્હાત્રોત્સવનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. જ્યારે તે ચૈત્યમાં રહેલા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞુને લ્હાત્ર કરવામાં આવે છે અને તે વખતે તેના મંત્રો ઉચ્ચારવામાં આવે છે, તે વખતે તેની અસરથી ઇંદ્રનું સિંહાસન કંપાયમાન થાય છે—‘એટલે ઇંદ્રને શંકા પડે છે કે, ‘શું મારા આયુષ્યનો અંત આવ્યો?’ આથી તે પોતાના મુગટ ઉપર

કુમારવિહારશતકમ્ ॥
॥ ૫૨ ॥

રહેલા પુષ્પોનું અવલોકન કરે છે, તે વચ્ચે પુષ્પોને વિકાસિત જોઈ તેના મનમાં ધીરજ આવે છે કે, મારા આયુષ્યનો અંત આવ્યો નથી પણ સ્નાત્ર મંત્રોના પ્રજાવથી આસન કંપ થયો છે. કારણ કે, જો ઇંદ્રનો અંતસમય આવવાનો હોય તો તેના મુગટ પરના પુષ્પો કરમાઈ જાય છે. અહિં ઇંદ્રને એવું વિશેષણ આપ્યું છે કે, પાક નામના દૈત્યની સ્ત્રીની કેશવેણીનો તે યમરાજ છે. એટલે લૌકિકમાં એવી કથા છે કે, ઇંદ્રે પાક નામના દૈત્યને માર્યો હતો, અને તે દૈત્યના મરણથી તેની સ્ત્રીનું કેશવેણીનું સૌજાગ્ય નાશ પામ્યું હતું. વિધવા સ્ત્રીને કેશવેષ ધારણ કરવો અનુચિત છે. ૭૮

ભ્રાતઃ કાલં કિયંતં ત્વમપિ વહ મહીભારમાગત્ય દૃશ્યાં
દૃષ્ટ્વા ચૈત્યસ્ય લક્ષ્મીમહમપિ સફલં જન્મ કિંચિત્કરોમિ ।

एवं शेषस्य याञ्चां विरचयितुमनाः प्राहिणोत्कूर्मराजः

यत्र स्वांतःपुरस्त्रीर्जिनसविधभृतां पुत्रिकाणां मिषेण ॥ ७९ ॥

अवचूर्णिः—हेत्रातः अत्र पृथिव्यां पातालरूपायां आगत्य किंयंतं कालं त्वमपि मही-
चारं वह । दृश्यां दर्शनयोग्यां चैत्यज्ञद्धर्मीं दृष्ट्वा अहमपि जन्म किञ्चित् सफलं करोमि । एवं अनेन प्र-
कारेण यत्र प्रासादे शेषस्य याञ्चां विरचयितुमनाः कूर्मराजः जिनसविधभृतां पुत्रिकाणां बलेन स्वांतःपु-
रस्त्रीः प्राहिणोत् । विरचयितुं मनो यस्यासौ विरचयितुमनाः । ‘तुमश्चमनःकामे’ इति सूत्रेण तुमो
मूढोपः ॥ ७९ ॥

नावार्थ—“हे जाइ, आ पातालनी पृथ्वीमां आवी तुं केटलोक व-
खत आ पृथ्वीना चारने वहन कर. हुं पण ते कुमारविहार चैत्यनी दर्शनीय
दक्षिणीने जोइ मारा जन्मने कांश्क सफल करुं,” आ प्रमाणेनी शेषनागने
विनंति करवानी इच्छवाला कूर्मराजे (काचबाए) जे प्रासादमां जगवंतनी

પાસે રહેલી પુતલીઓને બાને પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને મોકલી હોય, તેમ
દેખાય છે. ૭૯

વિશેષાર્થ—આ પૃથ્વી નીચે શેષનાગ અને કૂર્મ રહે છે. એવી દ્વૌકિક
વાર્તા છે, તે ઉપર કવિ આલંકારિક જાણામાં કહે છે કે, કુમારવિહાર ચૈત્યની
શોજા જોવાની કૂર્મને ઇચ્છા થઈ એટલે તેણે તે ચૈત્યમાં ફટારૂપે રહેલા શેષ-
નાગને પ્રાર્થના કરી કે, ‘હે જાણ, તું પૃથ્વીનો જાર વહન કર એટલે હું કુમા-
રવિહાર ચૈત્યની શોજા જોઈ મારા જન્મને સફલ કરું. આવી માગણી કરવા-
ને કાચબાએ પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને પ્રેરણા કરી. તે સ્ત્રીઓ પ્રજ્ઞુની પાસે
રહેલી પુતલીઓને બહાને આવેલી છે. એમ ગ્રંથકાર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. તે ઉપર-
થી તે ચૈત્યની અદ્ભુત શોજા છે, એવો ધ્વનિ થાય છે. અને ત્યાં રહેલી પુત-
તલીઓ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓના જેવી દેખાય છે, એમ પણ સૂચવ્યું છે. ૭૯

अन्योन्यस्य प्रणोदप्रलुलितवसनाकल्पमाल्यांगरागः
साबाधं यस्य सर्वो विचरति विपुलायामवत्यां पृथिव्याम् ।
अन्यस्त्रीगात्रयष्टिप्रणयभयवशाद्दूरतस्त्यक्तमार्गाः
श्राद्धैर्लोकैरबाधं कुवलयनयनाः केवलं संचरन्ति ॥ ८० ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य विपुलायामवत्यां पृथिव्यां अन्योन्यस्य प्रणोदप्रलुलितवस-
नाकल्पमाल्यांगरागः सर्वो जनः साबाधं संचरति श्राद्धैः लोकेरन्यस्त्रीगात्रयष्टिप्रणयभयवशात् दूरतस्त्यक्तमार्गाः
केवलं परं कुवलयनयनाः अबाधं यथास्यात्तथा संचरन्ति । परस्त्रीगात्रस्य प्रणयः श्लेषस्तस्य जयं तस्य व-
शोऽधीनता तस्मात् अन्योन्यस्य परस्परं प्रणोदः संघट्टः तेन प्रलुलितानि जघ्रानि यानि वसनानि व-
स्त्राणि आकट्पा आजरणानि माद्वयं स्रक् अंगरागो विद्वेषनं यस्य सः । अथवा अद्वयांगरागो जन-
विशेषणं अन्योन्यस्येति क्रियाविशेषणं ॥ ८० ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी विशाल विस्तारवादी पृथ्वी उपर

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ८४ ॥

परस्पर संघट्ठी जेमना वस्त्रो, आनूषणो, माद्वो अने अंगराग घसाइ ग-
या ठे एवा सर्व पुरुषो ज्मीनी पीमाथी संचरे ठे अने श्रावक पुरुषोए परस्त्री-
ना शरीरने स्पर्श थवाना जयथी जेमने मार्ग आपेदो ठे, एवी स्त्रीओ फकत
ज्मीनी पीमा वगर संचरे ठे. ८०

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार ते चैत्यमां आवता स्त्री पुरुषोनी
केवी ज्मीन थाय ठे, ए वात दर्शावे छे. ते चैत्यमां पुरुष वर्गने भारे मुशीबत
पमती हती. तेमनी परस्पर एटलीबधी ज्मीन थती हती के, जेने लीधे तेमना
वस्त्रो, आनूषणो, माद्वो अने अंगराग चष्ट थइ जता हता. मात्र स्त्री
वर्गनेज ते ज्मीनी पीडा नमती नहती, कारण के, परस्त्रीना शरीरना स्पर्श-
थी जयपामी पुरुषो तेमने रस्तो करी आपता हता. आ उपरथी ते स्थले
स्वदारसंतोष व्रत वाद्वो घणां पवित्र श्रावको आवता, ए वात पण सू-

चवेद्री ठे. ८०

नैर्मल्यश्रीप्रभावप्रहसितवियतां चंद्रकांतोत्तरंग—

प्रांतानां संगमेन कचिदपि नितरामेकदा भग्नमौलिः ।

आकाशेऽपि प्रहारप्रतिभयतरलः कोपि यत्रोर्ध्वबाहुः

सोष्णीषः कोपि कश्चिद्विचरति सुचिरं वामनीकृत्य नेत्रम् ॥८१॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे नैर्मल्यश्रीप्रभावप्रहसितवियतां चंद्रकांतोत्तरंगप्रांतानां संगमेन श्लेषणेन कचिदपि नितरां एकदा भग्नमौलिः कोऽपि आकाशेऽपि प्रहारप्रतिभयतरलः ऊर्ध्वबाहुः कोपि सोष्णीषः कश्चित् नेत्रं वामनीकृत्य सुचिरं शनैः शनैः विचरति । सोष्णीषः साटोपः । नैर्मल्यस्य श्रीः तथा प्रहसितानि विप्यंति आकाशानि यैस्तेषां द्वारि ऊर्ध्वदारूणां उत्तरंगाणाम् ॥ ८१ ॥

भावार्थ—जे चैत्यनी अंदर निर्मलताना प्रभावश्री जेमणे आकाशने पण हसीकाढ्या छे एवा चंद्रकातमणीना द्वार उपरना उजांओनी साथे कोइ ए-

કવાર વ્યાંક અથમાવાથી જેના મસ્તકમાં વાગેલું છે, એવો કોઈ પુરુષ આ-
કાશમાં પણ જાયથી ચપલ થઈ જંચા હાથ કરી ચાલે છે, કોઈ માથે
પાઘની કે ટોપ રાખે છે અને કોઈ આંખોને વાંકી કરી હલવે હલવે
ચાલે છે. ૫૧

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યમાં આકાશથી પણ વધારે નિર્મલ એવા ચંદ્રકાં-
ત મણિમય દ્વારની ઉપર તે મણિના ઢાંચાં છે. તેની નીચે ચાલતાં કોઈ મા-
ણસનું કોઈવાર મસ્તક અથમાયું અને તેથી તેને ઇજા થઈ પડેલી, તે મા-
ણસ પ્રસાર થાય છે, ત્યારે આકાશ હોય તોપણ વાગવાના જાયથી જંચા હા-
થ કરી ચાલે છે. કોઈ તેવાજ જાયથી માથે ટોપી રાખે છે અને કોઈ ‘ રાખે-
ને વાગશે ’ એવી ધાસ્તીથી આંખો વાંકી કરી હલવે હલવે ચાલે છે. આ
શ્લોકમાં કવિએ સ્વજ્ઞાવોક્તિ અલંકાર દર્શાવ્યો છે. અને ચૈત્યના ચંદ્ર-

कांतमणिना छारनी निर्मळता दर्शावी ठे के जे निर्मळता आकाशथी पण
वधारे ठे. ८१

अन्योन्याश्लेषिवक्षःस्थलनिविडहतित्रुद्यदुत्कृष्टमुक्ता—

प्रालंबभ्रष्टरोचिःस्फुटमणिपटलीशर्करादंतुरायां ।

यद्भूमौ पादवेधव्यसनपरिचयादुल्लसंतो व्रजंतः

कुर्वतीवांगभाजः प्रतिपदपतनं तांडवाडंबराणि ॥ ८२ ॥

अवचूर्णिः—अन्योन्याश्लेषिवक्षःस्थलनिविडहतित्रुद्यदुत्कृष्टमुक्ताप्रालंबभ्रष्टरोचिःस्फुटम-
णिपटलीशर्करादंतुरायां यद्भूमौ पादवेधव्यसनपरिचयात् प्रतिपदपतनं यथा स्यात्तथा उल्लसंतः व्रजंतः अं-
गभाजः प्राणिनः तांस्वाडंबराणि कुर्वति इव । शर्कराः कर्करास्तैः दंतुरायां विपमायां । तांस्वं नाय्यं ।
मुक्ताप्रालंबो मुक्ताहारः । प्रतिपदपतनं पादपतनं ॥ ८२ ॥

ज्ञावार्थ—परस्पर जीसाता वक्षस्थलना घाटा प्रहारथी तुटीजता

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૬ ॥

મોટા મોતીઓના હારોમાંથી પળીગયેલા અને કાંતિથી સ્પષ્ટ દેખાતા મણિ-
ઓના સમૂહના કાંકરાથી કાંકરીયાળી થયેલી જે ચૈત્યની જૂમિને વિષે પગને
વીંધાવાના દુઃખના પરિચયથી જીવતા ચાલતા એવા લોકો પગલે પગલે પળી
જાણે નૃત્યના આમંબર કરતા હોય તેવા દેખાય છે. ૫૨

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યના દર્શનાદિકમાં લોકોની ઇટલી-
વધી જીન થાય છે કે, તે લોકોની ઘાતીઓ અથવાવાથી ધારણ કરેલા મો-
તીઓના હારોમાંથી જમેલા મણિઓ પડી જાય છે અને તેથી ત્યાંની જૂમિ
કાંકરીઓથી થતાં તે ઉપર ચાલતા લોકોના પગ વીંધાય છે અને હંમેશાની
તે પીમાના પરિચયથી તે લોકો જીવતા ચાલે છે, ઇટલે જાણે તેઓ નૃત્ય
કરી નાટક કરતા હોય તેવા દેખાય છે. આ ઉપરથી ગ્રંથકારે ચૈત્યના ઉત્સ-
વોનું દર્શન તથા માહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે. ૫૩

मध्यं वा मंडपो वा बहिरजिरमथो नाट्यलीलागृहं वा
यत्र स्थानं न किञ्चित्प्रसभमसुमतां यत्र रुद्धं सहस्रैः ।

तीव्रांशुग्राववेदीतलमनलकणव्रातसंपातदुस्थै-

दूरस्थैर्वीक्ष्यमाणं पुनरहनि जनैः शून्यपार्श्वं सदैव ॥ ८३ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे मध्यं वा अथवा मंडपः अथवा बहिरजिरं वा अथवा नाट्य-
लीलागृहं तत् किञ्चित् स्थानं नास्ति यत् प्रसन्नं हठात् असुमतां सहस्रैः निरुद्धं व्याप्तं न । पुनः अह-
नि दिने सदैव अनलकणव्रातसंपातदुःस्थितैः दुःस्थितैः दूरस्थैः जनैः वीक्ष्यमाणं तीव्रांशुग्राववेदीतलं
शून्यपार्श्वं अस्तीत्यध्याहार्यं । तीव्रांशुः सूर्यः तस्य ग्रावाणः ॥ ८३ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनो मध्य ज्ञाग, मंडप, बाहेरनुं आंग-
णुं अने नाट्य लीलागृहं घर—के कोइ बीजुं एवुं स्थान न हतुं के जे हजारो
मनुष्योए हठथी रोकेहुं न होय ? अर्थात् तेना बधा स्थानो माणसोथी

जरपूर हता. मात्र सूर्यकांतमणिनी वेदीनुं तद्वीयुं के जे दिवसना जागमां ते-
मांथी नीकद्वता अग्निना तणखाना समूह पम्वाथी दुःखी थइ दूर रहेला
दोकोए जोयेबुं होवाथी सदाकाद शून्य रहेबुं हतुं. ८३

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर हजारो माणसो पूजन अने द-
र्शन करवाने आवता हता के, जेथी करीने तेनो मध्य जाग, मंरुप, बाहेरना
आंगणां, अने नाट्यगृह वगेरे बधां स्थानो तेओनाथी जरपूर थइ जतां ह-
तां. कोइ पण तेनुं स्थान माणस वगरनुं न हतुं, पण एक सूर्यकांतमणिनुं
रचेबुं वेदीनुं तद्वीयुं फकत शून्य देखातुं हतुं. कारणके, दिवसना जागमां
सूर्यना तेजथी ते तद्वीयामांथी अग्निना तणखा नीकद्वता, एटले दाऊवाना
जयथी दोको तेनाथी दूर रहेता हता. आ उपरथी ते चैत्यमां कोइ स्थाने
सूर्यकांतमणि पण जमेला हता, एम दर्शाव्युं बे. ८३

गंधारग्रामगीतध्वनिभिरविरतं यत्र तारं स्पृशद्भिः
 श्रद्धाव्यस्तव्यवस्थैरहमहमिकया मंगलोल्लूखलघोषैः ।
 ध्वस्तेऽन्योन्यं विशेषे श्रुतिसदसि सुधावर्षिणि व्यर्थयंत्यः
 किंनर्यो देवताभ्यः सततगुरुरुषो देवताः किंनरीभ्यः ॥ ८४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे अविरतं निरंतरं तारं स्पृशद्भिः गंधारग्रामगीतध्वनिभिः अह-
 महमिकया श्रद्धाव्यस्तव्यवस्थैः मंगलोल्लूखलघोषैः सुधावर्षिणि श्रुतिसदसि अन्योन्यं विशेषे ध्वस्ते सति
 सततगुरुरूपः किंनर्यः देवतान्यः किंनरीभ्यः सततगुरुरूपः देवताः व्यर्थयंत्यः संति । तारं स्वरविशेषं ।
 गंधारग्रामौ रागौ । श्रद्धया वासनया व्यस्ता क्षिप्ता व्यवस्था क्रमो यैः । अहंपूर्वं अहंपूर्वमिति अहम-
 हमिका । उल्लूखो मंगलध्वनिः ॥ ८४ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर किंनरीओना तार ध्वनिने
 स्पर्श करनारा गंधार ग्राम रागना अवाजोथी ' हुं प्हेली हुं प्हेली ' एम

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ८८ ॥

चरुसाचडसीथी' वासनावने क्रमने तोमी थता एवा देवीओना मंगल घोषथी
अमृतने वर्षावनारा श्रुति—श्रवणगृहमां परस्पर एकबीजाना उंचा गायननी
तफावत उमी जवाथी किंनरनी स्त्रीओ देवीओ उपर भारे रोष करी तेमना
गायनने व्यर्थ करती हती अने देवीओ किंनरनी स्त्रीओ उपर नारे रोष करी
तेमना गायनने व्यर्थ करती हती. ८४

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर आवेला संगीतगृहमां किंन-
रनी स्त्रीओ गीतध्वनि अने देवीओ मंगलध्वनि करवा आवे बे. ते वखते
तेमनी वच्चे ' हुं प्हेली गाजं, हुं प्हेली गाजं ' एवी चरुसाचरुसी थवाथी ते-
ओ परस्पर एटलावधा ध्वनिओ करे बे के, तेमनी वच्चे रागनी उच्चतानो त-
फावत जणातो नथी, तेथी किंनरनी स्त्रीओ देवीओ तरफ मोटो रोष करी
तेमना मंगलगीतने व्यर्थ करे बे अने देवीओ किंनरनी स्त्रीओनीपर रोष

કરી તેમના સંગીતને વ્યર્થ કરે હે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યમાં કિંનરની સ્ત્રી-
ઓ અને દેવીઓના નિત્યે ઝંચા સંગીત તથા મંગલધ્વનિઓ થાય હે, એમ
દર્શાવ્યું હે. ૮૪

અરમાનસ્તીવ્રરશ્મેર્ધનતુહિનભરં સંહરંતઃ સહસ્યે
કુર્વંતો યત્ર ધૂપજ્વલનમુપરતક્લેશમુચ્ચૈઃ પ્રશસ્યાઃ ।

દ્વેષાશ્ચ ચ્છિદ્રયંતઃ શિશ્વિકણનિકરૈશ્ચીનચીરાવચૂલાન્
શૈલૂષાણાં કથંચિજ્જનજનિતમુદં વિક્ષિપંતશ્ચ રંગં ॥ ૮૫ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર પ્રાસાદે સહસ્યે પૌપમાસિ ધનતુહિનનરં સંહરંતઃ ઉપરતક્લેશં યથા સ્યા-
તથા ધૂપજ્વલનં યુચ્ચૈઃ કુર્વંતઃ । પ્રશસ્યાઃ તીવ્રરશ્મેઃ અરમાનઃ ચપુનઃ શિશ્વિકણનિકરૈઃ શૈલૂષાણાં ચી-
નચીરાણાં અવચૂલાન્ ઝિદ્રયંતઃ ચપુનઃ કથંચિજ્જનજનિતમુદં રંગં વિક્ષિપંતઃ દ્રેષ્યાઃ સંતીત્યધ્યાહારઃ
। શૈલૂષાઃ નદા ઇતિ નરતનાઢ્યાચાર્યઃ । ચીનચીરં વિદેશીયવસ્ત્રં તસ્ય ચૂલાશ્ચરણાઃ તેપાં અવચૂલાઃ

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૫૯ ॥

પ્રદેશાઃ તાન્ । દેષ્યા દ્વિષ્ટાઃ એતાવતા યત્ર પ્રાસાદે મિત્રાણિ દુર્જનાશ્ચ સંતિ ॥ ૫૯ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જે કુમારવિહાર ચૈત્યમાં પોષમાસની અંદર સૂર્યકાંતમણિ-
ઓ બરફના સમૂહને તોમી ક્લેશને સમાવાને ધૂપને ઊંચે પ્રકારે પ્રજ્વલિત
કરે છે, તેથી તે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય થાય છે અને તેજ પાઠા પોતાનામાંથી
નીકલ્લતા અગ્નિના તણાવાના સમૂહથી નટ લોકોના ચીનાઈ વસ્ત્રોના ઢેડાને
દઝામી બિડવાલા કરવાથી લોકોને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરાવી રંગઝૂમિમાં વિદ્લે-
પ કરે છે, તેથી તે દેષ કરવા લાયક થાય છે. ૫૫

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર આવેલા સૂર્યકાંતમણિઓ
પોષ માસમાં કેવા બને છે ? તે વિશે ગ્રંથકાર ચમત્કારી રીતે વર્ણન આપે છે.
તે સૂર્યકાંતમણિઓ ત્યાં મિત્ર અને શત્રુ—બંનેનું કામ કરે છે. જ્યારે તે બરફ-
ને તોડી, શીતના વલ્લેશને શમાવવાને ધૂપ પ્રજ્વલિત કરે છે, ત્યારે તે મિત્ર-

ના જેવું કામ કરે છે. અને જ્યારે તેમનામાંથી અગ્નિના તણાવા નીકળવાથી ત્યાં નાટક કરનારા પાત્રોના ઝંચી જાતનાં ચીનાફ વસ્ત્રને દઝાતી કાણાં પામે છે અને તેથી લોકોને હાસ્ય આવે એવી રીતે રંગં જૂમિમાં વિક્ષેપ કરે છે, ત્યારે તેઓ શત્રુના જેવું કામ કરે છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યની અંદર સૂર્યકાત-મણિની અને નાટકની શોજા દર્શાવી છે. ૮૫

गृहीध्वं पारिजातप्रभवसुमनसो मानसीयैः पयोभिः

कुंभानांपूरयध्वं कुरुत करिपतेः कल्पनां किंचिदृश्याम् ।

पौलोमि क्षिप्रमेहि प्रचलत सबला लोकपालाः पुरस्ता-

दित्थं यस्मिन् यियासोरभसविकसिताः स्वर्गनाथस्य वाचाः ॥ ८६ ॥

अवचूर्णिः—पारिजातप्रभवसुमनसः स्त्रीलिंगः गृहीध्वं, मानसीयैः पयोजिः कुंभान् कल-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ए० ॥

शान् आपूरयध्वं, करिपतेरैरावतस्य कांचित् अपूर्वां अग्र्यां प्रधानां कल्पनां रचनां कुरुत, हे पौलोमि
त्वं क्षिप्रं एहि, सबद्धा लोकपाद्मा यूयं पुरस्तात् अग्रे प्रचक्षत इत्थं अनेन प्रकारेण यस्मिन् प्रासादे यि-
यासोः गंतुमिच्छोः स्वर्गनाथस्य इंद्रस्य रत्नसविसकिता वाचाः संति । पौलोमी इंद्राणी । रत्नसा
पूर्वापर्यविचारराहित्येन विकसिता उत्फुट्वाः । वाचाः वचनानि । सुमनस् शब्दः स्त्रीलिंगो बहु-
वचनांतः ॥ ८६ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यमां जवानी इच्छा करता एवा इंद्रनां
वचनो आ प्रमाणे पूर्वापर विचार कर्या वगर प्रगट थाय ते—“ हे देवता-
ओ, पारिजातना पुष्पो ग्रहण करो, मानस सरोवरना जलथी कलशो नरो,
अैरावत हाथीनी उपर कोइ अपूर्व उत्तम रचना करो. हे इंद्राणि, जलदी
चाव. हे लोकपादो, तमे सैन्य सहित आगत चावो. ८६

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकारे ‘ ए चैत्यमां इंद्र पाण पूजा कर-

વાની ઇચ્છાથી તૈયારી કરે છે એમ દર્શાવ્યું છે. અને લોકપાલ અને ઇંડાળી સાથે આવેલો ઇંડ્ર તે ચૈત્યનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્યુની પારિજાતના પુષ્પોથી અને માનસ સરોવરના જલ કલ્પશોથી પૂજા કરવાની ઇચ્છા રાખે છે અને તેને માટે તૈયારી કરે છે. ૫૬

હસ્તોત્સંગોપવિષ્ટસ્ફુટમાણિમુકુટજ્યોતિરુદ્યોતિતાશા—

માત્મીયાં રત્નભિત્તાવધિરજનિ તનું વિંચિતાં વીક્ષ્ય યસ્મિન્ ।

એતૈત ક્ષિપ્રમંતર્ભવનમભિનવઃ કોઽપ્યદૃષ્ટપ્રવિષ્ટઃ

પૂત્કુર્વન્નિત્થમુચ્ચૈઃ ક્લમયાતિ નિકરં પૂજકો યામિકાનામ્ ॥૮૭॥

અવચૂર્ણિઃ—અધિરજનિ રજનીમધ્યે હસ્તોત્સંગોપવિષ્ટસ્ફુટમાણિમુકુટજ્યોતિરુદ્યોતિતાશાં રત્નજિતૌ પ્રતિવિંચિતાં આત્મીયાં તનું વીક્ષ્ય અંતર્જનનં જવનમધ્યે અજિનવઃ કોપિ અદૃષ્ટઃ ક્ષિપ્રં શી-

કુમારવિહાર
રજતકમ્ ॥
॥ ૯૧ ॥

ઘં એત એત આગચ્છત આગચ્છત ઇત્યં અનેન પ્રકારેણ ઉચ્ચૈરતિશયેન પૂર્તુર્વન્ પોકારયન્ પૂજકઃ પૂજા-
કારકઃ યામિકાનાં પ્રાહરિકાણાં નિકરં ક્લમયતિ સ્વેદયતિ । હસ્તયોઃ ઉત્સંગો મધ્યં તત્ર ઉપવિષ્ઠાઃ સ્થા-
પિતાઃ સ્ફુટાઃ પ્રકટાઃ યે મણયઃ તેષાં જ્યોર્તીંપિ કાંતયઃ તાન્નિઃ ઉચ્ચોતિતા આશા યયા તાં ॥ ૮૭ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર રાત્રે પોતાના હાથના મધ્ય જાગે રાખે-
લા પ્રત્યુના સ્પષ્ટ મણિમય મુગટ હાથના મધ્યમાં પૂજારીયોએ દીધેલા તેની
કાંતિઓથી દિશાઓને ઉજ્યોત કરનારી પોતાનો મૂર્તિનું રત્નમય દીવાલની
અંદર પ્રતિવિંવ પડેલું જોઈ તે ચૈત્યનો પૂજારી (ગોઠી) “ ચાલો, ચાલો, આ
જીવનની અંદર કોઈ નવો માણસ (ચોર) ઘાટપ પેરી ગયો છે ” એમ ઝંચે
સ્વરે પોકાર કરી કરી પેહેરાગીરોના સમૂહને કંટાલો આપે છે. ૮૭

વિશેષાર્થ—મંથકારે આ શ્લોકથી જ્ઞાંતિમાન્ અલંકાર દર્શાવી તે
ચૈત્યની મણિમય દીવાલની શોભા વર્ણવી છે. અને તે ચૈત્યના પૂજારી (ગો-

ઠી)ની પણ ઝાંતિ સૂચવેલી છે. ચૈત્યપૂજકના હાથમાં રહેલા પ્રજુના મણિ-
 મય મુગટની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી તે પૂજકની મૂર્તિ દિવા-
 લમાં પડવાથી તેને ‘ કોંઈ બીજો માણસ અંદર પેશી ગયો છે, ’ એવું જાણી
 તે પેહેરેગીરોને પોકાર કરી બોલાવે છે. પેહેરેગીરો આવી તપાસ કરે છે, ત્યાં
 તે વાત ઝાંતિવાદી નીકળે છે. તેવી રીતે ઘણીવાર જ્ઞમથી પૂજારી પેહેરાગી-
 રોને બોલાવ્યા કરે છે અને તેથી તેમને કંટાળો ઊપજાવે છે. ૮૭

શૃંગસ્થેભ્યો હરિભ્યઃ પ્રતિભયવશતઃ કાતરઃ સ્વઃકરેણુ-
 નૈશ્યન્ન દૈત્યાંગનાનાં મુખકમલવનં નેષ્યતે હાસ્યલક્ષ્મીમ્ ।

તસ્માદારોદુમુઞ્ચૈઃશ્રવસિ હયપતૌ સાંપ્રતં સાંપ્રતં વઃ

પૌલોમી શક્રમેવં નિગદતિ ચલિતં યસ્ય યાત્રોત્સવાય ॥૮૮॥

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ९५ ॥

अवचूर्णिः—शृंगस्थेज्यः हरिज्यः प्रतिजयवशतः कातरो नश्यन् स्वःकरेणः ऐरावतग-
जः दैत्यांगनानां मुखकमलवनं हास्यद्वद्ध्मीं नेष्यते प्रापयिष्यते तस्मात्कारणात् वः युष्माकं हयपतौ उच्चैः
श्रवसि आरोढुं चटितुं सांप्रतमिदानीं सांप्रतं युक्तं एवमनेन प्रकारेण पौड्रोमी इंद्राणी यस्य प्रायादस्य या-
त्रोत्सवाय चक्षितं शक्रं प्रति निगदति वदति । प्रतीत्यनुक्तमपि ग्राह्यं । एणीधातुः पाठे धात्वादानींजवि-
ष्यतीति ष्यते गुणे च नेष्यते द्विकर्मकः । उच्चैःश्रवा इंद्रहयः ॥ ८८ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य प्रत्ये चाक्षेप्ता इंद्रने इंद्राणी आ प्र-
माणे कहे ठे—हे स्वामी, ते चैत्यना शिखर उपर प्रतिमा रूप रहेत्ता सिं-
होना जयथी तमारो ऐरावत गजेन्द्र दैत्योनी स्त्रीओना मुख रूप कमलोना
वनने हास्यनी शोचाने पमारुशे, तेथी हाद्व तमारे उच्चैः श्रवा नामना अश्वप-
तिं उपर चरुवुं योग्य ठे.” ८९

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी यात्रा करवाने तैयार थइ चाक्षता

ઇંદ્રને ઇંદ્રાણી કહે છે કે તમે ઐરાવત હાથી ઉપર ચમીને ત્યાં જશો નહીં,
 કારણ કે, તે ચૈત્યના શિખર ઉપર સિંહની પ્રતિમાઓ છે, તેથી તમારો હા-
 થી જાય પામી જમકીને નાશી જશે, તે જોઈ દૈત્યોની સ્ત્રીઓને તમારું હસવું
 આવશે—અર્થાત્ તેઓ તમારી મજકરી કરશે, માટે તમારે જાચૈઃ શ્રવા ઘો-
 ના ઉપર બેસીને ત્યાં જવું યોગ્ય છે. આ ઉપરથી તે ચૈત્યના શિખર ઉપર
 રચેલા સિંહો પ્રતિમારૂપે છે, તે બતાવે તે સાચા સિંહો હોય તેવા દેખાય છે ;
 એમ ચૈત્યની જાંચી શિલ્પકલા કવિણ દર્શાવી છે. ૮૮

રાકાભર્તુર્મયૂર્લુપચયમધિકં લંભિતે યસ્ય ચંચ—
 ચંદ્રાશ્મસ્તંભભિત્તિપ્રભવનવરુચાં કુદ્દિમે વ્યોમભાજિ ।
 વિશ્રામ્યંતો વિહંગા હિમગિરિશિખરોત્સંગવેદીભ્રમેણ

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ए३ ॥

क्षोणीपीठे निनादैस्तुमुलितवियतो लोलपक्षाः पतन्ति ॥८९॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य राकाजर्तुः पूर्णिमेंदोः मयूखैः किरणैः उपचयं वृद्धिं अधिकं यथास्यात्तथा द्वंजिते प्रापिते व्योमनाजि चंचच्चंद्राश्मस्तंभजित्तिप्रजवनवरुचां कुट्टिमे हिमगिरिशिखरोत्संगवेदीभ्रमेण विश्राम्यन्तः द्वादपक्षाः विहंगाः निनादै रावैः तुमुद्वितवियतः कोदाहद्वितव्योमानः क्षोणीपीठे पतन्ति । चंचच्चंद्राश्मानः चंद्रकांताः तेषां स्तंभा जित्तयः ताज्यः प्रजवा नवीना रुचः तासां । कुट्टिमे वप्त्रचूर्मिके ॥ ८९ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी चद्वकता चंद्रकातमणिना स्तंभो तथा दीवाद्दोमांथी उत्पन्न थती नवीन कांतिओथी आकाशना जागमां थये-
दो जमीननो देखाव पूर्णिमाना चंद्रना किरणोथी अधिक वृद्धिने पामे ठे,
ते उपर पक्षीओ हिमाद्वय पर्वतना शिखरना मध्य जागनी वेदिकाना भ्रम-
थी विश्रांत थवा जाय ठे, तेवामां तेओ शब्दोथी आकाशने गजावतां अने

પાંખોને તરફનાવતાં પૃથ્વી તલ ઉપર પમે છે ૮૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ ઝાંતિમાન અલંકારથી ચૈત્યની ચંદ્ર-
કાંતમણિમય શોજાનું ચમત્કારી વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર ચારે તરફ
ચંદ્રકાંતમણિઓ જમેલા છે ; જ્યારે પૂર્ણચંદ્રનો પ્રકાશ તેની ઉપર પમે છે, તે
વખતે તે મણિઓની કાંતિમાં વધારો થાય છે, તેને લક્ષ્ને આકાશમાં જમી-
નનો દેખાવ થઈ રહે છે. આથી ડુંચે જમતા પક્ષીઓને હિમાલય પર્વતના
શિખરની વેદીની ઝાંતિ થાય છે, તેથી તેઓ તે ઉપર બેસવા જાય છે, તે-
વામાં તેઓ શબ્દોથી આકાશને ગજવતા અને પોતાની પાંખો ફફડાવતા નીં
ચે પૃથ્વી ઉપર પમે છે. ૮૭

પ્રતિરજનિ નિશીથે યત્ર નેત્રૈકલેહ્યાન્

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ए४ ॥

त्रिदशपुरपुरंधीरासकान् दृष्टुकामाः ।

सततमधिवसंत्यो यामिकानां कुटीरे

नगरहरिणनेत्राः प्रेयसः खेदयन्ति ॥ ९० ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे निशीथे मध्यरात्रे प्रतिरजनि नेत्रैकद्वेष्टान् त्रिदशपतिपुरंधीरास-
कान् दृष्टुकामाः यामिकानां कुटीरे तृणौकसि सततं अधिवसंत्यः नगरहरिणनेत्राः प्रेयसो बद्धज्ञान्
खेदयन्ति उच्चाटयन्ति ॥ ए० ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनी अंदर प्रत्येक अर्धरात्रिए नेत्रोथी
नीरखवा द्वायक एवा इंद्रोनी स्त्रीओना रासमाने जोवानी इच्छाथी पेहेरेगी-
रोनी पर्णकुटीमां सतत नीवास करी रहेती नगरनी स्त्रीओ पोताना प्रिय प-
तिओने उचाट करावे ठे. ए०

विशेषार्थ—ते कुमारविहार चैत्यनी अंदर दरेक अर्ध रात्रे इंद्रोनी स्त्री-

ઓ-દેવીઓ રાસના દેવાને આવે છે. તે રાસડા જોવાને માટે નગરની સ્ત્રીઓ
 આવી ત્યાં રહેલા પેહેરાગીરોની ઝુપડીઓમાં વાસ કરે છે, તેમને શોધવાને માટે
 તેમના પતિઓ ઘણાં જાણ કરતાં ચારે તરફ જમ્યા કરે છે. આથી ગ્રંથકારે
 ‘તે પ્રજાવિક ચૈત્યમાં દરરોજ અર્ધ રાત્રે દેવીઓ રાસના દેવાને આવે છે,’
 એમ જણાવ્યું છે. ૯૦

લब्धा साम्राज्यलक्ष्मीं किमपि कलयतोऽहंकृतिं शीतरश्मे-
 रुन्मत्तैः कांतिकाण्डैः स्फटिकजयितया छन्नतां लंभितस्य ।
 वक्त्राण्याशांगनानां कपिशरुचिवशात्स्वग्भिरुत्तंसयद्भिः
 कुंभैर्दंडैश्च हेमः प्रथयति जनता यस्य राकासु सत्ताम् ॥ ९१ ॥

અવચૂર્ણિઃ—સામ્રાજ્યલક્ષ્મીં લબ્ધા કિમપિ અહંકૃતિં અહંકારં કલયતઃ શીતરશ્મેઃ જ-

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૯૫ ॥

ન્મતૈઃ કાંતિકાંઘૈઃ રુચિસમૂહૈઃ સ્ફટિકજયિતયા ઢન્નતાં લંજિતસ્ય યસ્ય પ્રાસાદસ્ય આશાંગનાનાં વક્ત્રાણિ
કપિશરુચિવશાત્ સ્વગ્નિઃ માલ્વાજિઃ ઉત્તંસયદ્ભિઃ નૃષયદ્ભિઃ હેમ્નઃ સુવર્ણસ્ય કુંઢૈઃ ચપુનઃ દંઢૈઃ રાકાસુ સત્તાં
સદ્જ્ઞાવં જનતા કથયતિ । ઢન્નતાં આચ્છાદિતચ્ચં । જનતા જનસમૂહઃ । ઉન્મતૈઃ અસ્ખલિતપ્રચારૈઃ ।
લંજિતસ્ય પ્રાપિતસ્યેતિ વિશેષણમપિ પ્રાસાદસ્ય જ્ઞેયં ॥ ૯૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ—પૂર્ણિમાની રાત્રિઓમાં સામ્રાજ્યની લલ્લમીને પ્રાપ્ત કરી સ્ફ-
ટિક મણિનો જય કરવાથી અહંકારને પામેલા ચંદ્રના ઉન્મત્ત કાંતિના સ-
મૂહે આચ્છાદિત કરેલા જે ચૈત્યની સત્તાને લોકો દિશારૂપી સ્ત્રીઓના મુખો-
ને પીઢી કાંતિને લીધે માલ્વાઓથી વિનૂષિત કરતા એવા સુવર્ણના કલ્પશોથી
અને દંભોથી કહે છે. ૯૧

વિશેષાર્થ—પૂર્ણિમાની રાત્રે ચંદ્ર પૂર્ણ સામ્રાજ્યને પામે છે; અને તે
પોતાની કાંતિથી ચૈત્યના સ્ફટિક મણિને જીતી લે છે, એટલે તેનામાં અહંકાર

उत्પન્ન થાય છે. તેથી તે પોતાના ઉન્મત્ત ઇટલે અસ્વલિતપણે પ્રચાર કરનારા
 કિરણોથી ચૈત્યની દિશાઓના મુખોને ઇટલે અગ્ર જાગોને વ્યાપ્ત કરી ચૈ-
 ત્યને આચ્છાદિત કરી લેશે. તે વચ્ચે ચૈત્ય ઉપર રહેલા સુવર્ણના કદ્દશો
 અને દંતોને જોઈ લોકો ચૈત્યની સત્તાને જાણે છે, ઇટલે ‘ચૈત્ય હૈયાત છે’
 એવું તેમને જ્ઞાન થાય છે. આ ઉપરથી ચૈત્યના સુવર્ણ કદ્દશો અને ધ્વજદંડોની
 શોભા અતિ ઉત્તમ હતી, એમ ગ્રંથકારે દર્શાવી આપ્યું છે. ૯૧

યસ્મિન્ નિત્યં નિશીથે જિનપતિચરણાંભોજપૂજાવિધાન—

શ્રદ્ધાવર્ધિષ્ણુહર્ષાત્ ક્રમલયવિમુખાન્ કુર્વતસ્તાંડવાનિ ।

ગીર્વાણાન્ દૃષ્ટુકામાઃ સવિધસહચરીસંભૃતોત્તાલમાલાન્

પૌરાઃ સ્વર્ણોપચારૈઃ પ્રહરકમનિશં યામિકાનર્થયંતે ॥ ૯૨ ॥

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ६६ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे निशीथे मध्यरात्रे जिनपतिचरणान्जोजपूजाविधानश्रद्धावर्द्धि-
ण्णहर्षात्तांरुवानि नाटकानि कुर्वतः क्रमद्वयविमुखान् सविधसहचरीसंभृतोत्ताद्वमाद्वान् गीर्वाणान् दृष्टु-
कामाः पौराः नागरिकाः स्वर्णोपचारैः यामिकान् प्रहरकं अनिशं अर्थयन्ते याचन्ते । स्वर्णस्य उपचाराः
सत्काराः तैः । क्रमः परिपाटी द्वयोः ध्यानं तयोः विमुखाः । सविधे समीपे याः सहचर्यः सख्यः तान्निः
संनृता नृता उत्ताद्वः फाद्वस्तेषां माद्व आघः ॥ ६७ ॥

ज्ञावार्थ—कुमारविहार चैत्यमां अर्धरात्रे पार्श्वनाथ प्रज्जुना चरण कम-
ळनी पूजा करवानी श्रद्धाथी वृद्धि पामता हर्षने द्दश्ने परिपाटी तथा ध्यान-
थी विमुख थश् नाटक करता, अने पोतानी समीपे रहेली सहचरीओए जेम-
ना ताळना समूहने धारण करेला ठे, एवा देवताओने जोवानी इच्छा रा-
खता नगरजनो पेहेरेगीरोने सुवर्णनो सत्कार करी जोवाना पोहोरनी मागणी
करे ठे. ६८

विशेषार्थ—कुमारविहार चैत्यनी अंदर अर्धरात्रे देवताओ नाटक क-
 रवा आवे छे, ते वखते तेमने पूजा करवानी एटली वधी श्रद्धा वधे ठे के,
 जेना हर्षथी तेओ पूजानी परिपाटी तथा ध्यानथी विमुख थइ नाटक करवा
 मंती जाय ठे, ते वखते तेमनी सहचरी देवीओ तेमने ताल आपे ठे. आ
 देखाव जोवाने नगरना पुरुषोने एटली वधी इच्छा उत्पन्न थाय ठे के जेथी
 तेओ पेहेरागीरोने सुवर्ण डव्यनी झांच आपी तेमनों पेहेरो लेवानी मागणी
 करे ठे. कारणके जो तेओ पेहेरागीरोनुं काम करे तो तेमने दिव्य नाटक जो-
 वानो ब्रान्त मले. ए२

यत्रालेख्यसभासु चित्ररचनासौभाग्यसंपादना-

संरंभः फलमेति शिल्पकृतिनामेकत्र भित्तौ क्वचित् ।

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ए७ ॥

सांमुख्यं भजतां पुनर्मणिशिलाव्यासंगरंगत्विषां
बिंबोल्लासवशेन चित्रघटना भित्त्यंतराणामपि ॥ ९३ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे आद्वेख्यसजासु कचिदेकत्र जितौ शिष्टपकृतिनां चित्ररचना-
सौजाग्यसंपादनासंरंजः फलं एति । पुनः सांमुख्यं नजतां मणिशिलाव्यासंगरंगत्विषां जित्त्यंतराणाम-
पि बिंबोल्लासवशेन चित्रघटना नवेत् । शिष्टं चित्रं तस्मिन्कृतिनश्चतुराः चित्रकरा इत्यर्थः । सांमुख्यं
संमुखत्वं । रत्नशिलानां व्यासंगः संगः तेन रंगत्यःचलत्यः त्विषः कांतयो येषां । जित्त्यंतराणां अन्या-
सां जित्तीनां । अन्या जित्तयो भित्त्यंतराणि ॥ ए३ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर आवेद्वी चित्रशाखाओने विषे कोइ एक
जितनी अंदर चित्रकारोना सौजाग्य संपादननो संरंज फलने प्राप्त करे ठे,
तेनी सन्मुख आवेद्वी बीजी जीतो के जेमनी कांतिओ रत्नमयशिलाओना-
संगने लक्ष्ने चढायमान थयेद्वी ठे, ते पेद्वी जीतना प्रतिबिंबना उद्भासने

લીધે તેમની અંદર પળ તેવાજ ચિત્રની ઘટના થઈ જાય છે. ૧૩

વિશેષાર્થ—ગ્રંથકાર હવે તે ચૈત્યની ચિત્રશાલાનું વર્ણન કરે છે. તે ચૈત્યની અંદર આવેલી ચિત્રશાલાઓમાં કોઈ જીંત ઉપર ચિત્રકારોણ પોતાની કારીગરીથી કોઈ એવાં સુંદર ચિત્રો રચેલાં છે કે જે તેવાં ચિત્રો વીજી જીંતો ઉપર થઈ શક્યાં નથી, પરંતુ રત્નમય શિલાઓના સંગને લક્ષ્ને તેમની કાંતિઓમાં પેલી સુંદર ચિત્રવાલી જીંતનું પ્રતિબિંબ પમે છે, તેથી વીજી જીંતોની અંદર પળ તેવીજ ચિત્રઘટના દેખાય છે. ૧૩

ભેરીભાંકારપૂરપ્રણયમુકુરિતો ઘોરઘોરૈઃ પ્રસર્પન્
ઘંટાટંકારઘોષૈઃ પ્રતિનદિતઘનૈર્લમિતો માંસલત્વમ્ ।
ઉર્વીમાપૂર્ય તૂર્યધ્વનિરનવરતં સ્મારયન્ તાક્ષર્યવક્ષ—

કુમારવિહાર
શતકમ્ ॥
॥ ૬૮ ॥

પ્રાંતાઘાતાંસ્ત્રિસંધ્યં રચયતિ ચકિતં યત્ર પાતાલલોકં ॥ ૯૪ ॥

અવચૂર્ણિઃ—યત્ર પ્રાસાદે જેરીજાંકારપૂરપ્રણયમુકુરિતઃ ધોરધોરૈઃ ઘંટાટંકારઘોષૈઃ પ્રસર્પન્
પ્રવર્ધમાનઃ પ્રતિનદિતઘનૈઃ માંસલત્વં પુષ્ટત્વં લંઝિતઃ પ્રાપિતઃ અનિશં તાદ્ધ્યપદ્મપ્રાંતાઘાતાન્ સ્મારયન્ ઊર્વી
પૃથ્વીં આપૂર્ય પૂરયિત્વા તૂર્યધ્વનિઃ વાદિત્રધ્વનિઃ પાતાલલોકં ત્રિસંધ્યં ચકિતં રચયતિ । જેર્યો વાદ્યવિ-
શેષાઃ તેષાં જાંકારાઃ શબ્દાઃ તેષાં પૂરઃ સમૂહઃ તસ્ય પ્રણયઃ સંશ્લેષઃ તેન મુકુરિતઃ મુકુર આદર્શઃ તદ્વદા-
ચરિતઃ પ્રતિબિંબિત ઇત્યર્થઃ । તાદ્ધ્યો ગરુડઃ । પન્નગાસ્નાદ્દર્પાદ્ભિજ્યતિ ઇતિજાવઃ ॥ ૬૪ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર જેરી નામના વાજાના જાંકાર શબ્દોના
સમૂહના સ્નેહથી દર્પણની જેમ પ્રતિબિંબિત થયેલો અને અતિધોર ઘંટાઓના
ટંકારાના ઘોષથી વૃદ્ધિ પામતો અને પ્રતિધ્વનિઓના રણકારાથી પુષ્ટ થયેલો
વાજિત્રોનો ધ્વનિ પૃથ્વીને પૂરી પાતાલ લોકને—નાગલોકને ગરુડ પક્ષીની પાં-
खોના બેઠાના આઘાતનું સ્મરણ કરાવી જયજીત કરે છે. ૬૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ કુમારવિહાર ચૈત્યના વાજિત્રોની સમૃ-
 દ્ધિ વર્ણવે છે તે ચૈત્યમાં જેરીના જાંકારો તથા ઘંટાઓના ટકોરાઓ એટલા
 વધા થાય છે, કે તેના પ્રતિધ્વનિ સાથે તે ધ્વનિનો અવાજ પૃથ્વીને પુરી પા-
 તાદ્ર સુધી પોહોછે. તે વચ્ચે પાતાલવાસી સર્પોને ગરુડની પાંચોના ઢેરના
 આઘાતનું સ્મરણ થાય છે, એટલે તેઓ જયજીત થઈ જાય છે. સર્પો ગરુડ-
 થી ભયપામે છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. ૯૪

પર્વોન્મીલન્મહિમ્ના ગુરુસરલવપુઃપ્રાંતપીતાંબરેણ
 સ્વર્ણવ્યાસર્પિધામ્ના કૃતસતતપદં કેતુદંડેન મૂર્ધ્નિ ।

અદ્વૈતં દૈવતેષુ પ્રસભમભિદધત્ પાર્શ્વનાથસ્ય દૂરા—

દૂર્ધ્વીભૂતાંગુલીકઃ કર ઇવ યદિહ ક્ષોણિવધ્વા વિભાતિ ॥૯૫॥

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ एए ॥

अवचूर्णिः—इह पत्तेने पर्वोन्मीढन्महिम्ना गुरुसरद्ववपुःप्रांतपीतांवरेण स्वर्णव्यासर्पिधा-
म्ना स्वर्णस्य व्यासर्पि प्रसरणशीढं धाम तेजो यस्य तेन केतुदंमेन मूर्ध्नि कृतसततपदं यच्चैत्यं क्षोणिव-
ध्वाः पार्श्वनाथस्य दैवतेषु अर्धैतं प्रसन्नं यथास्यात्तथा अजिदधत् कथयन् दूरादूर्ध्वीक्षृतांगुलीकः कर इव
विज्ञाति । पर्वसु पौपे श्रीपार्श्वनाथजन्मादिकव्याणकेषु पंचपर्व्या वा उन्मीढन् वर्धमानो महिमा यस्य
अर्धैतं एकत्वं । गुरु महत् सरद्वं दीर्घं यत् वपुः तस्य प्रांताः अवयवाः तैः पीतं लक्षणया व्याप्तं
अंबरं येन ॥ एए ॥

ज्ञावार्थ—पर्वने विषे जेनो महिमा वृद्धि पामेदो बे, मोटा अने सर
द्व एवा शरीरना अवयवोथी जे आकाशने व्याप्त करनारो बे अने जेनुं ते-
ज सुवर्णथी प्रसरी रहेदुं बे एवा ध्वजदंमे जेना शिखर उपर हमेशां स्थान
करेदुं बे एवुं जे कुमारविहार चैत्य “ देवताओमां पार्श्वनाथ अर्द्धितीय बे ”
एम आग्रहथी कहेतो अने जेनी एक आंगुली उंची करेदी छे, अत्रो

પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો હાથ હોય, તેવું દેખાય છે. ૧૫

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્ય ઉપર મોટો ધ્વજદંડ હતો, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. પૌષમાસમાં જ્યારે પાર્શ્વ પ્રતુના જન્મ વગેરે કલ્યાણ ક આવે છે, ત્યારે તે ધ્વજ દંડનો મહોત્સવ થાય છે. અને તે ધ્વજદંડના અવયવો મોટા અને સરલ છે. તેથી તે આકાશમાં વ્યાપી રહેલો છે. વળી તેની ઉપર સુવર્ણ મહેલું હોવાથી તે ઘણો તેજસ્વી દેખાય છે, આવો ધ્વજદંડ જેના શિખર ઉપર છે. એવા તે ચૈત્યને ઉદ્દેશીને કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, એ ધ્વજદંડવાળું ચૈત્ય પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો હાથ છે, તે એક ઊંચી આંગળી કરી લોકોને જણાવે છે કે, સર્વ દેવતાઓમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતુ અદ્વિતીય છે, તેમના જેવો બીજો કોઈ દેવ નથી. લોકોમાં પણ એકની સંખ્યા બતાવાને માટે હાથની એક આંગળી ઊંચી કરવાનો પ્રચાર છે. ૧૫

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०० ॥

पश्यंस्त्यक्तनिमेषमद्भुततमांस्तांस्तान्महीमध्यगान्

भूभागानितरेतरांगघटनादुत्क्षिप्य देहः परैः ।

मर्त्यत्वेऽपि जिनप्रभाववशतः प्राप्तामरत्वः क्षितिं

पद्भ्यां कश्चिदसंस्पृशंस्तत इतो यस्यांगणे भ्राम्यति ॥ ९६ ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य अंगणे त्यक्तनिमेषं यथास्यात्तथा अद्भुततमान् तान् तान्
चूजागान् वहिः पश्यन् इतरेतरांगघटनात् परैः उत्क्षिप्य उत्पादितदेहः पद्भ्यां क्षितिं असंस्पृशन् मर्त्यत्वे-
ऽपि मनुष्यत्वेऽपि जिनप्रभावतः प्राप्तामरत्वः कश्चित्पुरुषः इतस्ततो भ्राम्यति । देवोऽपि चतुरंगुत्वेन जुवं न
स्पृशति विमानादिना उत्पादितदेहः स्यात् एतावता तिष्ठः पतितोऽपि यत्र न माति एवंविधो जनानां
संमर्दो यत्रास्तीति ॥ ९६ ॥

ज्ञावार्थ—कोऽप्यपुरुष ते कुमारविहार चैत्यना आंगणामां बाह्ये रथी
तेना अति अद्भुत भूमिना जागने अनिमेष दृष्टिः जोतो हतो, परस्पर

જીનમાં રહેલા એક વીજાના અંગની ઘટનાથી વીજાઓએ તેના દેહને ઝચકી લીધો એટલે પૃથ્વીને સ્પર્શ કર્યા વગર આમ તેમ જન્મતો હતો, તે જાણે મનુષ્યપણામાં પણ જિન જગવંતના પ્રજાવથી દેવપણાને પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેવો દેખાતો હતો. ૯૬

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી ગ્રંથકારે તે ચૈત્યની અંદર થતી લોકોની જારે જીન દર્શાવી છે. તે ચૈત્યના આંગણામાં કોઈ પુરુષ આવો તેની રમણીય જૂમિના જાગને બાહરે રહી એકો નજરે જોતો હતો, તે લોકની જીડમાં આવતાં તેને વીજાઓએ ઝચકી લીધો હતો, તેથી પૃથ્વીને અમુક્યા વગર આમ તેમ જન્મવા લાગ્યો. તે ઉપર કવિ કૃત્તેજ્ઞા કરે છે કે, શ્રી જિન જગવાન્ના પ્રજાવથી તે પુરુષે જાણે મનુષ્યપણામાં પણ દેવપણું પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેવો તે દેખાતો હતો. દેવતા અનિમેષ દૃષ્ટિએ (મટકું માર્યા શિવાય) જુએ છે, તેમ તે

कुमारविहा-
रशतकम्॥
॥ १०१ ॥

पुरुष चैत्य जूमिना रमणीय जागने तेवी दृष्टिथी जोतो हतो देवता पृथ्वीथी
जंचे चाव्हे ठे, एटव्हे देवताना चरण पृथ्वीने अडकता नथी, तेम ते पुरुष
जीरुने द्रव्हे बीजाओए ऊचकवाथी पृथ्वीने स्पर्श कर्या वगर जमतो हतो.
आ उपरयी कविए एम दर्शाव्युं ठे के, ते चैत्यमां एटव्ही बधी जीरु हती
के, जो तन्नो दाणो पण नाख्यो होय तो ते जमीन उपर पळतो न हतो. ए६

भाग्यप्रागल्भ्यलभ्यां किमपरममरैरप्यसाध्यामवाच्यां

अश्रद्धेयामशेषत्रिजगदभिनुतां यस्य सौंदर्यलक्ष्मीं ।

निध्यायान्नेर्निमेषं पुलकघनवपुर्लोचनानां सहस्रम् ।

स्पष्टं तुष्टाव सृष्टिं क्षितिमधिवसतां मानवानां च शक्रः ॥९७॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य जाग्यप्रागल्भ्यलभ्यां अवाच्यां अश्रद्धेयां अशेषत्रिजगद-

જિનુતાં અપરં કિં અમરૈરપિ અસાધ્યાં નિષ્પાદયિતુમશ્કયાં સૌંદર્યં સૌજાગ્યં તસ્ય લક્ષ્મીં નિર્નિમેષં
 નિર્ધ્યાયન્ પુલ્લક્ષ્મનવપુઃ શક્રઃ સ્પૃષ્ઠં લોચનાનાં સહસ્રં ચ પુનઃ ક્ષિતિં પૃથ્વીં અધિ મધ્યં અધિવસતાં
 માનવાનાં સૃષ્ટિં સર્જનં તુષ્ટાવ સ્તૌતિસ્મ । અવાચ્યાં વક્તુમશ્કયાં અશ્રદ્ધેયાં શ્રદ્ધાતુમયોગ્યાં ॥ ૯૭ ॥

જાવાર્થ—મોટા જાગ્યથી લક્ષ્મી થાય તેવી, વચનથી ન કહી શકાય
 તેવી, શ્રદ્ધા કરવાને અયોગ્ય, સર્વ ત્રણ જગતના લોકોએ સ્તવેલી, વધારે શું
 કહેવું, દેવતાઓથી પણ ન કરી શકાય તેવી જે કુમારવિહાર ચૈત્યના સૌંદર્ય-
 ની લક્ષ્મીને અનિમેષ દૃષ્ટિએ નીરખતો એવો ઇંદ્ર શરીરને રોમાંચિત કરી પો-
 તાના હજાર નેત્રોને અને પૃથ્વીપર રહેનારા મનુષ્યોની સૃષ્ટિને સ્પષ્ટ રીતે
 સ્તવતો હતો. ૯૭

વિશેષાર્થ—કુમારવિહાર ચૈત્યની ઘણાં જાગ્યથી લક્ષ્મી, અનિર્વચનીય,
 અશ્રદ્ધેય અને ત્રણ જગતના લોકોએ સ્તવેલી સૌંદર્ય લક્ષ્મી જોઈ ઇંદ્રના શરી-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०५ ॥

रमां रोमांच थइ जाय ठे अने ते वखते ते पोताना हजार नेत्रोनी अने मा-
नवसृष्टिनी जारे प्रशंसा करे ठे. कारण के, तेना हजार नेत्रो आ चैत्यना
सौंदर्यने जोवामां वधारे उपयोगी थाय. अने आ पृथ्वी उपर वसता लोकोने
पण आ चैत्यना दर्शननो द्वाज मन्ने ठे. आ उपरथी ग्रंथकारे दर्शाव्युं ठे
के, ते चैत्यनी शोभा एटझीबधी उत्तम हती के, जेने जोइ देवताओनो स्वा-
मी इंद्र पण चकित थतो हतो. ए७

यस्य ध्वजान् गणयितुं कनकावलीढान्

ऊर्ध्वं शिरोधिमधिकं पथि कुर्वतीनाम् ।

कुंभाः कुरंगकदशां शिरसः पतंतो

यूनां चिरं विपणिनां जनयंति हास्यम् ॥ १८ ॥

अवचूर्णिः—यस्य प्रासादस्य कनकावलीढान् ध्वजान् गणयितुं संख्यतुं पथि मार्गे अधिकं ऊर्ध्वं शिराधिं कुर्वतीनां कुंगकदशां शिरसः पतंतः कुंजाः विपणिनां दृष्टवणिजां यूनां तरुणानां चिरं चिरकाद्वं हास्यं जनयंति । कनकावलीढान् कनकदंमद्गन्तान् । शिराधिं ग्रीवां शिरसः मस्तकात् । कुंजाः पानीयवदाः ॥ ए७ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यना सुवर्णथी जमेद्वा ध्वजदंमो गणवाने पोतानी मोक वधारे उंची करती एवी नगरनी स्त्रीओना मस्तक उपरथी रस्तामां पमी जता एवा घमाओ वजारना तरुण वेपारीओने हास्य उत्पन्न करता हता. ९७

विशेषार्थ—रस्तामां जल जरी चाढी जतो नगरनी स्त्रीओ ते चैत्यना सुवर्णमय ध्वज दंमोने उंची मोक करी गणती हती, ते वखते वधारे मोक उंची थवाथी तेमना मस्तक उपरथी पाणीना घमाओ पमीजता हता, ते जो-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०३ ॥

इ बजारना जुवान पुरुषो हस्ता हता. आ उपरथी कविए ते चैत्यमां असं-
ख्य सुवर्णना ध्वजदंभो हता, एम दर्शाव्युं ठे. एण

यस्योत्तुंगविटंकलीढवियतः पातुं श्रियं पेशलां

दूरोत्तानितकंधरं निदधतां वद्धानुबंधा दृशः ।

पौराणामनवेक्षणे मिलदुरःसंघट्टवद्धक्रुधा—

मन्योन्यं नृपवर्त्मनि प्रतिकलं कोलाहलं जायते ॥ ९९ ॥

अवचूर्णिः—उत्तुंगविटंकलीढवियतः यस्य प्रासादस्य पेशलां मनाङ्गां श्रियं पातुं दृष्टुं
दूरोत्तानितकंधरं दूरं उत्तानिता ऊर्ध्व कृता कंधरा ग्रीवा यत्र क्रियाविशेष एवेति दूरोत्तानितकंधरं यथास्या-
त्तथा वद्धानुबंधा दृशः निदधतां धरतां मित्रदुरःसंघट्टवद्धक्रुधां पौराणां नागरिकाणां अनवेक्षणेऽनव-
लोकने नृपवर्त्मनि अन्योन्यं परस्परं प्रतिकलं निरंतरं कोलाहलं कलकलं जायते वर्तते । वद्धः अनु-
बंध आदरो याजिस्ताः वद्धानुबंधा इतिङ्ग विशेषणं । कपोतपात्री विटंकः तेन लोढं व्याप्तं वियत् आ-

કાશં યેન તત્ ॥ એ ॥

જ્ઞાવાર્થ—ઝંચા *વિટકંથી આકાંશને વ્યાપ્ત કરી રહેલા જે 'ચૈત્યની સુંદર શોજા જોવાને ઝંચી મોક કરી આદરવાળી દૃષ્ટિઓને ધારણ કરતા નગરના લોકો એક બીજાને ન જોઈ શકવાથી અને પરસ્પર ઢાતીઓના સંઘટ્ટને લઈને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે રાજમાર્ગની અંદર તેમનો કોલાહલ નિરંતર થયા કરે છે. એ

વિશેષાર્થ—જાહેર રસ્તાની અંદર ચાલતા લોકો ઝંચી ડોકે કરી કુમારવિહાર ચૈત્યની શોજાને જોતાં પરસ્પર જોઈ શકતા નથી, તેમ વધી પરસ્પર ઢાતીઓના દવાવાથી તેમને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી લોકોનો

* વિટક શબ્દનો અર્થ છજાં થાય છે, જેની ઉપર પાંચાંઓ વેંમે છે તે. તેનું બીજું નામ 'કોતપાલ્ય' કહેવાય છે.

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०४ ॥

मोटो कोट्टाहल्ल यइ पडे छे. आयी चैत्यनी सुंदर शोजानो उत्कर्ष ग्रंथ-
कारे दर्शाव्यो ठे. एए

दिक्चक्रचुंविभिरुदंशुशशांककांत-

भित्तिवृषां पिहितपीठतले प्रतानैः ।

व्योमस्थमेतदिति बुद्धिरुदेति यत्र

देशांतरादुपयतः सततं जनस्य ॥ १०० ॥

अवचूर्णिः—उदंशुशशांककांतभित्तिवृषां दिक्चक्रचुंविजिः प्रतानैः समूहैः पिहितपी-
ठतले यत्र प्रासादे देशांतरात् उपयतः आगच्छतो जनस्य व्योमस्थमेतत् आकाशस्थं इति बुद्धिः सततमुदे-
ति उत्पद्यते । पिहितं आच्छादितं पीठतलं यमाबंधो यस्य तस्मिन् प्रासादविशेषणं ॥ १०० ॥

ज्ञावार्थ—प्रसरता किरणोवाद्वा चंद्रकांतमणिश्रीनी दीवाश्रीनी कां-

તિઓના દિશાઓના ચક્રને વ્યાપ્ત કરનારા સમૂહ વને જેનું પીઠતણ ઢંકાઈ
ગયેલ છે એવા તે પ્રાસાદને વિષે હંમેશાં દેશાંતરથી આવતા લોકોને “ આ
ચૈત્ય આકાશમાં રહ્યું છે, ’ એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦૦

ત્રિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિએ તે ચૈત્યની વિશ્વમાં વિખ્યાતિ દર્શા-
વી છે. દેશાંતરના ઘણા લોકો તે ચૈત્યની યાત્રા કરવાને આવે છે અને તે અ-
જાણ્યા લોકો જ્યારે તેને પ્રથમ અવલોકે છે, તે વખતે તે ચૈત્યમાં રહેલાં ચં-
દ્રકાંતમણિઓની કાંતિનો પુંજ તેની આસપાસની દિશાઓમાં એટલોવધો
વ્યાપી જાય છે, કે જેથી તે પ્રાસાદનું પીઠતણ ઢંકાઈ જાય છે તેથી તેઓ તે
ચૈત્યને આકાશમાં રહેલું જાણે છે. ૧૦૦

शेषाहेः शितयः फणामणिभुवः शोणा जिनांगोद्भवाः ।

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०५ ॥

श्वेताः कांचनकल्पितांगदरुहः पीताः प्रभाराशयः ।
नित्यान् यत्र विचित्रवर्णसुभगान् नेत्रैकगम्यस्थितीन्
बाह्याभ्यंतरमंडपेषु तरलांश्चंद्रोदयान् कुर्वते ॥ १०१ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे बाह्याभ्यंतरमंडपेषु शेषादेः शितयः फणिमणिचुवः शोणा जि-
नांगोद्भवाः श्वेताः कांचनकल्पितांगदरुहः पीताः प्रभाराशयः प्रज्ञासमूहाः विचित्रवर्णसुभगान् नेत्रै-
कगम्यस्थितीन् नेत्राणां एका गम्या दृष्टुं योग्या स्थितिर्येषां चंद्रोदयानां तान् नेत्रैकगम्यस्थितीन् नि-
त्यान् अविनश्वरान् तरलान् चपलान् चंद्रोदयान् कुर्वते । नीलं कृष्णमेकमिति न्यायात् पंचवर्णाः प्र-
भाराशय इति गम्यम् ॥ १०१ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यनी अंदर बाहेरना अने अंदरना मंडपोने विषे नि-
त्ये रहेला चंदरवाने शेषनागनी नीली, तेनी फणाना मणिनी राती, प्रभुना
अंगनी धोली अने प्रभुए धरेला सुवर्णना बाजुबंधनी पीली एवी कांतिओना

સમૂહ નિત્ય, વિચિત્રવર્ણોથી સુંદર, નેત્રોને દર્શનીય સ્થિતિવાદ્વા અને ચપલ
કરે છે. ૧૦૧

વિશેષાર્થ—આ કાવ્યથી ગ્રંથકાર ચૈત્યના વાહરે અને અંદરના મંદ-
પોને વિષે વાંધેદ્વા ચંદરવાનું ચમત્કારી રીતે વર્ણન કરે છે. પ્રજ્ઞની પ્રતિમાને
વિષે પંચવર્ણી કાંતિ રહેલી છે, એટલે પ્રજ્ઞના મસ્તકપર રહેદ્વા શેષનાગની
નીલકાંતિ છે, શેષનાગની ફણાના મણિની રાતી કાંતિ છે, પ્રજ્ઞના અંગની
શ્વેત કાંતિ છે અને પ્રજ્ઞે ધારણ કરેદ્વા સુવર્ણના વાજુવંધની પીલ્લી કાંતિ છે
—એ પંચવર્ણી કાંતિને લઈને ત્યાં વાંધેદ્વા ચંદરવાઓ પણ પંચવર્ણી થવાથી
નેત્રોને જોવા લાંચક વને છે, તે સાથે તે ચપલ દેખાય છે. આથી ગ્રંથકારે
પ્રજ્ઞની પ્રતિમાના સૌંદર્યનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. નીલ અને શ્યામ એક ગ-
ણાય છે, તેથી તેને ત્રિવર્ણ ગણવાથી પંચવર્ણ થાય છે. ૧૦૧

कुमारविहा-
रशतकम्॥
॥ १०६ ॥

चंचन्नक्षत्रराशिग्रहनिकरपरिक्षिप्तपर्यंकभूमि-
दंडेन स्वर्णधाम्ना परिकरितवपुर्मूर्ध्वलब्धांबरेण ।

मुक्तादामावचूलस्थपुटितविकटप्रांतकोटेर्निशीथे

श्वेतच्छत्रस्य लक्ष्मीं कलयति निखिलां यत्र राकाशशांकः ॥ १०२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे निशीथे चंचन्नक्षत्रराशिग्रहनिकरपरिक्षिप्तपर्यंकभूमिः स्वर्णधा-
म्ना ऊर्ध्वलब्धांबरेण दंडेन परिकरितवपुः राकाशशांकः पूर्णिमाचंद्रः मुक्तादामानि मुक्ताहाराः तेषां
अवचूर्णाः गुच्छाः तैः स्यपुटिता विषमोन्नताः विकटा विस्तीर्णाः प्रांता अवयवास्तेषां कोट्यो यस्य त-
स्य श्वेतच्छत्रस्य निखिलां लक्ष्मीं कलयति । परिक्षिप्ता व्याप्ता । पर्यंकभूमिः परिसरभूमिः । मूर्ध्वनि
मस्तके लब्धं प्राप्तं अंबरं आकाशं वस्त्रं वा येन तेन । परिकरितं विष्टं वपुर्यस्य सः ॥ १०२ ॥

ज्ञात्वार्थः—जे चैत्यनी अंदर चन्नकता नक्षत्रो, राशिओ अने ग्रहोना
समूहथी जेणे आसपासनी भूमिने व्याप्त करेव्ही ते अने सुवर्णना तेजवाळा

અને મસ્તક ઉપર અંબર (આકાશ પક્ષે વસ્ત્ર) ને પ્રાપ્ત કરનારા દંડથી જેનું શરીર વ્યાપ્ત થયેલું છે એવો પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર મોતીઓના હારના ગુચ્છોથી વિપમ અને ઝંચા વિસ્તારવાલા પ્રાંત જાગની અણિઓવાલા શ્વેત ઘટ્ટની પૂર્ણ શોજાને પામે છે. ॥ ૧૦૨ ॥

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકથી કવિ ચંદ્રને ઘટ્ટની સાથે સરખાવે છે. તે ઝંચા ચૈત્ય ઉપર આવેલો ચંદ્ર ઘટ્ટની પૂર્ણ લક્ષ્મીને-શોજાને પ્રાપ્ત કરે છે. ઘટ્ટની નીંચે દંડ હોય છે, તેમ ચંદ્રની નીંચે તે ચૈત્યનો ઝંચો ધ્વજદંડ છે. ઝંચે રહેલા ચંદ્રે નક્ષત્ર-તારા મંદલને વ્યાપ્ત કરેલા છે, અને તેના મસ્તક ઉપર આકાશ આવેલું છે. આથી મોતીઓના હારના ગુચ્છવાલા ઘટ્ટદંડના જેવો દેખાવ લાગે છે. અહિં અંબર શબ્દના બે અર્થ થાય છે. ધ્વજ દંડના મસ્તક ઉપર અંબર-આકાશ આવેલું છે અને અંબર-વસ્ત્ર પણ આવેલું છે.

कुमारविहा
रशतकम् ॥
॥ १०७ ॥

मोतीओने अने तारा मंरुद्धने सरखावी कविए पूर्णोपमा अन्नंकार व-
र्णव्यो ठे. १०६

दिव्यश्रव्यावधीनां द्विषति मधुमुचां वेणुवीणारवाणां
तूर्योद्गीर्णे श्रवांसि स्थगयति निनदे निर्दयास्फारघोरे ।

अन्योन्यं गात्रगाढव्यतिकरनिहताशेषपाणिक्रियाणां

यात्रायां नेत्रनृत्यैर्भवति तनुभृतां यत्र कृत्योपदेशः ॥ १०३ ॥

अवचूर्णिः—दिव्यश्रव्यावधीनां मधुमुचां वेणुवीणारवाणां द्विषति तूर्योद्गीर्णे निर्दयास्फा-
रघोरे निनदे श्रवांसि स्थगयति यत्र प्रासादे अन्योन्यं गात्रगाढव्यतिकरनिहताशेषपाणिक्रियाणां तनुभृ-
तां नेत्रनृत्यैः कृत्योपदेशो भवति । द्विषोवातृश इति वेणुवीणारवाणां मिति पष्टी । तत्र गाढव्यतिकरेण
निहता हता अशेषपाणिक्रिया येषां तनुभृतां । घोरे रौद्रे ॥ १०३ ॥

जावार्थ—जे चैत्यनी अंदर दिव्य गायननी अवधि रूप अने माधुर्यने

વર્ષનારા વેણુ, અને વીણાના શબ્દોનો ઘેષ કરનાર તેમજ નિર્દય તામ્રનશ્રી જ-
યંકર એવો વાજિત્રોનો શબ્દ જેમની કાળેંઝિયોને ઢાંકી દેતો હતો અને પર-
સ્પર શરીરના ગાઢ દવાળને ઢાંકીને જેમની હાથની વધી ક્રિયા હણાઈ ગઈ હતી;
એવા યાત્રાને વિષે આવેલા પ્રાણીઓના વધા કાર્યોનો ઉપદેશ નેત્રોના નચા-
વવાથી થાય છે. ૧૦૩

વિશેષાર્થ—તે કુમારવિહાર ચૈત્યની અંદર વાજિત્રોનો ધ્વનિ એટલો
મોટો થતો હતો કે, જે ધ્વનિ દિવ્ય ગાયનના અવધિ રૂપ અને માધુર્ય વર્ષ-
નારા વેણુ તથા વીણાના ધ્વનિઓનો ઘેષ કરતો હતો અર્થાત્ તેમને દવાવી
દેતો હતો. તે ધ્વનિને ઢાંકીને ત્યાં યાત્રાને માટે આવેલા લોકોના કાન બેહેરા
થઈ જતા તેથી તેઓ એક વીજાના શબ્દને સાંજળી શકતા નહતા. વધી તે-
મના શરીર પરસ્પર ઝીમમાં આવતા અને તેથી તેમના હાથ વંધાઈ જતા હતા.

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०८ ॥

ज्यारे वाजित्रीना ध्वनिथी कान अने जीमने लक्ष्ने हाथ अटकी पन्ता, त्यारे
तेओ आंखोना इसाराथी परस्पर कार्यनी समजूती आपता हता. आ उपरथी
चैत्यना वाजित्रीनी अने यात्राना उत्सवनी उन्नति दर्शावी ठे. १०३

एणांकांशुनिभां प्रभां जवनिकाभ्रांत्योत्तरंगोद्धवा—

मुत्क्षिप्य प्रविशंति यत्र सरलस्वांता जनाः केचन ।

केचिद्रूप्यकपाटसंपुटपरीरोधावबोधाकुलाः

द्वारोद्घाटनिमित्तमंतिकगतं याचंति देवार्चकम् ॥ १०४ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे एणांकांशुनिभां उत्तरंगोद्धवां प्रभां जवनिकाभ्रांत्या मुत्क्षिप्य
सरलस्वांताः केचन जनाः प्रविशंति । रूप्यकपाटसंपुटपरीरोधावबोधाकुलाः केचिद् द्वारोद्घाटनिमित्तं
अंतिकगतं देवार्चकं याचंति । सरलं ऋजु स्वांतं मनो येषां । कपाटानां संपुटं योजनं दानं वा तेन परी-

રોધઃ સ્વદ્વનં તસ્ય અવવોધો જ્ઞાનં તેન આકુલાઃ ॥ ૧૦૪ ॥

જાવાર્ય—જે ચૈત્યની અંદર કેટલાએક સરલ હૃદય વાલા લોકો ચં-
ડના કિરણોના જેવી ધારના ઉપરના જાગના મણિઓની કાંતિને પમ્દાની
ત્રાંતિથી જંચી કરી તેમાં પ્રવેશ કરે છે અને કેટલાએક તેને ‘ રૂપાનાં કમાન
વાસી અટકાયત કરો છે ’ એમ જાણી આકુલ-વ્યાકુલ થઈ ધાર ઉઘામવાને
માટે પાસે રહેલા પૂજારી (ગોઠી) ને વિનવે છે. ૧૦૪

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકારે ત્રાંતિમાન્ અલંકારથી ચૈત્યના
ધારની શોજા વર્ણવેલી છે. ચૈત્યના ધારના ઉપરના જાગની ચંડના કિરણો-
ના જેવી રૂપેરી કાંતિ પમે છે, તેને કેટલાએક જોલા દિલ્લના લોકો ‘ આ પ-
મ્દો છે ’ એવું ધારી તેને જંચે કરી અંદર પ્રવેશ કરે છે. અને કેટલાએક લો-
કો ‘ આ ધારનાં રૂપેરી કમાન વંધ કરી અટકાયત કરી છે ’ એવું જાણી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १०९ ॥

अंदर जवाने आकुल-व्याकुल थइ छार उधारवाने माटे गोडीने विनंति
करे ठे. १०४

स्वच्छेदुग्राववेद्यां विचकिलरुचयः स्वर्णवर्णाः सुवर्ण-

स्तंभाभ्यर्णेषु नीलोपलतटनिकरे बर्हिणस्कंधभासः ।

सास्त्राः सूर्याश्मभाभिः करिषु च चकिता विस्मिताः पुत्रिकाभि-

र्यद्व्याख्यावेऽमरंगे दधति नटभटीपाटवं पूःपुरंध्रयः ॥ १०५ ॥

अवचूर्णिः—स्वच्छेदुग्राववेद्यां विचकिलरुचयः स्वर्णस्तंभाभ्यर्णेषु स्वर्णवर्णाः नीलोपल-
तटनिकरे बर्हिणस्कंधभासः सूर्याश्मभाभिः सास्त्राः सवाप्याः चपुनः करिषु चकिताः पुत्रिकाभिः वि-
स्मिताः पूःपुरंध्रयः नटभटीपाटवं दधति धरंति । मञ्जिका स्याद्विचिकित्वाः । तटं तीरं । स्कंधो गडः ।
पूःपुरंध्रयः नगरनार्यः ॥ १०५ ॥

ज्ञावार्थ—स्वच्छ एवा चंद्रकांत मणिओनी वेदिकाने विषे मह्निकानां
 पुष्प जेवी कांतिवादी, सुवर्णनां स्तंजनी समीप सुवर्णी रंगवादी, नीलमणि-
 ना तट पासे मयूर, पद्मीना गद्वाना जेवी कांतिवादी, सूर्यकांत मणिनी कां-
 तिओथी नेत्रमां अश्रुवादी यती, हाथीओनां चित्राने दक्षे जय पामती
 अने पुतलीयोथी विस्मय पामतो नगरनी स्त्रीओ जे चैत्यनी व्याख्यानशा-
 द्धानी रंगजूमि उपर नटनीओना चातुर्यने धारण करती हती. १०५

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार कुमारविहार चैत्यनी पासे आवेदी
 व्याख्यानशालानुं वर्णन करे छे. ते व्याख्यान शालाने रंगजूमिनुं अने तेनी
 अंदर आवंती स्त्रीओने नटनीओनुं रूपक आपे छे. नटनीओ जेस विविध
 वर्णना वेष पेहेरी रुदननो, भयनो अने विस्मयनो देखाव करे छे तेम ते व्या-
 ख्यानशालामां नगरनी स्त्रीओनो तेवो देखाव थतो हनो. ते स्त्रीओ चंद्रकां-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११० ॥

तमणिनी वेदीनी समीप रहेवाथी, मल्लिकाना पुष्पना जेवा धोला वर्णने धा-
रण करती हती. सुवर्णना स्तंजोनी पासे सुवर्णवर्णी थती हती अने नील-
मणिनी पासे मथूरनी डोकना जेवी देखाती हती. आ प्रमाणे पंचरंगी बनती
ते स्त्रीओ सूर्यकांतथी अश्रुवाली थती, हस्तीओनां चित्रोथी जय पामती अ-
न पुतलीओने जोइ विस्मय पामती हती. आ उपरथी व्याख्यानशाद्वानी स-
मृद्धि पण कविए दर्शावी ठे. १०५

यत्र श्रद्धातुराणामजिरभुवि परिभ्राम्यतां विंबयोगात् ।

व्यालोलं वीक्षमाणो हरितमणिमयीं नेत्रवल्लीं स्फटासु ।

साक्षाज्जोर्गीन्द्रशंकाप्रभवभयभवद्वेपथुव्यस्तपाणिः ।

पूजां पार्श्वस्य लोको विरचयति सदा पूजकानां करेण ॥१०६॥

અવચૂર્ણિ:—યત્ર પ્રાસાદે અજિરજુવિ પરિદ્રામ્યતાં શ્રદ્ધાતુરાણાં પૂજકાનાં કરેણ સ્ફ-
ટાસુ હરિતમણિમયીં નેત્રવર્ધ્વીં વિંવયોગાદીક્રમાણઃ સાક્ષાદ્જોર્ગીંઘ્રશંકામજ્જવજ્જયજ્જવઘ્રેપયુઃ વ્યસ્તપાણિઃ
લોકઃ પાર્શ્વસ્ય પૂજાં વિરચયતિ । વેપથુઃ કંપઃ તેન વ્યસ્તાઃ પાણયો यस્ય સઃ ॥ ૧૦૬ ॥

જાનાર્થ—જે ચૈત્યના આંગણામાં જમતા એવા શ્રદ્ધાલુ પૂજકોના ને-
ત્રોના સર્પની ફણાઓમાં પ્રતિવિંવ પમવાના યોગથી નીલમણિમય નેત્ર રૂપ વે-
લને જોઈ સાક્ષાત્ સર્પની શંકા થતાં તે વડે ઉત્પન્ન થયેલા જથને લઈને જેમને
કંપારો થઈ આવતાં હાથ ઢીલો થાય છે, એવા લોકો શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રજુની
પૂજા ગોઠીઓને હાથે કરાવે છે. ૧૦૬

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યના આંગણામાં શ્રદ્ધાલુ પૂજકો ફરતા હતા, તેમના
નેત્રોનાં પાર્શ્વનાથ પ્રજુના મસ્તકે રહેલા સર્પની ફણાઓમાં પ્રતિવિંવ જોઈ,
તેઓ ' આ પ્રત્યક્ષ સર્પો છે ' એમ ધારી મનમાં શંકિત થતા હતા, અને તે-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १११ ॥

ना जयश्री कंपायमान थता हता. तेथी प्रचुनी पूजा करवामां तेमनो हाथ
अटकातो हतो. पढी तेओ गोवीओने हाथे प्रचुनी पूजा करावता हता.
आ उपरथी कविण पार्श्वनाथ प्रचुना मस्तकपर उत्राकारे रहेला सर्पोनी
मणिमय शोजा सूचवी ठे १०६

मध्ये मामुपनीय दर्शय मुखांभोजं कथंचिन्मनाक्
आतर्यामिक कामिकस्य महतस्तीर्थस्य पार्श्वप्रभोः ।

इत्थं यत्र महोत्सवेषु जनतासंगद्वरुद्धाध्वनां

वृद्धानां वचनानि कस्य करुणां वर्षति न श्रोत्रयोः ॥ १०७ ॥

अवचूर्णिः—हेयामिक ज्ञातः मां मध्ये उपनीय कामिकस्य महतः तीर्थस्य पार्श्वप्रभोः
मुखांभोजं कथंचित् कष्टेनापि मनाक् ईषत् दर्शय इत्थं यत्र प्रासादे महोत्सवेषु जनतासंगद्वरुद्धाध्वनां वृ-

पुत्रानां वृष्णीणां वचनानि कस्य श्रोत्रयोः करुणां न वर्पति । जनता जनसमूहः तस्य संघट्टः तेन रु-
द्धो मार्गो यासां । उपनीय प्राप्य । कामान् ददातीति कामिकः कामद इत्यर्थः ॥ १०७ ॥

जावार्थ—“ हे जाइ पेहेरागीर, मने कष्टथी वचमां लइ जइ का-
मने आपनारा मोटा तीर्थरूप श्री पार्श्वनाथ प्रभुनुं मुखकमल जरा बता-
व ” आ प्रमाणे जे चैत्यना महोत्सवमां लोकोना समूहथी जेमनो मार्ग
रुंधाएलो बे, एवी वृद्ध स्त्रीओना वचनो कोना कानमां करुणाने वर्षाव-
तां नथी. ? १०७

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार ते कुमारविहार चैत्यना महोत्स-
वमां थती लोकोनी जीरुनुं विशेषवर्णन करे बे. ते जीरुमां प्रभुना दर्शनने
नहीं प्राप्त करी शकती एवी मोशीओ पेहेरेगीरोने प्रार्थना करे बे के, “ हे
जाइ, अमने प्रभुना मुखकमलना जरा दर्शन कराव. ” आ तेमनां वचनो

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११२ ॥

सांजली दरेक पुरुषने करुणा उत्पन्न थती हती. १०७

भूम्ना धूनयतोः शिरः प्रतिदिनं व्यालोक्य लोकोत्तरान्
तांस्तान् यत्र विचित्ररत्नसुभगान् कुंभांस्तथा मंडपान् ।

साश्चर्यं प्रतितोरणं प्रतिशिलं प्रत्युत्सवं तिष्ठतो—

भेदः कोऽपि न लक्ष्यते सहृदयैरागंतुवास्तव्ययोः ॥ १०८ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे प्रतिदिनं लोकोत्तरान् विचित्ररत्नसुभगान् तान् तान् कुं-
जान् तथा जंरुपान् विश्लोक्य भूम्ना बाहुद्वयेन शिरः धूनयतोः साश्चर्यं साद्भुतं प्रतितोरणं प्रति-
शिलं प्रत्युत्सवं तिष्ठतोः आगंतुवास्तव्ययोः सहृदयैः कोपि नेदो व्यक्तिः न दृश्यते । आगंतुः प्रा-
च्युर्णकः ॥ १०८ ॥

जावार्थ—प्रति दिवस लोकोत्तर दिव्य अने विचित्र रत्नोत्थी सुंदर
एवा ते ते कद्वशो अने ते ते मंडपाने जोइ पोताना मस्तकने आतिशय धामा-

વતા અને દરેક તોરણે, દરેક શિલાએ અને દરેક ઉત્સવે આશ્ચર્ય સહિત રહેતા એવા પરદેશી મીઝમાન અને ત્યાંના વતનનીવચ્ચે કોઈ જાતનો જોડ વિદ્વાન પુરુષોના જાણવામાં આવતો નહોતો. ૧૦૮

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર બાહ્યરથી આવેલો પરદેશી અને ત્યાંનો વતની—એ બંનેની વચ્ચે કોઈ જાતનો તફાવત જોવામાં આવતો નહોતો ; કારણ કે ત્યાંના હંમેશના વતનનીને તે ચૈત્યને જોઈ જેવું આશ્ચર્ય થતું, તેવુંજ પરદેશી નવા માણસને પણ થતું હતું. હંમેશાં ત્યાં રહેલા દિવ્ય અને વિચિત્ર રત્નોથી સુંદર એવા કદ્દારો અને મંરુપો જોઈ વિદેશી અને વતની બંને સરખી રીતે મસ્તક ધુણાવતા હતા. વધી તે ચૈત્યના દરેક તોરણે, દરેક મણિમય શિલાએ અને દરેક ઉત્સવે તેઓ બંને સરખી રીતે આશ્ચર્ય પામતા હતા. તે ઉપરથી વિદ્વાન પુરુષો પણ વિદેશી અને વતનીનો તફાવત જાણી

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११४ ॥

ना नांश पामे ठे. तेथी तेना हृदयमां निर्वेद—वैराग्य उत्पन्न थयेदो देखाय
ठे. आ उपरथी ते चैत्यमां उत्सवोने विषे संगीत, नाटक अने स्नात्रविधि
चारे आमंवरथी यता हता, एम दर्शाव्युं छे. १०ए

व्यालैर्बालान्गजैर्द्रैः कपिकरभरथैर्ग्राम्यसार्थार्थश्चरित्रैः

श्रद्धालून् देवतानां नृपतिमृगदृशो वासवांतःपुरीभिः ।

नानानाढ्यैर्नटौघान् मरुदसुरभवैः संगरैर्वीरवर्गान्

एकाकिन्येव लोकांस्तरलयति मुहुर्यत्र चित्रस्य संसत् ॥११०॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे चित्रस्य एकाकिनी एव संसत् सजा मुहुः वारंवारं व्यालैः
दृष्टैः गजैः बालान् कपिकरभरथैः ग्राम्यसार्थान् देवतानां चरित्रैः श्रद्धालून् वासवांतःपुरीभिः इन्द्रा-
णीभिः नृपतिमृगदृशः नानानाढ्यैः नटौघान् मरुदसुरभवैः संगरैः संग्रामैः वीरवर्गान् लोकान् तरलयति।
कपयो वानराः । करजा उष्ट्राः । ॥ ११० ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યની અંદર આવેલી ચિત્રશાલા એકત્રીજ વારંવાર લોકોને ચપલ કરે છે. હુદ્દા હાથીઓથી બાલકોને, વાનર, હંટ અને રથોથી ગામનીયા લોકોના સમૂહને, દેવતાઓનાં ચરિત્રોથી શ્રદ્ધાલુ-આસ્તિક લોકોને, ઇંદ્રાણીઓથી રાજાઓની રાણીઓને, વિવિધ જાતનાં નાટકોથી નટલોકોના સમૂહને અને દેવ અને અસુરોના સંગ્રામોથી વીર નરોને ચપલ કરે છે. ૧૧૦

વિશેષાર્થ—આ શ્લોકમાં ગ્રંથકારે કુમારવિહાર ચૈત્યની ચિત્રશાલાનું વર્ણન કરી વતાવ્યું છે. તે ચિત્રશાલામાં એવાં સુંદર અને ચિત્તાકર્ષક ચિત્રો હતાં કે જે આવેહૂબલાગવાથી જુદા જુદા પ્રેક્ષકોના મન ઉપર જુદી જુદી અસર કરતાં હતાં. હનુમત હાથીનાં ચિત્રો જોઈ બાલકો ચપલ થતા હતા. વાનર, હંટ અને રથોનાં ચિત્રો ગામનીયા લોકોને ચપલ કરતાં હતાં. તેવીરીતે દેવતાઓનાં ચરિત્રો આસ્તિકોને ઇંદ્રાણીઓનાં ચિત્રો રાજાઓની રાણીઓને,

रविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११५ ॥

नाटकोनां चित्रो नट लोकोने अने देवता तया दैत्योनां युद्धनां चित्रो शूर-
वीरोने चपल करतां हतां. ११०

शुभ्रं चंद्राश्मकांत्या नवयवहरितं नीलरत्नप्रभामि—

मुक्तादामावचूलैः प्रचलदलिकुलं लब्धमल्लीविलासैः ।

सर्वैरष्टापदस्थैर्मुकुरितकुतुकैर्वीक्ष्यमाणं जिनेन्द्रैः ।

प्रायः सर्वस्य दृष्टिः प्रविशति रतये यस्य लीलानिशांतम् ॥ १११ ॥

अवचूर्णिः—चंद्राश्मकांत्या शुभ्रं नीलरत्नप्रभाजिर्नवयवहरितं लब्धमल्लीविलासैः मुक्ता-
दामावचूलैः प्रचलदलिकुलं अष्टापदस्थैः मुकुरितकुतुकैः सर्वैः जिनेन्द्रैः वीक्ष्यमाणं यस्य प्रासादस्य द्वी-
वागृहं प्रायः सर्वस्य दृष्टिः रतये प्रविशति ॥ १११ ॥

जावार्थ—जे कुमारविहार चैत्यनुं द्वीवागृह चंद्रकांत मणिनी कांति-

થી શુદ્ધ હતું. નીલમણિની કાંતિઓથી નવા યવ-જ્વારા જેવું લીલું હતું. મ-
 હ્વિકાના પુષ્પના જેવા વિકાશને પ્રાપ્ત કરનારા મોતીઓના હારના ગુચ્છોથી
 ચલ્લાયમાન એવા ચમરાઓથી યુક્ત હતું. આ દેવદત્તના લીલાગૃહ સમીપે અષ્ટાપદની
 રચના હતી, તેમાં રહેલ રત્નની પ્રતિમાઓમાં આ દેવદત્તની કૌતુક રચના પ્રતિ-
 બિંબીત થયેલી તે જીનેડોએ જોવાતું. તેવા લીલાગૃહમાં પ્રાપ્ત કરીને સર્વની
 દૃષ્ટિ પ્રીતિને માટે પ્રવેશ કરે છે. ૧૧૧

વિશેષાર્થ—તે ચૈત્યની અંદર આવેલું લીલાગૃહ ચંદ્રકાંત મણિની કાં-
 તિથી ધોલું. અને નીલરત્નની કાંતિથી નીલવર્ણી હતું. તેમજ મહ્વિકાના જેવા
 મુક્તાફલ્લના હારથી ચમરાઓ પ્રાંતિવરને તેમાં આવતા હતા. આવું મનોહર
 લીલાગૃહ સમીપે અષ્ટાપદની રચના હતી ત્યાં રહેલી રત્નની પ્રતિમાઓમાં આ
 દેવદત્તની કૌતુક રચના પ્રતિબિંબીત થયેલી તે જીનેડોએ જોવાતું તેવા લીલા-

कुमारविहा
रशतकम्॥
॥ ११६ ॥

गृहमां प्रायः सर्वनी दृष्टि प्रवेश करती हती. अर्हीं कवि अर्थांतर न्यास अद्वं-
कारथी कहें ठे के, सर्वनी दृष्टि प्रीतिने अर्थे प्रवेश करे छे. तेथी ते अष्टापद
उपर रहेवा जिनेंछो तेने जोता हता. आ उपरथी दीवागृहनी उत्कृष्टता
कविण दर्शावी ठे. १११

औत्सुक्यं कामुकानां मनसि विदधती तात्त्विकानां विवेकं
काष्ठमारोपयंती मुहुरुपदिशती धार्मिकाणां जुगुप्साम् ।
पांचाली यत्र काचिच्चपलकपिकराकृष्टनीवीनिवेशा
व्रीडां वृद्धासु हास्यं युवतिषु तनुते कौतुकं बालिकासु ॥ ११२ ॥

अवचूर्णिः—यत्र प्रासादे कामुकानां मनसि औत्सुक्यं विदधती तात्त्विकानां विवेकं
काष्ठां निश्चयं आरोपयंती मुहुः वारंवारं धार्मिकाणां जुगुप्सां उपदिशती चपलकपिकराकृष्टनीवीनिवेशा

काचित् पांचाद्वी दृष्टांसु व्रीणां युवतिषु हास्यं वाद्लिकासु कौतुकं तनुते । चपलौ यः कपिः वानरः त-
स्य यः करः तेन आकृष्टा या नीची श्रोणिस्थवस्त्रं तस्या निवेशः प्रवेशो यस्याः सा । जुगुप्सां
निंदाम् ॥ ११२ ॥

ज्ञावार्थ—जे चैत्यमां चंचल वानरना हाथथी जेनुं कटीवस्त्रं खेंचायेहुं
ते एवी कोइ पुतली कामीओना मनमां उत्कंठा करती, तत्त्वज्ञानीओना मन-
ने विवेकनो निश्चय करावतो अने धर्मी जनोने वारंवार निंदानो उपदेश कर-
ती थकी वृद्ध स्त्रीओने लज्जा, युवतिओने हास्य अने वाद्लिकाओने कौतुक
वधारती हती. ११२

विशेषार्थ—ते चैत्यनी अंदर कोइ एवी पुतली रचेली हती के जेना
कटीजाग उपरथी वानरे वस्त्र खेंचेहुं हतुं. तेने जोइ कामीओना मनमां
उत्कंठा थती हती, तत्त्वज्ञानीओना मनमां विवेकनो निश्चय थतो हतो अने

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११७ ॥

धर्मी जनोने मनमां सूग चडती हती. तेमज तेने जोक्षेने वृद्ध स्त्रीओ शरमाती
हती, युवान स्त्रीओने हास्य आवतुं हतुं अने बालिकाओने कौतुक थतुं हतुं.
आ उपरथी कविए ते चैत्यमां चित्रनी शिल्पकद्वानी प्रौढता दर्शावी ठे. ११३

उष्णीषी लंबकूर्चो गुरुतरजठरः पीवरोरुस्फिगंधि—

निम्नग्रीवोऽल्पकायः प्रलघुमुखशिरोनासिकाकर्णनेत्रः ।

श्रोणीवद्वासिधेनुर्मृगहननचलत्पुत्रिकाभ्यर्णवर्ती

यस्मिन्नेकः किरातस्तटघटितवपुर्दृष्टिदोषं रुणद्धि ॥ ११३ ॥

अवचूर्णिः—यस्मिन् प्रासादे उष्णीषी लंबकूर्चः गुरुतरजठरः पीवरोरुस्फिगंधिः नम्रग्रीवः
अल्पकायः प्रलघुमुखशिरोनासिकाकर्णनेत्रः श्रोणीवद्वासिधेनुः मृगहननचलत्पुत्रिकाभ्यर्णवर्ती तटघ-
टितवपुः एकः किरातो दृष्टिदोषं रुणद्धि । उष्णीषं मूर्ध्ववेष्टनं तद्वान् यद्वा वनपुष्पमयूरपिच्छादिमयावतंसः ।

શ્રોણી કટી તસ્યાં વચ્ચા અસિથેનુઃ કુરિકા યેન સઃ । મૃગાણાં હનનં તસ્મિન્ ચત્વન્ ગચ્છન્ પુત્રિકાયા
 અન્યર્ણ સમીપં તત્ર વર્તી । તટે તીરે પાષાણઘટિતં વપુર્યસ્ય સઃ । પીવરૌ પુષ્પૌ ઝરૂ સ્ફિગૌ યુગૌ અંધ્રી
 પાદૌ ચ યસ્ય સઃ ॥ ૧૧૩ ॥

જાવાર્થ—જે ચૈત્યના તટ ઉપર પાષાણથી જેની મૂર્તિ ઘડેલી છે એવો
 એક કિરાત—જિહ્વ રાખ્યો છે, તે દૃષ્ટિ દોષને (નજર દોષને) અટકાવે છે.
 તે જિહ્વને માથે પાઘની છે. તેની ઢાઢી મૂઝ ઢાંવી છે. અતિશય મોટું પેટ છે.
 સાથલ, કટીજાગ અને પગ પુષ્ટ છે. નોક ટુંકી છે. કાયા ઊંચળી છે. મુખ,
 માથું, નાક, કાન અને આંખો નાના છે. કટી ઉપર ઠરી બાંધેલી છે અને તે
 મૃગને મારવાને જતો એક પુતળીની પાસે રહેલો છે. ૧૧૩

વિશેષાર્થ—જે અતિ સુંદર પદાર્થ હોય તેને કોઈની નજર ન લાગે
 તેને માટે તેનીપાસે કોઈ કઙ્કૂપી પદાર્થ રાખવો જોઈએ, એવા ફરાદાથી તે ચૈ-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११८ ॥

त्यनी चित्रशाद्वानी नजीक एक जीह्वनुं पुतळुं उचुं करेळुं छे, तेनुं वर्णन कवि-
ए आ श्लोकथी आपेळुं ठे. ११३.

युग्मम् ।

कर्पूरागुरुकल्पमानविविधस्नात्रं भ्रमत्कामिनी-
संघट्टत्रुटितार्द्धहाररभसभ्रश्यन्नितंवांबरम् ।

वक्षःपीडनलभ्यमानसरणि ज्येष्ठानुषंगत्रपा-

ताम्यत्पौरकुलांगनं नववधूसंप्रार्थ्यमानात्मजम् ॥ ११४ ॥

खेलन्मंगलगीति दीव्यदमरीसार्थपठन्मागधं

नृत्यत्पौरपुरंधि याचकशतव्यातीर्यमाणांगदम् ।

स्नात्रांबुग्रहणोच्छलत्पटुचटुव्याहारमुच्चैर्ध्वनन
नानानाटकमर्दलं प्रतिकलं यद्वर्त्तते सर्वतः ॥ ११५ ॥

अवचूर्णिः—कर्पूरागुरुकट्यमानविविधस्नात्रं ज्रमत्कामिनीसंघट्टुटितार्द्धहाररजसभ्रश्यन्नि-
तंवावरं वक्त्रःपीरुनलज्यज्ञानसरणि ज्येष्ठानुपंगत्रपाताम्यत्पौरकुट्वांगनं नववभ्रूसंमार्थ्यमानात्मजं खेदन्म-
गजगीति दीव्यदमरीसार्थं पठन्मागधं नृत्यत्पौरपुष्टि याचकशतव्यातीर्यमाणंगदं स्नात्रांबुग्रहणोच्छल-
त्पटुचटुव्याहारं उच्चैर्ध्वनन्नानानाटकमर्दलं प्रतिकलं यच्चैत्यं सर्वतः वर्त्तते । वक्त्रः हृदयं तस्य पीरुनं द-
लनं तेन लज्यमाना सरणिः मार्गो यस्मिन् तत् । कर्पूरागुरुज्यां मिश्रितं यत् पानीयं तेन कट्यमानं क्रि-
यमाणं स्नात्रं यस्मिन् । अर्द्धहारः चतुःपष्टिसरो हारः ॥ ११४—११५ ॥

ज्ञावार्थ—जे कुमारविहार चैत्य सर्व रीते क्षणे क्षणे एवुं वने ठे के,
जेनी अंदर कपूर अने अगुरु चंदनथी विविध जातनां स्नात्रो थयां करतां ह-
तां. ज्यां फरती स्त्रीओनी जीमने लक्ष्णे चोसठ शेरना, अष्टदश शेरना, तथा नव-

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ ११ए ॥

शेरना हारो तुटी जता अने उतावद्वथी तेमना कटी जागनां वस्त्रो खशी जतांहतां.
गातीओना दबावाथी ज्यां रस्तो मेदवी शकातो हतो. जेमां पोताना वमिदोनी
साथे अथमावाथी नगरनी कुन्नवान् स्त्रीओ शरमाइने खेद पामती हती. ज्यां
नवी परणेदी वधूओ पुत्रने माटे प्रार्थना करती हती. ज्यां मंगलिक गीतो गवातां
हतां, ज्यां देवीओना समूह क्रीमा करता हता. ज्यां चारण जाटो कविता-
ना पाठ जणता हता. ज्यां नगरनी स्त्रीओ नृत्य करती हती. ज्यां सैकमो
याचकोने बाजुबंधनां दान अपातां हतां. स्नात्रजल द्वेवाने माटे ज्यां चतुरा-
इ अने खुशामतवादा उद्गारो उठवता हता. अने ज्यां विविध प्रकारनां
नाटकनां वाजाओ जंचे स्वरे वागतां हतां. ११४—११५

विशेषार्थ—ग्रंथकारे आ बेह्वां बे काव्यथी कुमारविहार चैत्यनुं सर्व
प्रकारनुं उपसंहार तरीके वर्णन करी बताव्युं बे. अने तेथी ते चैत्यमां थतां

स्त्रात्रो, दर्शननी चीमो, प्रार्थनाओ, मंगलगीतो, देवीत्रोनी क्रीमाओ, चारण-
चाटनी कविताओ, याचकोने दानो, स्त्रात्रजद्वने माटे मांगणीओ अने नाट-
कोना वाजिंत्रोना ध्वनिओनुं दिग्दर्शन कराव्युं ठे. ११४—११५

आस्तां तावन्मनुष्यः प्रकृतिमलिनधीः शाश्वतालोकचक्षु-
र्वक्तुं वक्तैश्चतुर्भिर्विधिरपि किमलं तस्य सौंदर्यलक्ष्मीम् ।

क्षीणाशेषाभिलाषः परमलयमयं स्थानमाप्तोऽपियस्मि-

न्नास्थां श्रीपार्श्वनाथस्त्रिभुवनकुमुदारामचंद्रश्चकार ॥ ११६ ॥

अवचूर्णिः—तावत् आदौ प्रकृतिमलिनधीः मनुष्यः आस्तां शाश्वतालोकचक्षुः विधिर-
पि चतुर्भिः वक्तैः तस्य सौंदर्यलक्ष्मीं वक्तुं किं अलं समर्थः स्यात् अपितु न तस्य कस्य यस्मिन् त्रि-
भुवनकुमुदारामचंद्रः क्षीणाशेषाभिलाषः परमलयमयं स्थानं प्राप्तोऽपि श्रीपार्श्वनाथः आस्थां आस्थानं-
चकार । प्रकृत्या स्वजायेन मल्लिना समत्वा बुद्धिर्यस्य शाश्वत आलोक उद्योतः स एव चक्षुर्यस्य सः

कुमारविहा-
रशतकम् ॥
॥ १२० ॥

किं द्वेपार्थः । अद्वं समर्थः । क्षीणाः क्षयं नीताः अशेषाः संपूर्णाः अजिह्वापा वाङ्मा यस्य परमः प्रकृष्टो
द्वयो ध्यानं स प्रकृतो यस्मिन् परमद्वयमयः । प्रकृते मयद् । त्रिजुवनं स्वर्जुर्जुवः तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश
इति न्यायात् सुरासुरनराः त एव कुमुदारामः तत्र चन्द्र इव चन्द्रः चन्द्रसदृश इत्यर्थः । पक्षे रामचन्द्रः श्री-
हेमाचार्यसहाध्यायी महासौजाग्यवान् श्रीरामचन्द्रगणी इति कर्तृनाम ॥ १६ ॥

ज्ञावार्थ—प्रथम स्वज्ञावर्थाज मलिन बुद्धिवाला माणसनीवाततो ए-
क तरफ रही, परंतु शाश्वत—हंमेशना उद्योतरूपी नेत्रवालो विधि—ब्र-
ह्मा पण पोताना चार मुखथी ते चैत्यना सौंदर्यनी लक्ष्मीने कहेवाने शुं सम-
र्थ थाय ? अर्थात् न थाय. कारणके, त्रणजुवनरूपी पोयणाना उपवनमां
चन्द्र समान अने जेमनी सर्व अजिह्वाषाओ क्षय पामी ठे एवा श्री पार्श्व-
नाथ प्रभु परम ध्यानमय एवा स्थानने—मोक्षने प्राप्त थयेदा छे, ते उतां
जे कुमारविहार चैत्यमां आस्था (स्थान) करीने रहेदा ठे. ११६

विशेषार्थ—आ श्लोकथी ग्रंथकार ठेवट उपसंहार करीने कहे ठे के,
ते चैत्यनुं वर्णन मारा जेवा मनुष्यथी थइ शके तेम नथी, कारणके, मनुष्य-

ની બુદ્ધિ મલિન હોય છે. તેવા મનુષ્યની વાતતો એક તરફ રહી, પણ નિત્ય
જીવોતરૂપી નેત્રવાદો અર્થાત્ દિવ્ય દૃષ્ટિને ધારણ કરનારો બ્રહ્મા પણ પોતાના
ચાર મુખથી તે ચૈત્યનું વર્ણન કરવાને સમર્થ નથી. કારણકે, જે ચૈત્યની અં-
દર નિઃસ્પૃહ અને પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા પણ પાર્શ્વનાથ પ્રજુષ્ટ રહેવાને
આસ્યા કરેલી છે. એટલે નિઃસ્પૃહ અને પરમ પદને પામેલા પ્રજુ જેમાં આસ્થા
કરે તેવા ચૈત્યનું વર્ણન કોનાથી થઈ શકે છે ? ગ્રંથકારે જેવટના પદમાં
' રામચંદ્ર ' એવું પોતાનું નામ પણ દર્શાવ્યું છે. આ ગ્રંથના કર્તા ' રામચંદ્ર
ગણી ' શ્રી હેમાચાર્યના સહાધ્યાયી હતા. ૧૧૬

इति श्रीरामचंद्रगणिविरचितं
श्रीकुमारविहारशतकम्
समाप्तम्.

कुमारविहारी-
रशतकम् ॥
॥ १२१ ॥

श्रीरामचंद्र गणीए रचेव श्रीकुमारविहारशतक समाप्त थयुं.

श्रीमत्तपागच्छीयश्रीसोमसुंदरसूरि—

शिष्यश्रीविशाद्वराजशिष्यपंक्ति—

विवेकसागर गणिशिष्यपंक्तितोत्तम—

विबुधराजसुधानूषणगणिविरचिता

अवचूर्णिः समाप्ता ॥

श्री तपागच्छना श्री सोमसुंदरसूरिना शिष्य श्री विशाद्वराज, तेमना शिष्यपंक्ति विवेक
सागर गणी अने तेमना शिष्य पंक्तितोमां उत्तम अने विद्वानोना राजा समान
श्री सुधानूषण गणीए रचेव श्री अवचूर्णि समाप्त थइ.

ન ચઢતી રહો—‘હેતુ’ અને ‘રહસ્ય’ તપાસો—ત્યાંજ કલ્યાણની ચાવી છે.

શાસ્ત્રજ્ઞાન એ પરમ ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણનું સાધન છે

એમ સમજી “જૈન સમાચાર” ના ગ્રાહકોને

ગુલેદગઢ નિવાસી

શ્રીયુત નેમીદાસજી શ્રીમલ્હજીની તરફથી

મે ટ આ પ વા મા ટે

છાપવામાં આવ્યું.

જૂદા પદે પડેલા ચઘા મૂલ્ય એમ કદી ન માનતા; કદાચ તમારા કરતાં ઘીજા
પણ હોય. સર્વને શાન્તિપૂર્વક સાંભળો, વિચારો અને પછીજ નિશ્ચય લેધો.